

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Серія «Євроінтеграція: український вимір»
Випуск 22

І.В.Артёмов, Н.О.Діус

ЄВРОРЕГІОНАЛЬНЕ
СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Навчально-методичний посібник

Присвячується 400-річчю
Ужгородського національного університету

Ужгород
2014

ББК 66.4(4 укр – 4 Зак) я 24

УДК 327 (477.87)(08)

А 24

*Рекомендовано до друку Вченою радою Ужгородського національного університету
(протокол № 4 від 4 липня 2013 р.)*

Пропонований посібник структурно є частиною навчально-методичного комплексу з дисципліни «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи», розробленого НН Інститутом євроінтеграційних досліджень університету. Це видання, як і навчальний посібник з названої дисципліни, рекомендоване Міністерством освіти і науки України для ВНЗ.

Посібник присвячено розкриттю сутності єврорегіонального співробітництва України. Розглянуто нормативно-правові та концептуальні засади, сучасний стан, проблеми і перспективи цього співробітництва з сусідніми країнами – членами Європейського Союзу.

Особливістю видання є те, що в ньому висвітлено компоненти методичного забезпечення дисципліни, методику її викладання в органічному поєднанні з психологічними особливостями молодіжної аудиторії, багатогранність процесу взаємодії викладача і студента.

Посібник підготовлено в рамках виконання НН Інститутом євроінтеграційних досліджень науково-дослідної роботи «Концептуальні та інституціональні засади єврорегіонального співробітництва України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів сучасності».

Рецензенти:

Луговий В.І. – доктор педагогічних наук, перший віце-президент Національної академії педагогічних наук України

Майборода О.М. – доктор історичних наук, заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса Національної академії наук України

Руденко О.М. – доктор наук з державного управління, директор Інституту глобальних стратегій управління Національного університету «Острозька академія»

ISBN _____

© І.В.Артёмов, Н.О.Діус, 2014

© ПП «Шарк», 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	5
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ЄВРОРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ»	11
1. <i>Опис дисципліни</i>	12
2. <i>Мета та завдання дисципліни</i>	13
3. <i>Програма і структура дисципліни</i>	20
4. <i>Теми семінарських занять</i>	22
5. <i>Методи навчання</i>	23
6. <i>Контроль знань студентів</i>	26
7. <i>Рекомендована література</i>	28
СТИСЛИЙ ВИКЛАД НАВЧАЛЬНИХ ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ.....	35
<i>Змістовий модуль 1.....</i>	<i>35</i>
Тема 1. Нормативно-правове забезпечення державної регіональної політики в Україні	36
Тема 2. Сутність регіональної політики в Україні та її концептуальні засади.....	42
Тема 3. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України	54
Тема 4. Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності.....	65
Тема 5. Єврорегіон як основна інституційно-організа- ційна форма транскордонного співробітництва	77
<i>Змістовий модуль 2.....</i>	<i>87</i>
Тема 6. Актуальні аспекти регіональної співпраці України з Румунією.....	88
Тема 7. Практика єврорегіонального співробітництва України з Угорщиною	99

Тема 8. Особливості українсько-словацького єврорегіонального співробітництва.....	108
Тема 9. Перспективи українсько-польського єврорегіонального співробітництва.....	118
Тема 10. Інтеграційний потенціал нової посиленої угоди з Європейським Союзом.....	129

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

ТА ЇЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ	139
1. <i>Основні принципи викладання та методи навчання дисципліни.....</i>	140
2. <i>Органічне поєднання методики та психолого-педагогічної підготовки у процесі викладання дисципліни</i>	144
3. <i>Психологічні особливості навчального процесу</i>	154

ДОДАТКИ..... 171

- Глосарій термінів єврорегіонального співробітництва 172
- Аналітичний звіт «Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики» проекту технічної допомоги ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» 185
 - План дій з реформування державного управління регіональним розвитком в Україні 208
 - Типологія регіонів України..... 222
- Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (*проект*) 265
- Модернізація інструментів регіональної політики та реалізація потенціалу регіонального розвитку (*із Щорічного послання Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році»*) 356

Вступ

Інтеграція в політичний, економічний, правовий та гуманітарний простір Європи є орієнтиром для проведення системних реформ з метою модернізації нашої країни. Тому вивчення проблем єврорегіонального співробітництва є важливим з огляду на комплекс обставин, пов'язаних з сучасними інтеграційними процесами. Необхідність врахування досвіду становлення регіональної політики ЄС в умовах глобалізації та розширення зони його впливу є незаперечною.

Вибудовуючи відносини із зовнішнім світом, Україна, яка лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у безпосередній зоні суперечливого *стратегічного трикутника США – ЄС – Росія*, виходить насамперед із міркувань політичної та економічної доцільності. Вона ідентифікує себе як державу європейського типу, що обумовлюється її історичним минулим, географічним розташуванням та економічними зв'язками з сучасними країнами.

Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні – суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, а саме: територіальне та просторове облаштування, розбудова транскордонної інфраструктури, спільне використання водних та інших ресурсів тощо, розширює сферу державної регіональної політики на міжнародний рівень і

потребує врахування стратегій розвитку сусідніх територій¹.

Мало хто не відмічає значущість ролі Української держави, яка є проміжним, санітарним кордоном або «буферною зоною» цивілізаційного простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями.

Така увага до України цілком зрозуміла. Це держава з високою питомою вагою прикордонних територій, адже 19 із 25 областей України межують із сусідніми державами, протяжність кордонів з Росією – 2295,4 км, а з країнами Центральної Європи, Білоруссю та Молдовою – 4698,6 км.

Україна *перша* в Європі за територією (603,7 км²), *п'ята* за кількістю населення (близько 45,0 млн чол.). На Україну припадає 40% європейських чорноземів, вона має на сто років запасів залізної, марганцевої, уранової руд та цінних металів, на 400 років – вугілля, а також історичні і культурні передумови для участі у західноєвропейському економічному просторі.

Утворення спільного українсько-євросоюзівського кордону (з Польщею – 542,3 км, Словаччиною – 98,7 км, Угорщиною – 135,1 км та Румунією – 608,6 км) об'єктивно створило для України сприятливу ситуацію, додаткові інтеграційні можливості, враховуючи наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій: газопроводів «Прогрес», «Уренгой – Помари –

¹ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.683.

Ужгород», нафтопроводу «Дружба», енергосистеми «Мир», 3-го та 5-го міжнародних Критських автотранспортних коридорів, розгалуженої прикордонної залізничної мережі тощо.

Після Вільнюського саміту «Східного партнерства» (28-29 листопада 2013 року) відбувається зміна парадигми регіонального розвитку, що вимагає переосмислення його нормативного забезпечення саме через призму конкурентоспроможності регіонів та територій, урахування європейського і світового досвіду.

У нових геополітичних реаліях Україна має побудувати чітку систему ефективно діючих економічних та культурних зв'язків як з країнами європейської спільноти, так і з країнами СНД, в першу чергу Росією, Білоруссю та Казахстаном, задіяти механізми транскордонного співробітництва. Саме це визначає особливості державної регіональної політики та розвитку місцевого самоврядування на сучасному етапі державотворення України.

Гострота існуючих проблем у царині регіонального співробітництва турбує і Президента України, який привертає увагу до загроз стабільного регіонального розвитку². Серед них:

² Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – С.101.

- ✓ відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, втручання органів державної влади у сферу компетенції місцевого самоврядування;
- ✓ збереження високих показників монополізації регіональних ринків продовольства та сільськогосподарської продукції тощо;
- ✓ збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів на збільшення експорту продукції енергоємного та екологічно ризикованого виробництва (металургійне, хімічне, деревообробне тощо);
- ✓ неефективність дотаційних і субвенційних механізмів подолання соціально-економічної відсталості територій; затримки у підготовці та укладанні угод щодо регіонального розвитку як інструменту реалізації стратегій розвитку регіонів.

Ці та інші проблеми регіональної політики та єврорегіонального співробітництва необхідно вирішувати терміново, враховуючи практику сусідніх країн ЄС. Важливе значення для розуміння специфіки єврорегіонального співробітництва в умовах глобалізації має досвід Вишеградського об'єднання країн, що напрацювали ефективні механізми співпраці. Раціональні складові практики країн Вишеградської четвірки сповна використані низкою країн Європейського Союзу. Цей досвід для України надзвичайно важливий і буде сприяти

раціональній розбудові єврорегіональної співпраці як з сусідніми країнами Центральної Європи, так і з Росією та країнами СНД з урахуванням національних інтересів.

Пропонований навчально-методичний посібник має на меті надати студентам та викладачам загальну та спеціальну інформацію з проблематики регіональної та єврорегіональної співпраці України, яка може бути використана в практичній роботі. За структурою навчально-методичний посібник складається з окремих розділів та додатків, які тематично об'єднують проблеми нормативно-правового забезпечення та концептуальних засад єврорегіонального співробітництва; місця і ролі зазначеної форми співробітництва в інтеграційній стратегії України; нових форм співробітництва з сусідніми країнами-членами ЄС.

Посібник написано відповідно до програми дисципліни «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» для студентів напряму «Міжнародні відносини». Він має науково-практичний характер, оскільки містить не лише теоретичні основи названої дисципліни, але й практичну складову, яка містить питання для самостійної роботи студентів та список рекомендованої літератури до кожної теми.

Особливістю цього навчально-методичного посібника є те, що його окремий розділ присвячено методиці викладання дисципліни, її принципам, основним характеристикам та психолого-педагогічним особливостям. Важливим є також те, що посібник містить додатки, у яких автори зібрали найактуальніші та найбільш необхідні нормативно-правові документи, що

мають відношення до державної регіональної політики та єврорегіонального розвитку України на перспективу до 2020 року.

Навчально-методичний посібник буде корисним для студентів, аспірантів та викладачів вищих навчальних закладів, які досліджують сучасні проблеми єврорегіонального співробітництва України.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДИСЦИПЛІНИ «ЄВРОРЕГІОНАЛЬНЕ
СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ»**

- 1. Опис дисципліни*
- 2. Мета та завдання дисципліни*
- 3. Програма і структура дисципліни*
- 4. Теми семінарських занять*
- 5. Методи навчання*
- 6. Контроль знань студентів*
- 7. Рекомендована література*

1. Опис дисципліни

Методичне забезпечення навчальної дисципліни здійснюється на підставі нормативно-методичних документів Міністерства освіти і науки та інших методичних матеріалів, які включають:

- навчальний план дисципліни з конкретизацією її структури відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання;
- робочу навчальну програму дисципліни з деталізацією змісту кожної з тем, що є складовими змістового модуля і становлять предмет дисципліни;
- перелік контрольних питань щодо кожного із змістових модулів навчальної дисципліни, які виносяться на підсумкову форму (залік) контролю;
- нормативні джерела, визначені у списку рекомендованої літератури;
- підручники та навчальні посібники, визначені у списку рекомендованої літератури;
- наукову літературу (монографії, наукові статті, збірники наукових праць), визначену у списку рекомендованої літератури;
- інформаційні ресурси з юридичної деонтології (інтернет-сайти наукових установ; он-лайн версії наукових журналів; нормативні бази).

Найменування показників	Спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 1.5	Спеціальність: «Міжнародні відносини» «Міжнародне право» «Міжнародний бізнес» «Політологія»	Нормативна	
Модулів – 1		Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		4-й	5-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – немає		Семестр	
Загальна кількість годин – 54		1-й	1-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 2	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	20 год.	10 год.
		Практичні, семінарські	
		14 год.	
		Самостійна робота	
		20 год.	44 год.
		Вид контролю: залік	

Примітка

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 63%/37%;

для заочної форми навчання – 19%/81%.

2. Мета та завдання дисципліни

Навчальна дисципліна «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» є складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців – бакалаврів на факультетах міжнародних відносин, міжнародного бізнесу та менеджменту, європейського права та правознавства та факультету суспільних наук УжНУ.

Мета дисципліни – вивчення, узагальнення і систематизація знань з проблем і перспектив єврорегіонального співробітництва України, розкриття основних складових проблематики та особливостей сучасного етапу реалізації зовнішньополітичного курсу України, пріоритетом якого є європейська інтеграція. Необхідність поглиблення раніше отриманих знань продиктована високою динамікою політичних процесів як в Україні, так і в країнах ЄС, неоднозначністю оцінок різними політичними силами зовнішньополітичного курсу держави, викликами, які стоять після останнього розширення ЄС та шенгенського простору. В першу чергу це стосується угоди про реадмісію і спрощення візового режиму, підготовки нової розширеної угоди та інших політичних обставин.

Отримання знань з основних тем дисципліни дозволить студентам об'єктивно оцінювати сучасний стан зовнішньополітичного курсу України, робити висновки і мати своє судження щодо зазначеної проблематики, а також сприятиме:

- виробленню розуміння особливостей українського шляху євроінтеграції, враховуючи помилки і досвід сусідніх країн, які є членами ЄС;
- розкриттю основних положень нормативно-правової бази, що є основою забезпечення зовнішньополітичного курсу держави, зокрема на європейську інтеграцію;
- виділенню основних напрямів і першочергових завдань на шляху до асоційованого членства.

Враховуючи актуальність навчальної дисципліни та порівняно невелику кількість годин для її вивчення, важливим є раціональне визначення тематики лекційних, семінарських, практичних занять, а також проблемних питань для самостійного вивчення студентами. Цей фактор враховано авторами навчально-методичного посібника.

Проблематика навчальної дисципліни вимагає від викладача опанування, поряд з вивченням теоретичного матеріалу, надзвичайно потужної нормативно-правової, джерельної та історіографічної бази з актуальних проблем зовнішньої політики України, вмілого використання міжпредметних зв'язків з іншими навчальними дисциплінами, такими, як: «Історія України», «Міжнародні відносини та світова політика», «Зовнішня політика», «Міжнародні організації», «Країнознавство», «Геополітичні та геоекономічні інтереси у світовій політиці», «Теорія і практика транскордонного співробітництва», «Європейська безпека», «Актуальні проблеми зовнішньої політики України», «Зовнішня політика країн регіону».

Проблематика єврорегіонального співробітництва України викладається не тільки як окрема дисципліна, а й факультативно під час вивчення інших предметів основних спеціальностей фахового напрямку «Міжнародні відносини», а саме: міжнародні економічні відносини, міжнародна інформація та ін.

Враховуючи, що навчальні дисципліни «Геополітичні та гео економічні інтереси у світовій політиці», «Проблеми національної безпеки», «Сучасний політичний розвиток і геополітична орієнтація країн регіону», «Теорія і практика транскордонного співробітництва», «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» та інші мають безпосереднє відношення до вивчення окремих складових інтеграції України до ЄС, є необхідність у підготовці навчального посібника з проблем єврорегіонального співробітництва нашої держави.

Основними завданнями дисципліни є:

- формування навичок використання понять і категорій, що застосовуються у сфері міжнародних зовнішньополітичних відносин, та створення умов для проведення самостійного аналізу актуальних аспектів єврорегіонального співробітництва України на основі отриманих знань;
- розвиток вміння логічно та професійно обґрунтовувати і висловлювати власну точку зору з проблематики єврорегіонального співробітництва України;

- успішне опанування студентами теоретичних матеріалів та нормативних документів з проблематики дисципліни;
- ознайомлення зі специфікою і особливостями організації навчального процесу для підготовки фахівців з країнознавства в умовах адаптації вищої освіти України до вимог Болонського процесу;
- доведення до тих, хто навчається, основних понять, категорій, що стосуються сфери зовнішньополітичної стратегії держави та її єврорегіонального співробітництва, діалектичних закономірностей розширення та вдосконалення форм і методів фактичної їх реалізації;
- формування базових знань щодо об'єктивної закономірності активізації євроінтеграційних процесів в Україні в період глобалізації.

В той же час на основі аналізу розвитку геополітичних процесів слід формувати у студентів чіткі поняття і розуміння реальних можливостей співробітництва з ЄС; вміння прогнозувати на перспективу і відстоювати державні інтереси після закінчення вузу в практичних справах. Виходячи з цього, завдання студентів у ході вивчення дисципліни полягають у тому, щоб:

- **вивчити** основні положення навчальної дисципліни, звернувши особливу увагу на аргументацію необхідності інтеграції України у Європейський Союз, виклики і можливості для України в ході виконання Угоди про реадмісію та

спрощення візового режиму, сучасний стан відносин з сусідніми країнами-членами ЄС, перспективи європейської інтеграції України, що будуть визначені у новій посиленій угоді України з ЄС, яка прийде на зміну УПС;

- **оволодіти** класифікацією основних джерел і літератури та методикою їх використання;
- **ознайомитись** з основними вимогами щодо написання рефератів, контрольних, курсових та дипломних робіт;
- **засвоїти термінологію**, основні методи досліджень проблематики єврорегіонального співробітництва;
- **на практичних (семінарських) заняттях**, консультаціях та під час написання комплексної контрольної роботи закріпити теоретичні знання, виробити навички використання їх у практичній роботі і підтвердити рівень їх засвоєння під час складання заліку чи іспиту.

Предметом вивчення дисципліни є: аналіз історичних процесів формування та реалізації єврорегіонального співробітництва України, а також глобальних процесів у Західній і Центральній Європі та їх вплив на Україну.

Значення дисципліни «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» полягає в тому, що вона є важливою передумовою загальнотеоретичної підготовки студентів, розширення їх світоглядних уявлень.

Це сприятиме формуванню обґрунтованого політичного самопізнання, розумінню місця і ролі нашої країни завдяки використанню багатого досвіду країн як Східної, так і Західної Європи та східних сусідів, з якими Україну пов'язує багатовікова співпраця.

Враховуючи специфічні особливості предмета, його тісні зв'язки з іншими дисциплінами, курс «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» дає можливість формулювати найбільш загальні положення, на яких ґрунтуються світоглядні поняття молоді, її аналітико-прогностичні особливості, формувати активну життєву позицію щодо бачення особливостей розвитку геополітичних процесів та участі в них України.

Короткий програмний зміст дисципліни визначений типовими навчальними програмами та робочими планами, що розробляються на основі існуючих вимог з урахуванням міжпредметних зв'язків і використанням особливостей Закарпаття, а саме:

- *використання міжнародних зв'язків* з базовими вищими навчальними закладами сусідніх країн-членів ЄС: Словаччини, Угорщини, Румунії, Польщі;
- *проведення стажування* на базі інвестиційних підприємств Закарпаття з наступним працевлаштуванням випускників;
- *проходження практики* на базі головного управління з питань європейської інтеграції, зовнішньополітичних зв'язків та туризму обласної державної адміністрації, обласної ради.

3. Програма і структура дисципліни

Змістовий модуль 1

Тема 1

Нормативно-правове забезпечення державної регіональної політики в Україні.

Тема 2

Сутність регіональної політики в Україні та її концептуальні засади.

Тема 3

Єврорегіональна співпраця України з державами Вишеградської четвірки.

Тема 4

Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності.

Тема 5

Єврорегіон як основна інституційно-організаційна форма транскордонного співробітництва.

Змістовий модуль 2

Тема 6

Актуальні аспекти регіональної співпраці України з Румунією.

Тема 7

Практика єврорегіонального співробітництва України з Угорщиною.

Тема 8

Особливості українсько-словацького єврорегіонального співробітництва.

Тема 9

Перспективи українсько-польського єврорегіонального співробітництва.

Тема 10

Інтеграційний потенціал нової посиленої угоди України з Європейським Союзом.

№з/п	Назва теми	Лекції	Семінар. заняття	Індивід. робота.	Самостійна робота	Всього
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1						
1.	Тема 1 Нормативно-правове забезпечення державної регіональної політики в Україні	2	1		20	23
2.	Тема 2 Сутність регіональної політики в Україні та її концептуальні засади	2	1		20	23
3.	Тема 3 Єврорегіональна співпраця України з державами Вишеградської четвірки	2		1	12	15
4.	Тема 4 Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності	2	1		12	15
5.	Тема 5 Єврорегіон як основна інституційно-організаційна форма транскордонного співробітництва	2		1	10	13

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2						
6.	Тема 6 Актуальні аспекти регіональної співпраці України з Румунією	2		1	12	15
7.	Тема 7 Практика єврорегіонального співробітництва України з Угорщиною	2		1	12	15
8.	Тема 8 Особливості українсько-словацького єврорегіонального співробітництва	2		1	12	15
9.	Тема 9 Перспективи українсько-польського єврорегіонального співробітництва	2		1	12	15
10.	Тема 10 Інтеграційний потенціал нової посиленої угоди України з Європейським Союзом	2	1		10	13
Всього годин:		20	4	6	132	162

4. Теми семінарських занять

Номер заняття	Назва теми	Кількість годин
Заняття 1	Нормативно-правове забезпечення державної регіональної політики в Україні	1
Заняття 2	Сутність регіональної політики в Україні та її концептуальні засади	1
Заняття 3	Єврорегіональна співпраця України з державами Вишеградської четвірки	2
Заняття 4	Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності	1

Заняття 5	Єврорегіон як основна інституційно-організаційна форма транскордонного співробітництва	1
Заняття 6	Актуальні аспекти регіональної співпраці України з Румунією	1
Заняття 7	Практика єврорегіонального співробітництва України з Угорщиною	1
Заняття 8	Особливості українсько-словацького єврорегіонального співробітництва	2
Заняття 9	Перспективи українсько-польського єврорегіонального співробітництва	2
Заняття 10	Євроінтеграційний потенціал нової посиленої угоди з Європейським Союзом	2
	Разом за курс	14

5. Методи навчання

Методика викладання дисципліни – проблемно-хронологічна. Під час вивчення курсу розглядаються в основному вузлові проблемні питання єврорегіонального співробітництва держави і основні положення щорічних послань Президента України до Верховної Ради України; Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року; Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України»; Стратегії і Програми інтеграції до ЄС; Європейської політики сусідства; самітів «Україна – ЄС»; проблематика стосунків Україна – СОТ, Україна – Вишеградська четвірка тощо.

У посібнику дотримано структуру, суть якої полягає в тому, що концептуальні положення загальної частини супроводжуються конкретизацією тих чи інших аспектів і

підходів до європейської інтеграції України із збереженням зовнішньополітичного балансу, а саме:

- *збереженням пріоритетності інтеграційного курсу до ЄС;*
- *врахуванням досвіду і помилок країн-сусідів України, що стали членами ЄС;*
- *гармонізацією внутріполітичних відносин;*
- *дотриманням міжнародних домовленостей з сусідніми країнами.*

Програмний матеріал курсу логічно поділено на чотири модулі, які включають окремі теми, де розглядаються базові поняття з проблематики єврорегіонального співробітництва, або група споріднених питань, пов'язаних єдиною логічною схемою системного вирішення проблем євроінтеграції України.

Важливу роль у викладанні дисципліни «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» відіграє уміння викладача закріпити попередні навички студентів щодо ведення конспекту, написання рефератів, самостійних, комплексних контрольних робіт, використовуючи різні методичні прийоми.

Пропонована структурна побудова навчально-методичного посібника дозволяє оптимально подавати програмний матеріал, що заощаджує аудиторний час і не допускає повторів, раціонально збалансована лекційна форма навчання із самостійною роботою студентів, планово накопичується і оновлюється інформація щодо єврорегіонального співробітництва України.

Крім тем та модулів, навчально-методичний посібник містить:

- теми для самостійної роботи;
- список рекомендованої літератури для підготовки до семінарських занять та заліку.

У кінці навчально-методичного посібника як додатки подаються основні документи з нормативно-правового забезпечення єврорегіонального співробітництва України, які наближають студента до розуміння суті проблем.

Конспект: плановий, текстуальний, тематичний, вільний – застосовуються для підготовки до співбесід, семінарів, заліків, екзаменів.

Комбінований конспект включає усі складові конспекту, є найдоцільнішим. Важливими завданнями конспекту є допомогти правильно опрацювати і використовувати законспектований матеріал, робити висновки і формулювати свої думки. Різноманітний статистичний і цифровий матеріал доцільно подавати структурно, виділяючи найбільш суттєве і характерне.

Реферат – короткий виклад у письмовому вигляді або у формі публічної доповіді змісту книжки, нормативно-правового документа, статистичних викладок наукової проблематики. **Структура реферату: вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел і літератури.**

Основними формами організації навчання пропонуються:

- *лекція* як основний метод навчально-виховного процесу;

- *самостійна робота;*
- *семінарське заняття;*
- *індивідуальне заняття;*
- *курсова робота;*
- *практика;*
- *консультація;*
- *залік (іспит).*

Поряд з традиційними викладач має можливість запропонувати й інші форми організації навчання студентів, які, на його погляд, є доцільними при засвоєнні тем курсу.

6. Контроль знань студентів

Базовими формами контролю успішності при визначеній організації навчання практикуються:

- семінарські та практичні заняття;
- модульний контроль;
- захист рефератів;
- підсумковий залік (іспит) з дисципліни.

Контроль знань здійснюється в ході практичних (семінарських) занять, виконання рефератів і комплексних контрольних робіт, самостійної підготовки, а також заліку (іспиту) після закінчення вивчення курсу.

Головними етапами роботи з джерелами та літературою з навчального предмета для студентів, як правило, є:

- *вибір* проблеми і теми та пошук і попередній відбір джерел та літератури для роботи з ними;

- *пошук* інформації і робота з каталогами: алфавітний, систематичний, довідковий, тематичний;
- *ознайомлення* з джерелом – визначення основної ідеї і стилю викладу;
- *виділення* етапів творчого процесу читання (ознайомлення – сприйняття; читання – вивчення – розуміння; читання – закріплення – засвоєння);
- *складання* плану відповіді: простого – лаконічного; повного – розгорнутого; виписки, тези, анотації.

Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад для заліку

Поточне тестування та самостійна робота										Сума
Змістовий модуль №1					Змістовий модуль № 2					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	100
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	

T1, T2 ... T10 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

7. Рекомендована література

Нормативно-правові і законодавчі акти

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1997.
2. Угода про партнерство та співробітництво. Повний текст угоди, підписаної між Європейським Союзом та Україною в Люксембурзі 16 червня 1994 року. - Делегація Європейської Комісії в Україні. – 89 с.
3. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_006
4. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_850
5. Воєнна доктрина України //Національна безпека і оборона. – 2004. – №8. – С. 2-7.
6. Національна стратегія інтеграції України до ЄС (Указ Президента України, червень 1998) //Політика і час. – 2000. – № 3-4(спецвипуск). – С.15-26.
7. План дій Ради Європи для України на 2011-2014 роки. – Секретаріат Ради Європи. – 24 червня 2011 р.
8. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98.

9. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 14 вересня 2000 року № 1072/2000.
10. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – 432 с.
11. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України: К.: НІСД, 2012. – 256 с.
12. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
13. Національний План з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. – Указ Президента України № 494/2011 від 22.04.2011 р.
14. Як Україна виконує План дій з візової лібералізації? Результати громадського моніторингу. – Київ, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.novisa.org.ua.

Монографії, навчальні посібники, довідкові видання

15. Артёмов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: навчальний посібник / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 310 с. (Серія “Євроінтеграція: український вимір”. Вип. 7).
16. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: у

- 2-х кн. / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2008. – Кн.1. – 476 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 11).
17. Артёмов І.В. Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчально-методичний посібник і робоча програма навчальної дисципліни/ І.В.Артёмов. – Ужгород, 2008. – 180 с.
 18. Філософія інтеграції: монографія / за заг.ред. В.Д.Бондаренка, Ф.Г.Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 544 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 18).
 19. Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України / за заг. ред. І.В.Артёмова, О.М. Ващук, О.М. Руденко: монографія. – Ужгород: Гражда, 2013. – 610 с. Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 21).
 20. Бжезинський З. Велика шахівниця: пер. з англ. / З.Бжезинський. – Львів – Івано-Франківськ, 2000. – С.12-13.
 21. Гальчинський Анатолій. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.
 22. Гальчинський А.С. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: Либідь, 2005. – 368 с.
 23. Грушевський М. Твори у 50 томах. Серія: Суспільно-політичні твори (1894-1907) //Під ред. П.Сохань (гол. редколегії) та ін. Том 1. – Львів, Видавництво “Світ”, 2002. – С. 300.
 24. Горенко О.М. Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна / О.М.Горенко. –

- К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – 154 с.
25. Дахно І.І., Тимофієв С.М. Країни світу: Енциклопедичний довідник. – К.: МАПА, 2007. – 608 с. (Б-ка нового українця).
 26. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
 27. Артёмов І.В., Ващук О.М. Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навчальний посібник / І.В.Артёмов, О.М.Ващук. – Ужгород: Гражда, 2013. – 410 с. «Євроінтегарція: український вимір»; Вип. 20.
 28. Конкурентоспроможність територій : практ. посіб. / А. Трачук, В. Толкованов, С. Марковський, [та ін.]. – К. : Легальний статус, 2011. – 252 с. : іл. Бібліогр. : с. 239 – 251.
 29. Мадіссон В.В. Сучасна українська геополітика: навч. посібник / В.В.Мадіссон, В.А.Шахов. – К.: Либідь, 2003. – С. 21.
 30. Мітряєва С.І.. Європейська безпека і Україна: навч. посібник / С.І.Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2008. – 222 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 8).
 31. Національний Конвент України щодо ЄС. Рекомендації робочих груп / Укр. незалеж. центр. політ. дослідж.: за заг. ред. В. Лупація, Ю. Тищенко. – К. : 2012. – 114 с. – Книга – «перекрутка».

32. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС. /Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2007. – 320 с.
33. Осика С. Світова Організація Торгівлі: посібник / С.Осика, В.П'ятницький. – К.: К.І.С., 2004. – 506 с.
34. Суліма Є.М. Глобалістика : підручник / Є.М.Суліма, М.А. Шепелєв. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с.
35. Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст. / редрада: В.М. Литвин (голова) та ін. Редкол.: В.А.Смолій, Ю.А. Левенець (співголови) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.
36. Шемятенков В.Г. Европейская интеграция: учебное пособие / В.Г.Шемятенков. – М.: Международные отношения, 2003. – 400 с.

Збірники наукових праць

37. Геополітика України: історія та сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009; Вип. 2. – Ужгород: ЗақДУ, 2010; Вип. 3. – 2010; Вип. 4,5. – 2011. Вип. 6,7. – 2012.
38. Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: збірник наукових праць /відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, Гражда, 2012 – 2013. Вип. 8,9,10.
39. Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: збірник наукових праць за результатами конференції (м. Ужгород 13-14 травня 2010 р.) / упоряд. В.Пулішова, Т.Стражай. – Братислава, 2010. – 166 с.

40. Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м.Ужгород, 20.04.2012 р.) / відп. ред. І.В.Артюмов. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – 364 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір. Вип. 19».)

Статті в періодичних виданнях та Інтернет-джерела

41. Артюмов І.В. Сучасні концепції міжнародних відносин / Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – № 6 (241) березень 2012 р.
42. Національна безпека і оборона. – 2012. - № 4-5 (133-134). - 124 с.
43. Національна безпека і оборона. – 2013. - № 4-5 (141-142). - 132 с.
44. План дій Україна – Європейський Союз /Європейська політика сусідства: основні положення (Інтернет-джерела ЄС: www.arr.com.ua).
45. Зленко А. Україна у мінливому світі //Дзеркало тижня. – 2009. – № 31.
46. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики //Дзеркало тижня. – 2010. – № 27.
47. Тігіпко С. Наше місце на карті світу //Дзеркало тижня. – 2009. – № 32.

48. Хюбнер Д. Соединяя разъединенное: нам нужны соседи //“2000”. – 2007. – 11 травня.
49. Фіалко А. Зовнішня політика України // Дзеркало тижня. – 2006. – 25 лютого.
50. Безвізовий транзит у 27 країн ЄС для українців //Джерело: <http://www.korespondent.net>.
51. Толстанов М.К., Карташов П.І. Міграційні процеси в Європейському Союзі: минуле та сучасне //Стратегічна панорама: Щоквартальний науково-практичний журнал РНБО України. – 2005. – №3.
52. Сушко О. Україна на «візовій карті» Європейського Союзу //Дзеркало тижня. – 2010. – № 34. – 18-24 вересня 2010 р.
53. Статті з актуальних проблем зовнішньої політики в інформаційно-аналітичному тижневику «Дзеркало тижня» та в щотижневику «2000» за 2012 – 2013 рр.

СТИСЛИЙ ВИКЛАД НАВЧАЛЬНИХ ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1

Тема 1. *Нормативно-правове забезпечення державної регіональної політики в Україні*

Тема 2. *Сутність регіональної політики в Україні та її концептуальні засади*

Тема 3. *Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України*

Тема 4. *Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності*

Тема 5. *Єврорегіон як основна інституційно-організаційна форма транскордонного співробітництва*

Тема 1

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Правове забезпечення державної регіональної політики України є необхідною передумовою розвитку територій. Так, у Конституції України (стаття 132) вказано, що «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій». Стаття 133 закріплює систему адміністративно-територіального устрою України, яку утворюють: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Відповідно до Конституції України було прийнято Закон «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає систему та гарантії місцевого самоврядування, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Важливим кроком для подальшого розвитку регіональної співпраці стало прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів»³. Він визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації

³ Про стимулювання розвитку регіонів // Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua /pro_stimulyuvannya_rozvitku_regioniv.htm

державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій.

Поряд з цими документами слід назвати закони України **«Про транскордонне співробітництво»**, **«Про Генеральну схему планування території України»**, **«Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку країни»**, **«Про планування та забудову території»**, постанови Кабінету Міністрів України **«Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року»**.

Станом на 2013 рік в Україні у сфері регіонального розвитку діє низка законів України, які певною мірою регулюють питання формування та реалізації державної регіональної політики.

Так, стаття 4 Закону України **«Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»** від 01.07.2010 р. містить положення про те, що *основними засадами внутрішньої політики у сфері розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів є:*

- утвердження місцевого самоврядування як фундамента народовладдя, розширення повноважень місцевих рад шляхом децентралізації функцій органів державної влади, гармонізації загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- удосконалення системи адміністративно-територіального устрою на принципах економічної

- самодостатності та доступності адміністративних і соціальних послуг для населення регіону;
- зміцнення територіальної бази органів місцевого самоврядування та підвищення рівня їх ресурсного забезпечення;
 - зміцнення економічної інтеграції регіонів з використанням переваг територіального поділу і кооперації праці та інше.

Важливу роль у координації регіональної співпраці відіграють також **підзаконні акти регіонального рівня**. Діяльність областей та єврорегіонів щодо регіонального співробітництва базується на укладених договорах та угодах міждержавного рівня та угодах і рішеннях про співпрацю між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади з адміністративно-територіальними одиницями країн, що входять до складу єврорегіонів. Угоди реалізуються як в цілому на території областей, так і на території єврорегіонів. Так, по єврорегіону «Буг» транскордонне співробітництво регулюється 22 угодами та іншими рішеннями, «Нижній Дунай» – 4, Карпатському єврорегіону – 34, «Верхній Прут» – 15, «Дніпро» – 2, «Слобожанщина» – 2⁴.

⁴ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2077. – С. 695.

Входження України в європейські структури в процесі європейської інтеграції вимагало вироблення та реалізації нової моделі взаємовідносин з регіонами, яка б відповідала принципам регіональної політики Європейського Союзу, сприяла становленню нових форм співпраці у форматі **«центр – регіони»**, загально визнаній практиці внутрішнього міжрегіонального співробітництва та міжнародної співпраці територій.

З урахуванням необхідності адаптування законодавства України до вимог законодавства Європейського Союзу були синхронізовані напрями співпраці, зокрема проведена:

- імплементація Меморандуму про взаєморозуміння для встановлення діалогу у сфері регіональної політики;
- налагодження взаємодії між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС в рамках Комітету регіонів ЄС (КР);
- реалізація Спільної ініціативи ЄС щодо Криму;
- реалізація на регіональному рівні проектів за рахунок фінансових інструментів ЄС (Європейський інструмент сусідства і партнерства) та фінансових установ ЄС (Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку);
- участь у реалізації Пілотної програми регіонального розвитку Східного партнерства (ППРР СхП)⁵.

⁵ Регіональне співробітництво між Україною та ЄС // Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/eu-regional-cooperation>

Окрім вищезазначених нормативних актів, існує ще низка нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти регіонального розвитку та місцевого самоврядування.

Суттєве доповнення та корективи стратегія регіонального розвитку та євро регіональної співпраці знайшла у щорічних посланнях Президента України до Верховної Ради 2010-2013 рр., де сформульовані основні напрями модернізації регіональної політики та реалізації потенціалу регіонального розвитку. Надзвичайно важливе значення в цьому контексті має **Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року.**

Питання для самостійної роботи

1. Дайте загальну характеристику нормативно-правовому забезпеченню державної регіональної політики в Україні.
2. Проаналізуйте Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та визначте його особливості.
3. Назвіть основні положення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року.
4. Визначте особливості Закону України «Про транскордонне співробітництво» в контексті його фінансового забезпечення.
5. Охарактеризуйте основні напрями регіонального розвитку в Україні в контексті Щорічного послання Президента України до Верховної Ради 2011 року.

Література

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С.Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
2. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навч. посібник-хрестоматія у 2-х частинах, Ч.1/Уклад. і коментар : І.В. Артёмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова та інші. – Ужгород: «Ліра», 2007.– Ч.І. – 452с.– («Євроінтеграція: український вимір», вип.5)
3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року / Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – Ст. 2132.
4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.
5. Регіональна політика: правове регулювання. світовий та український досвід. Видання друге, доповнене / за заг.ред. А.Ткачука. – К.: Леста, 2011. – 260с.
6. Регіональна політика України: інституційно-правове забезпечення: зб. офіц.док.; за ред. З.Варналія; упоряд.: З.Варналій, Є.Жемеренко, В.Жук, А.Павлюк, О.Шевченко. – К.: НІСД, 2004. – 521 с.

Тема 2

СУТНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Метою регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, поглиблення процесів ринкової трансформації, підвищення рівня життя населення, забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина.

Будь-яка регіональна політика, а особливо активна політика, передбачає процес формування сприятливих передумов для підвищення конкурентоспроможності регіонів. Сьогодні саме цей аспект є ключовим стратегічним пріоритетом регіональної політики України.

Сучасні моделі регіонального співробітництва

Розглядаючи сучасні моделі єврорегіонального розвитку, слід зазначити, що дефініція «модель» пов'язана передусім з наявністю двох принципових підходів до ідентифікації⁶, – відзначає вчений-регіоналіст З.С.Варналій.

Перший з них визначає модель як довільну множину значень елементів з певними функціями. З цього випливає, що з позиції математичної логіки модель є формулою (функцією), яка пов'язує кілька взаємозумовлених чинників відповідного соціального чи економічного процесу.

Другий підхід розглядає модель як можливість глибокого аналізу певних явищ у суспільному житті.

⁶ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.617, 619.

Відомий англійський «Словник сучасної економіки Макміллана» визначає модель як «формальну або неформальну структуру аналізу, що прагне абстрагуватися від складнощів реального світу, але зберегти характеристики економічної системи, що дозволяє зрозуміти поведінкові, організаційні і технічні взаємозв'язки, які лежать в основі аналізованої системи. Метою є полегшення пояснення економічних явищ і розробка економічних прогнозів регіону, галузі, підприємницької структури тощо»⁷.

Таким чином, моделі в сучасній системі економічного розвитку та регіонального співробітництва можуть розглядатися з трьох позицій:

- *глобальні (національні) економічні*, які передбачають відповідний механізм й інструментарій регулювання макроекономічних пропорцій;
- *математичні (чи логіко-математичні)* вказують на такий апарат, що дозволяє значно краще, ніж за допомогою традиційних інструментів, ідентифікувати те чи інше соціально-економічне явище в процесі регіонального співробітництва;
- *прогностичні* – за рахунок використання селективних механізмів, інструментів та дослідного апарату попередніх моделей дозволяє з високим ступенем достовірності передбачати темпи розвитку та кінцеві результати відповідних змін в соціально-економічному житті суспільства.

⁷ Там само. – С.618.

З огляду на це можна зробити висновок, що регіональна модель може розглядатися як частина національної, а тому механізми та інструменти її реалізації будуть тісно пов'язані з методами регулювання пропорцій, що впливають із конкретних особливостей домінуючої в країні парадигми. В основному їх можна звести до п'яти груп⁸:

1. Ліберальна, неоліберальна чи приватно-корпоративна – характерна для англосаксонських країн (США, Австралія, Нова Зеландія). Для неї притаманні: низька питома вага державної власності, законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку, низька питома вага державного бюджету в структурі ВВП.
2. Соціально-ринкове господарство – притаманна для країн-членів ЄС, Канади та Ізраїлю. Інколи її називають соціал-демократичною (соціал-ліберальною) моделлю. Характерним для неї є перерозподіл доходів приватного сектору через податкову систему. Частка держбюджету в ВВП перевищує 50%, розвинута система соціальної підтримки, яка здійснюється не на рівні підприємств, а на національному рівні.
3. Азіатсько-тихоокеанська модель – характерна для Японії, Південної Кореї, Тайваню, Сингапуру. Полягає у рідкісній гармонізації інтересів підприємців та держави, експортній

⁸ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.618-619, 622-624.

орієнтації економіки та організації фірм на довготермінову перспективу.

4. Соціалістична – представлена невеликою чисельністю країн (Куба, В'єтнам, Північна Корея). Планова економіка, що панувала в них, привела до значних спотворень у виробництві та розподілі, вичерпала екстенсивний шлях розвитку господарства і сформувала низьку конкурентоспроможність національної економіки.
5. Пострадянська – притаманна Білорусі, Туркменістану, Казахстану, Молдові. В економічному плані вона являє собою конгломерат як ринкових моделей правління регіональним розвитком, так і традиційних соціалістичних, пов'язаних з активним адмініструванням і стимулюванням розвитку окремих територій за рахунок значних дотацій з боку національних бюджетів депресивним регіонам.

Основні завдання і базові принципи
державної регіональної політики

Необхідно зазначити головне завдання регіональної політики: створення і зміцнення єдиного економічного простору, забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; вирівнювання умов соціально-економічного розвитку, ефективне використання потенціалу регіонів та їх комплексний екологічний захист.

До стратегічних завдань регіональної політики слід віднести:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу.
2. Забезпечення розвитку людських ресурсів.
3. Розвиток міжрегіонального співробітництва.
4. Створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Головні положення державної регіональної політики України

До головних положень регіональної політики України належать:

- ✓ конституційність і законність – реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- ✓ забезпечення унітарності України та цілісності її території, зокрема єдність економічного простору на всій території держави, грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем;
- ✓ поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів;
- ✓ максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;

- ✓ диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
- ✓ стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку. Зазначені положення були доповнені й конкретизовані у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року.

У Посланні Президента України до Верховної Ради 2013 року внесені доповнення до стратегічних напрямів регіональної політики України з урахуванням завдань, сформульованих у *Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року*⁹.

Стратегічними напрямками регіональної політики України є:

- досягнення загальнонаціональної єдності та суспільного порозуміння в соціогуманітарному та суспільно-політичному середовищі регіонів України;
- пошук оптимальної моделі розподілу функцій і повноважень на різних рівнях влади;
- зміцнення матеріально-фінансових основ місцевого самоврядування та посилення соціального виміру бюджетної політики на місцевому рівні;

⁹ Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.

- становлення інноваційно-інвестиційної моделі розвитку як основи конкурентоспроможності регіонів України;
- модернізація виробничої та соціальної інфраструктури розвитку територій;
- використання нових ефективних форм взаємодії регіонів із зовнішнім середовищем.

До основних пріоритетів і принципів державної регіональної політики належать:

1. *Пріоритет загальнонаціональних інтересів. Це означає, що дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно спрямувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності, вони не повинні загрожувати національній безпеці держави.*

2. *Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення щодо галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.*

3. *Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики мають враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення – згладжувати можливі суперечності між ними.*

4. *Всебічне врахування економічних, природних, історичних, технологічних, етнічних, екологічних, соціально-демографічних та інших умов і факторів регіонів з наданням переваги факторам соціальним та екологічним. Це означає потребу диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням їхньої специфіки.*

5. *Пріоритет інноваційного, ресурсоекономного підходу, що полягає, передусім, у структурних трансформаціях*

господарських комплексів регіонів на користь інноваційних технологій, товарів народного споживання та послуг у разі раціонального обмеження енерго-, водо-, матеріало- та капіталоемних галузей і виробництв.

6. Необхідність поступового зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення порівнянних соціальних стандартів у всіх регіонах та населених пунктах.

7. Принцип об'єктивності. Поточні завдання регіональної політики мають розкривати пріоритетні напрями загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку і відповідати реальним можливостям ресурсного забезпечення заходів щодо їхнього вирішення.

8. Принцип збалансованості критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо під час вибору методів і форм державної підтримки окремих територій.

9. Принцип партнерства, який передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі регіональної політики.

Пріоритетними напрямками забезпечення партнерства держави та регіонів є:

- модернізація відносин «держава – регіон – громада» шляхом удосконалення нормативно-правового забезпечення регіонального розвитку; мінімізація практики «ручного управління» регіонами;

- підвищення ефективності регіональних стратегій розвитку, угод щодо регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою АРК, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами як інструменту стимулювання регіонального розвитку, їх узгодження з пріоритетами та завданнями Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»;
- реформування адміністративно-територіального устрою, оптимізація державного управління на місцях і підвищення його ефективності, усунення дублювання та зайвих рівнів адміністрування;
- формування розвиненого інституційного середовища розвитку регіонів шляхом активізації діяльності агенцій та фондів регіонального розвитку;
- забезпечення регіонального виміру реалізації «національних проєктів» розвитку України;
- поліпшення інвестиційного клімату в регіонах, у тому числі за рахунок формування системи перспективних інвестиційних проєктів, підготовлених за міжнародними стандартами, створення «єдиного вікна» для роботи з інвесторами.

Головною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку є створення умов, що дозволять регіонам повністю реалізувати наявний потенціал,

зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку¹⁰.

Стратегічними завданнями регіональної політики вважають підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їхнього ресурсного потенціалу, забезпечення розвитку людських ресурсів, розвиток міжрегіонального співробітництва.

Пріоритетними шляхами вирішення цих завдань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень і завдань.

Питання для самостійної роботи

1. Назвіть сучасні моделі регіонального співробітництва та дайте їх характеристику.
2. У чому полягають основні завдання державної регіональної політики України.
3. Охарактеризуйте базові принципи регіональної політики України.
4. Визначте основні пріоритети регіонального розвитку в сучасних умовах.
5. Проаналізуйте сучасні виклики регіональному розвитку України.

¹⁰ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналя. – К.: НІСД, 2007. – С.18-20; Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: моногр. / За ред.. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С.63-64.

Література

1. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія /І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009.–520 с.
2. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.4 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів», м.Ужгород, 8-9 квітня 2011р.– Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 317с.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
4. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2015 р. / Затверджена Постановою Уряду № 1001 від 21 липня 2006 р.
5. Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: зб. наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м.Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – 364 с.
6. Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства: навчально-методичний посібник / Н.Г. Діденко, І.Я.Тодоров, О.Р.Чугріна, О.К.Міхеєва; за заг. ред. Н.Г.Діденко. – Донецьк: ДонДУУ, 2011. – 219 с.

7. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
8. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський, та ін. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.
9. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. Видання друге, доповнене / за заг. ред. А.Ткачука. – К.: Леста, 2011. – 260 с.
10. Регіональна політика ЄС після його розширення: аналітичні оцінки / Нац. ін.-тут стратегічних досліджень (Закарпатський філіал); Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні; Ред. колегія: О.С.Власюк, С.І.Мітряєва (головн. ред.), В.О.Приходько. – Ужгород: Ліра, 2004. – 244 с.
11. Регіональний розвиток та просторове планування територій: українські реалії та досвід країн Ради Європи: посібник. – Київ, 2009. – 178 с.
12. Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: матеріали міжнародної конференції / гол. ред. С.І.Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2009. – 248 с.

Тема 3

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Відносини з країнами Вишеградської четвірки (В-4) для України завжди мали фундаментальне значення. По-перше, три з чотирьох країн Вишеградського об'єднання є сусідніми для України державами, з якими вона мала історично дружні відносини. А, по-друге, всі чотири країни стали прикладом успішного набуття членства в ЄС, а відтак підтримка та авторитет об'єднання для просування євроінтеграційних прагнень України перетворилися на цінне джерело запозичення корисного досвіду.

П'ять основних позицій чітко визначали мету Вишеградського об'єднання центральноевропейських країн¹¹:

- відновлення державної незалежності, демократії і свободи;
- ліквідація залишків тоталітарного режиму у всіх сферах життя суспільства економіки;
- формування парламентської демократії і сучасної правової держави поряд із дотриманням основних прав людини і свобод;
- створення сучасної ринкової економіки;
- повна інтеграція у європейські політичну, економічну, безпекову і правову системи.

Відомо, що єврорегіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав,

¹¹ Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.136.

які інтегруються, на схожих шляхах історичного розвитку і доповнюються природним, економічним, транспортно-комунікаційним, науково-технічним потенціалом, спільністю економічних проблем, зовнішньополітичних та геополітичних інтересів. З огляду на розставлені акценти у сфері єврорегіональної інтеграції України, досвід країн Вишеградської четвірки є цікавим і може бути використаним для дослідження¹²:

- *стану єврорегіонального співробітництва України в умовах активізації «східного» вектору зовнішньої політики після президентських виборів 2010 року;*
- *відповідних кроків ЄС щодо України, які впливають з ініціативи «Східне партнерство», і в першу чергу посилення діалогу щодо асоційованого членства і зони вільної торгівлі;*
- *співвідношення єврорегіонального співробітництва України з реанімацією українсько-російського діалогу і практичних дій у площині взаємовигідної співпраці східних регіонів держави з Росією, Білоруссю та окремими азійськими країнами.*

З урахуванням практики співпраці країн Вишеградської четвірки в Україні активізується єврорегіональне співробітництво по багатьох напрямках. ***Відомо, що існують чотири рівні реалізації єврорегіональної співпраці: міжнародний, державний, регіональний та місцевий рівні.***

¹² Артьомов І.В. Актуальні аспекти єврорегіонального співробітництва України в контексті досвіду країн Вишеградської четвірки / І.В.Артьомов // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.158.

Україна та Вишеградська четвірка

Одним з важливих для України та країн Вишеградської четвірки є питання транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Подібне співробітництво розглядається сторонами як складова загального європейського інтеграційного процесу. В грудні 2005 р. в м. Братислава за принципово новими стандартами було укладено угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво.

На сучасному етапі транскордонне та міжрегіональне співробітництво між Україною та країнами В-4 відбувається у таких формах:

- реалізація програм сусідства;
- діяльність єврорегіонів;
- діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій;
- міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво, укладені з усіма країнами В-4, до яких залучені Львівська, Волинська, Вінницька, Чернівецька, Закарпатська та інші області).

Одним з ключових питань під час всіх формальних та неформальних переговорів керівництва України з Вишеградською четвіркою вже протягом багатьох років залишається проблема візового режиму, зокрема його лібералізація.

Важливе значення регіональне і транскордонне співробітництво має для ефективного і взаємовигідного економічного співробітництва прикордонних областей

України та країн-сусідів, а також об'єднання спільних дій для розв'язання екологічних проблем, регулювання потоків жителів прикордонних областей міграційних процесів, пов'язаних з працевлаштуванням. Науковець-регіоналіст Є.Кіш виділяє такі пріоритетні напрями співпраці¹³:

- ✓ сприяння структурній перебудові та розвитку депресивних регіонів;
- ✓ надання фінансових ресурсів регіонам, де спостерігається стагнація економічної діяльності;
- ✓ боротьба з тривалим безробіттям та підтримка ініціатив зайнятості;
- ✓ адаптація підприємців, робітників промисловості та виробничої сфери до системних проблем, які загрожують безробіттям;
- ✓ фінансування розвитку сільськогосподарських територій та прискорення структурної перебудови сільського господарства.

Країни В-4 також є імпортерами і можливими транзитерами електроенергії з України до інших країн Європи. Головним партнером «Укрінтеренерго» (державний оператор експорту електроенергії) з постачання української електроенергії в Європу є угорська компанія System Consulting, співпраця з якою почалася ще у 1994 р. В перспективі можуть стати партнерами для української сторони й компанії інших країн ВГ.

¹³ Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу / Є.Кіш // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України: [Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід]. С.Максименко, Є.Кіш, М.Лендзел, І.Студенніков; за ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – С.35-36.

Відомо, що Європейська комісія (ЄК) підготувала 12 програм сусідства, у трьох з яких бере участь Україна разом із Вишеградськими партнерами:

1. Програма сусідства «Польща – Білорусь – Україна». В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Львівську області.
2. Програма сусідства «Угорщина – Словаччина – Україна». В Україні поширюється на Закарпатську область.
3. Україна приєдналась і до четвертого раунду транснаціональної програми CADSES (програма сприяє транснаціональній співпраці для Зони Центральної Адриатики – Дунаю – Південно-Східної Європи). В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Чернівецьку та Тернопільську області.

Активною є співпраця України з сусідніми країнами ВГ в рамках єврорегіонів відповідно до наявних двосторонніх та багатосторонніх угод, з метою розв'язання спільних проблем та узгодження механізмів їх реалізації. Відомо, що на сьогодні в Україні діє 6 єврорегіонів, у 2 з яких входять території країн Вишеградської четвірки:

- ✓ «Бут» (Україна, Польща, Білорусь);
- ✓ Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

Окрім цього, Україна активно підтримує одну з останніх ініціатив конгресу Ради Європи зі створення нового єврорегіону в басейні Чорного моря.

Прикордонна співпраця України з Вишеградською групою

Державні та міжнародні правові питання кордонів завжди були чутливими та делікатними. Відзначаючи «безпроблемність» сучасних українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського кордонів, науковець-регіоналіст Є.Кіш привертає увагу до оцінки кордонів, які виконують три тісно пов'язані функції:

- *по-перше* – встановлюють межі державного суверенітету;
- *по-друге* – розділяють у просторі символічні співтовариства, тобто держави, кожна з яких має власний прапор, гімн, історію та інше;
- *по-третє* – розділяють у просторі своє (національну територію), та чуже (сусідню територію), а потім увесь світ»¹⁴.

Довідково

Українсько-польський кордон

Довжина становить 526,2 км. Він є найпотужнішим новим зовнішнім кордоном Євросоюзу з травня 2004 року в Центральній Європі.

Україна та Польща 18 травня 1992 року підписали у Варшаві Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Договір встановив основи та загальні правила співробітництва в різних галузях співпраці і закріпив такі принципи, як непорушність кордонів, територіальна цілісність, мирне

¹⁴ Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.209.

врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, повага прав людини і основних свобод, рівноправність і права народів, співробітництво і сумлінне виконання міжнародних зобов'язань. Передбачається, що сторони збільшуватимуть кількість прикордонних переходів, а також удосконалюватимуть прикордонний та митний контроль.

На особливу увагу заслуговують положення статті 10 названого договору щодо співпраці двох держав, безпосередньо у прикордонній політиці та розвитку прикордонної інфраструктури та міжрегіонального співробітництва.

На сьогодні на українсько-польському кордоні функціонує 12 пунктів пропуску: шість для автомобільного руху, шість – для залізничного сполучення, а саме: «Ягодин – Дорогуск», «Ягодин – Дорогуск – зал.ст.», «Устилуг – Зосин», «В.Волинський – Зосин – вант.ст.», «Рава-Руська – Хребенне», «Рава-Руська – Хребенне – зал.ст.», «Шегині – Медика», «Мостиська – Медика – зал.ст.», «Смільниця – Кросценко», «Хирів – Устішкі Дольна – зал.ст.».

Українсько-словацький кордон

Довжина становить 98,5 км.

Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою був підписаний в Києві 29 червня 1993 року і визначив (стаття 1 Договору), що Договірні сторони розвиватимуть свої відносини як дружні держави на основі принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності, непорушності існуючих кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи та ін.

На сьогодні на українсько-словацькому кордоні діють 5 пунктів пропуску: «Малий Березний – Убля», «Ужгород – Вишне Німецьке», «Павлово – Матевце», «Чоп (Страж) – Чіерна над Тісоу», «Малі Селменці – Велке Селменце». Також здійснюється розбудова пункту перетину «Соломоново – Чіерна над Тісоу».

Українсько-угорський кордон

Довжина кордону становить 135,1 км.

Нормативно-правовою основою двосторонньої співпраці обох країн слід вважати Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою, підписаний 6 грудня 1991 р. Відповідно до названого договору Україна і Угорщина мають будувати свої відносини, дотримуючись принципів суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності, непорушності існуючих кордонів, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, поважання прав і свобод людини.

На сьогодні на українсько-угорському кордоні функціонують 7 пунктів пропуску: «Чоп (Тиса) – Захонь», «Чоп (Дружба) – Захонь», «Саловка – Єперешке», «Дзвінкове – Лонья», «Косино – Барабаш», «Лужанка – Берегурань», «Вилок – Тисобеч». Також здійснюються переговори щодо будівництва та відкриття пункту пропуску «Велика Паладь – Кіш Паладь»¹⁵.

Проаналізований стан взаємовідносин України з членами Вишеградської четвірки, які є сусідами України на новому євросоюзівсько-українському кордоні, дає підстави стверджувати, що двостороння співпраця взаємовигідна і

¹⁵ Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.211-230.

корисна. На регіональному рівні транскордонна співпраця з Польщею, Угорщиною та Словаччиною розвивається переважно на двосторонній основі через формат єврорегіонального співробітництва.

Тісні історичні зв'язки та спільні зовнішньополітичні цілі сьогодення України та Вишеградської четвірки заклали основи для ефективного розвитку добросусідських відносин на сучасному етапі і створили можливості для подальшої масштабної взаємодії в майбутньому. Можна стверджувати, що вишеградсько-українські зв'язки є доволі збалансовані, про що свідчить успішна реалізація дво- та багатосторонніх домовленостей, досягнутих за результатами систематичних зустрічей на всіх рівнях. Все це створює міцний фундамент для подальшого розширення такого співробітництва на основі спільного врахування інтересів сторін.

Якщо робити загальний висновок, то слід відзначити, що модель єврорегіонального співробітництва країн Вишеградської четвірки не може бути повністю застосована в Україні. Головна причина полягає в тому, що Україна не має рівнозначних партнерів для інтеграції, а також не має згоди серед її громадян щодо напряму розвитку країни. Цей факт дає нам часткову відповідь на питання, яке неодноразово піднімалося в минулому: чи могла б Україна стати членом Вишеградської групи?

Питання для самостійної роботи

1. Визначте актуальні аспекти єврорегіонального співробітництва України в контексті досвіду країн Вишеградської четвірки.

2. Проаналізуйте регіональну співпрацю країн Вишеградської четвірки.
3. Назвіть форми і методи взаємовигідної співпраці України та Вишеградської четвірки.
4. Визначте стан та перспективи співробітництва між Україною та Вишеградським об'єднанням.
5. Охарактеризуйте основні публікації присвячені проблематиці Вишеградської четвірки.

Література

1. Артёмов І.В. Актуальні аспекти євро регіонального співробітництва України в контексті досвіду країн Вишеградської четвірки / І.В.Артёмов / Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.158-167.
2. Вишеградська четвірка найактивніше в Європі допомагає Україні розвивати демократію // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. - Число 37(429), 24 листопада 2008 року.
3. Джерельно-інформаційна база дослідження співробітництва країн-членів Вишеграду // Український історичний збірник (2004). – Вип. 8. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – С. 527-534.
4. Досвід Вишеградського співробітництва в контексті реалізації сучасної євроінтеграційної стратегії України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 14. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2005. – С.154-161.

5. Етапи співробітництва країн-членів Вишеграду // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 13. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. – С. 207-215.
6. Заснування міжнародного регіонального об'єднання Вишеград: передумови і наслідки // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – Щоквартальний науковий журнал. – К., 2005. – № 4. – С.95-100.
7. Кіш Є. Міжнародна регіональна інтеграція країн Центральної Європи в форматі Вишеградської четвірки після вступу до Європейського Союзу / Єва Кіш // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія. – 2006. - Випуск 16. – С. 120-130.
8. Кіш Є. Приклади конструктивної співпраці України з країнами Вишеградської четвірки / Єва Кіш // Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України. – Матеріали міжнар. конф. (Мукачево, 30-31 жовтня 2003 р.) / Ужгород, 2003. – С. 74-80.
9. Мітряєва С.І. Україна і стратегії розвитку євро регіонів. У монографії: Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього. – К. – Інститут європейських досліджень НАН України. – 2009. – С. 433 – 443.
10. Євро регіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м.Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / Відп.ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – 364 с.

Тема 4

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Географічне розташування України, її економіко-ресурсний потенціал, геостратегічні і транзитні переваги, наявність трудових ресурсів та інші фактори національно-культурного і освітнього потенціалу нації – ідеальні складові для здійснення прагматичної політики регіонального розвитку через дійовий механізм транскордонного співробітництва.

Враховуючи, що 19 з 24 регіонів України межують з прикордонними регіонами інших країн, існують об'єктивні умови для постійної транскордонної співпраці.

Транскордонні регіони України

1. Українсько-російський, площа – 385.1 тис. км², до його складу входять 10 областей – Донецька, Луганська, Харківська, Сумська та Чернігівська області України та Брянська, Курська, Белгородська, Воронежська та Ростовська області Росії.
2. Українсько-білоруський, включає 7 областей: з українського боку – Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська та Чернігівська області, з білоруського – Берестейська та Гомельська області.
3. Українсько-румунський, площа становить 100 872 км², населення – 8,3 млн осіб, охоплює 4 області України (Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Одеську) та 5 повітів (жудеців)

- Румунії (Сату-Маре, Марамуреш, Сучава, Ботошань, Тулча).
4. Українсько-молдовський складають 5 районів Молдови – Єдинець, Сороки, Тігхіна, Ляпушна, Кагул, 2 молдовських автономних утворення – Придністровська республіка та Гагаузія, та 3 області України: Чернівецька, Вінницька та Одеська.
 5. Українсько-угорський, площа – 26 тис. км², складають 2 області (медье) Угорщини (Саболч-Сатмар-Берег, Боршод-Абауй-Земплен) та Закарпатська область України.
 6. Українсько-словацький складають Закарпатська область України та Кошицький, Прешівський краї Словаччини.
 7. Українсько-польський охоплює Зкарпатську, Волинську та Львівську області України та Люблінське, Підкарпатське воєводства Польщі¹⁶.

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями так визначає поняття транскордонного співробітництва: «...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, що знаходяться під юрисдикцією двох або кількох Договірних

¹⁶ Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Мікули Н.А. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень – Львів, 2010. – С.71.

Сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей»¹⁷.

Про те, що сьогодні транскордонне співробітництво у країнах Європи, у т.ч. і в Україні, знаходиться в системі якісних змін, свідчить:

- По-перше, те, що в рамках розширеного Європейського Союзу транскордонне співробітництво знаходиться у стадії активного розвитку на основі суттєвого пониження бар'єрного характеру внутрішніх для ЄС державних кордонів.
- По-друге, транскордонне співробітництво стає засобом реалізації спільної регіональної політики ЄС, принципів субсидіарності, децентралізації влади тощо, а в більш широкому розумінні – будівництва цілісної “Європи регіонів”.
- По-третє, Україна, як і кожна суверенна держава, має власні національні інтереси як на міжнародній арені, так і на регіональному рівні, а головним аргументом тут виступає прискорення європейського інтеграційного поступу нашої країни¹⁸.

¹⁷ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Додатковий протокол. Протокол №2. ETS – №106/159/169

¹⁸ Кіш Є.Б. Використання механізмів єврорегіонального співробітництва у форматі Вишеградського об'єднання / Є.Б. Кіш, В.І.Ковач // Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – С.68.

У процесі транскордонного співробітництва вирішуються такі завдання:

- не допускається перетворення нових східних кордонів ЄС у жорсткі розподільчі лінії, які відмежовують Україну від Європи, та перетворення регіонів з обох боків нових східних кордонів ЄС і України на периферійні і тупикові;
- координуються концепції соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;
- поступово формуються інтегровані, насамперед в господарському і просторово-економічному плані, транскордонні регіони України з центральноевропейськими державами;
- створюється єдина і взаємодоповнююча транспортна, прикордонна та інша інфраструктура;
- складається система міжнародної взаємодії місцевих органів державної влади і самоврядування, територіальних громад тощо.

*Основні форми і механізми
реалізації транскордонного співробітництва*

1. Єврорегіон як інституціональна форма транскордонного співробітництва

Єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних зусиль і

здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону¹⁹.

Сьогодні в Європі налічується понад 50 єврорегіонів, і їх кількість продовжує зростати. В Україні діють 10 єврорегіонів: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Ярославна» (Україна, Росія), «Слобожанщина» (Україна, Росія), «Донбас» (Україна, Росія), Чорноморський єврорегіон (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна) та «Дністер» (Україна, Молдова).

2. Спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку

Важливим механізмом реалізації завдань транскордонного співробітництва є спеціальні економічні зони й території пріоритетного розвитку з пільговим режимом інвестиційної діяльності як каталізatori соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

В Україні були створені і функціонували 11 СЕЗ: «Азов», «Миколаїв», «Курортополіс Трускавець»,

¹⁹ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. – Мадрид, 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106

«Донецьк», «Порто-Франко», «Яворів». «Закарпаття», «Порт Крим», «Славутич», «Інтерпорт Ковель», «Рені».

Спеціальний режим інвестиційної діяльності був введений на 9 територіях пріоритетного розвитку, а саме: в Автономній Республіці Крим; Волинській, Донецькій, Закарпатській, Житомирській, Луганській, Чернігівській областях; у м. Харків, м. Шостка Сумської області.

Особливі умови, при яких інвестор одержує право на пільги в СЕЗ і ТПР, такі:

- ✓ реалізація інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності, які визначаються Кабінетом Міністрів України;
- ✓ реалізація інвестиційних проектів кошторисною вартістю не менше установлені мінімальної межі (від 200 тис. дол. США до 3 млн дол. США) залежно від галузі виробництва;
- ✓ затвердження інвестиційних проектів відповідним органом керування СЕЗ або ТПР;
- ✓ розташування і державна реєстрація на території СЕЗ та ін.²⁰

3. Транскордонні кластери в системі транскордонного співробітництва

Автори науково-практичного посібника «Конкурентоспроможність територій»²¹, характеризуючи

²⁰ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С.480-481.

²¹ Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський, та ін. – К.: Легальний статус, 2011. – С.162-163.

транскордонне співробітництво як чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності, значну увагу приділили транскордонним кластерам.

Найбільш узагальнено кластери можна визначати як групу незалежних компаній та асоційованих інституцій, які:

- ✓ співпрацюють та конкурують;
- ✓ географічно зосереджені в одному чи сусідніх регіонах (навіть якщо кластер охоплює кілька країн);
- ✓ спеціалізуються в конкретній сфері діяльності, пов'язані спільними технологіями та навичками;
- ✓ традиційні або інноваційні, більшість кластерів базуються на традиційних заходах;
- ✓ інституціоналізовані (є підрозділ з управління кластерами) або неінституціоналізовані.

Транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав, до складу яких входять інституції та фірми, розміщені по обидва боки кордону. Тому транскордонні кластери можна визначати як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які географічно зосереджені у *транскордонному регіоні*.

Станом на 2013 рік в Україні успішно функціонують такі регіональні кластери:

- науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля» (Тернопільська обл.);
- інноваційно-технологічний кластер «Сорочинський ярмарок» (Полтавська обл.);

- кластери сільського туризму, бджільництва та сільськогосподарського машинобудування (м.Мелітополь);
- «Інноваційно-технологічний кластер малого та середнього машинобудівного бізнесу (Запорізька обл.);
- кластер народних промислів «Сузір'я» (Івано-Франківська обл.);
- кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини» та ін.;

4. Промислово-індустріальні парки в системі транскордонного співробітництва

Вагому роль у стимулюванні структурно-інноваційних зрушень на регіональному рівні відіграють **індустріальні парки** – територія, виділена при плануванні місця для промислового розвитку. Метою створення таких парків є забезпечення підприємств розвинутою інфраструктурою та забезпечення контролю над виробництвом та впливом на навколишнє середовище. Завдяки ухваленню законів «Про наукові парки» та «Про індустріальні парки» сьогодні в Україні діють:

- ✓ 11 наукових парків;
- ✓ 57 бізнес-інкубаторів (більшість яких зосереджена в Харківській, Донецькій, Київській, Миколаївській та Одеській областях);
- ✓ 27 регіональних кластерів з інвестицій та розвитку;
- ✓ 10 регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації (у м. Київ, Житомир,

Запоріжжя, Івано-Франківськ, Львів, Полтава,
Рівне, Хмельницький, Черкаси та Чернігів).

Транскордонне співробітництво здійснюється для зміцнення взаємної довіри та безпеки; активізації торговельно-економічного співробітництва; залучення іноземних інвестицій, реалізації спільних проектів та використання енергетичних ресурсів; вироблення спільної стратегії охорони довкілля; розвитку транспортної та прикордонної інфраструктури; взаємодії у сфері боротьби з нелегальною міграцією і організованою злочинністю; ефективного використання людських ресурсів шляхом створення спільного ринку праці; боротьби з стихійним лихом; поглиблення культурних та комунікаційних зв'язків; розвитку туризму.

Слід виокремити чотири рівні реалізації транскордонної співпраці:

- міжнародний рівень: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;
- державний рівень: виробляється національна політика розвитку ТКС та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;
- регіональний рівень: реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація дій між регіонами сусідніх країн;

- місцевий рівень: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Завдяки розвитку транскордонного співробітництва вирішуються такі завдання: координуються концепції соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів; поступово формуються інтегровані, насамперед в господарському і просторово-економічному плані, транскордонні регіони України і центральноєвропейських держав; створюється поєднана і взаємодоповнююча транспортна, прикордонна та інша інфраструктура; складається система міжнародної взаємодії місцевих органів державної влади і самоврядування, територіальних громад тощо.

Питання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте роль транскордонного співробітництва в процесі європейської інтеграції України.
2. Назвіть форми і методи транскордонного співробітництва в системі регіонального розвитку.
3. Які особливості і завдання промислових парків в системі транскордонного співробітництва?
4. Визначте місце і роль транскордонних кластерів у системі регіонального розвитку.

5. Проаналізуйте діяльність євро регіонів як інституціональної форми транскордонного співробітництва.

Література

1. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009.–520 с.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
3. Геополітика України: історія і сучасність: збірн. наук. пр. – Ужгород, 2009-2013. – Вип.1-10.
4. Гоблик В.В. Кластери в рекреаційно-туристичному комплексі Закарпаття: монографія / В.В. Гоблик. – Ужгород: Ліра, 2009. – 232 с.
5. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид). Текст українською мовою. – Рада Європи. – 35 с.
6. Євро регіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: зб. наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – 364 с.

7. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції: монографія / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
8. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський та ін. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.
9. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація / відп. ред. С.І.Устич. – Ужгород, 2012. – 120 с.
10. Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / відп. ред. С.І.Устич. – Ужгород, 2012. – 78 с.
11. Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: матеріали міжнародної конференції / гол. ред. С.І.Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2009. – 248 с.

Тема 5

ЄВРОРЕГІОН ЯК ОСНОВНА ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Особливе місце у сфері міжрегіонального розвитку і транскордонного співробітництва, насамперед в економічному напрямі, займають відносини з регіонами сусідніх держав, та змістовна взаємодія з іноземними партнерами та підтримка України з боку країн **Центрально-Східної Європи**. Значимість відносин України з її європейськими сусідами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Чехією – підтверджують економічні показники, активні регіональні, транскордонні й міжлюдські контакти.

Однак очевидно також, що співробітництво між Україною та її сусідами має значні нереалізовані резерви. Тому необхідно сконцентрувати увагу, і на цьому наголошується у Щорічному посланні Президента України, на таких напрямках:

- транзит енергоносіїв, насамперед нафти і газу, а також залучення європейських партнерів до модернізації української газотранспортної системи;
- спорудження транспортної інфраструктури, зокрема в межах створення міжнародних транспортних коридорів;
- використання ресурсів транскордонних річок;

- спільне вирішення питань екологічної безпеки та природоохоронної діяльності, насамперед у прикордонних регіонах;
- інтенсифікація взаємодії у сфері міграційної політики, транскордонного співробітництва та гуманітарних контактів;
- активізація діяльності єврорегіонів, реалізація дво- і багатосторонніх міжнародних проектів у сферах співробітництва органів місцевого самоврядування, освіти і культури, збереження природного середовища²².

Надзвичайно важливим інституційним механізмом регіонального, транскордонного співробітництва є *єврорегіони*, які дозволяють об'єднати зусилля прикордонних з Україною регіонів сусідніх країн-членів ЄС для спільного вирішення існуючих проблем соціально-економічного, національно-культурного, природоохоронного та екологічного характеру.

Єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення

²² Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – С.112

спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону²³.

Характерними особливостями єврорегіону є:

- *географічна* – єврорегіон є територією, яка має конкретне географічне положення;
- *політична* – частини цієї території знаходяться під юрисдикцією суверенних держав, які мають спільний кордон;
- *адміністративна* – єврорегіон утворюють прикордонні регіони держав, що мають спільний кордон;
- *функціональна* – єврорегіон є формою транскордонного співробітництва.

Сьогодні на території європейського континенту функціонує понад 50 єврорегіонів.

На території України сьогодні діють такі єврорегіони: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Ярославна» (Україна, Росія), «Слобожанщина» (Україна, Росія), «Донбас» (Україна, Росія), Чорноморський єврорегіон (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова,

²³ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. – Мадрид, 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106

Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна) та «Дністер» (Україна, Молдова). Необхідно відмітити, що 19 регіонів України є прикордонними. Їх площа становить близько 77,0 % усієї території держави²⁴.

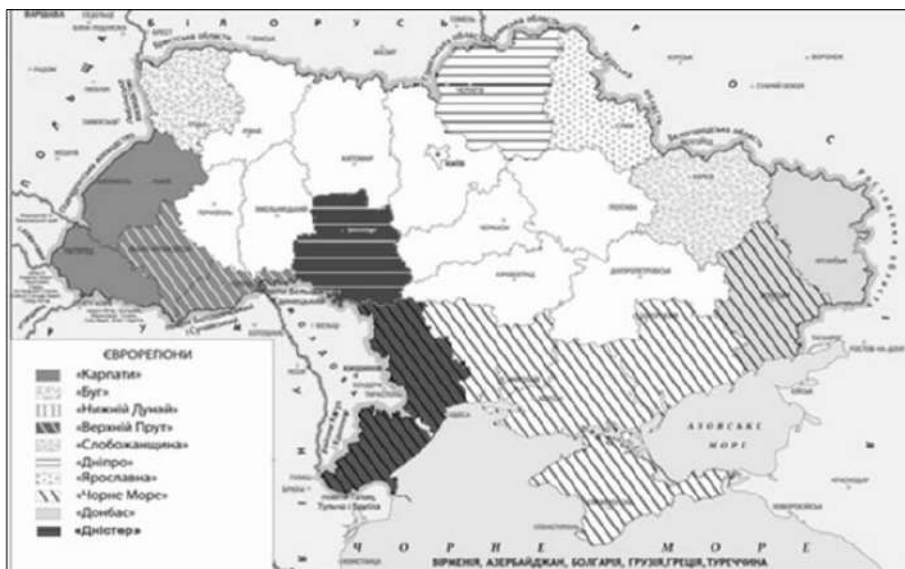

Рис. 5.1. Єврорегіони за участі України, сформовані за період 1993 – 2012 рр.

Слід зазначити, що всі вони мають як базові для всіх, так і специфічні для кожного окремо характеристики.

У сучасних умовах вагомого значення набуває відповідність національної моделі управління регіональним розвитком євроінтеграційній стратегії, готовності регіонів України до співпраці з Європою регіонів.

²⁴ Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво як інноваційна форма діяльності органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / В.В. Толкованов. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2012_10/zmist/R_4/02_Tolkovanov.pdf

Нова регіональна політика має широко використовувати переваги міжнародного регіонального співробітництва, у т.ч. формування транскордонних мереж і міжрегіонального співробітництва з країнами Євросоюзу, Російською Федерацією, Республікою Білорусь; розвиток єврорегіонів і програм транскордонного співробітництва (насамперед у напрямі «Польща – Білорусь – Україна», «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна»)»²⁵, – відмічається у Щорчному посланні Президента України до Верховної Ради.

Варто відмітити, що в процесі функціонування єврорегіонів в Україні виникли певні особливості²⁶. Так, наприклад, особливостями функціонування єврорегіонів на заході та півдні країни є те, що, на відміну від ЄС, де пріоритетом є вдосконалення розвиненої системи взаємин, одним із головних завдань для Східної Європи є відновлення на постсоціалістичному просторі співробітництва на всіх рівнях. Спільне у них – загальноєвропейські пріоритети сталого розвитку та побудови Європи регіонів. Тому першочерговим для нових єврорегіонів є вирішення спільних проблем в умовах економічної кризи з одночасним розвитком взаємовигідних відносин як для кожного учасника, так і для регіону загалом.

Особливостями єврорегіонів на сході та півночі країни є співпраця України з Білоруссю та Російською Федерацією, що в минулому мали тісну кооперацію та співпрацю в

²⁵ Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – С.112.

²⁶ Піріашвілі О.Б. Розвиток єврорегіонів на території України [Електронний ресурс] / О.Б.Піріашвілі, О.П. Амбросенко, Н.О. Федяй. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2011_3/4_Piriashvili&K.pdf

рамках єдиного народногосподарського комплексу СРСР, а також окремі конкурентоспроможні сфери співробітництва, які порівняно легко відновити за наявності відповідної політичної волі та належного фінансування.

Основними перешкодами для ефективного функціонування української сторони в рамках єврорегіонів є:

- відсутність системного та перспективного підходу до організації єврорегіональної співпраці;
- низький рівень залучення організацій української сторони в діяльність та реалізацію цілей єврорегіонів (немає єдності у розумінні змісту та характеру транскордонного співробітництва);
- низький рівень підготовки кадрів в регіональних органах управління;
- відсутність фінансового забезпечення (кошти на цю діяльність виділяються з різноманітних джерел та перекидаються з інших статей бюджету, але в жодному бюджеті (місцевому, регіональному, центральному) такі витрати не передбачаються. Все це також в значній мірі впливає на ефективність транскордонної співпраці, знижує можливості отримання фінансової допомоги міжнародних організацій, які, як правило, беруть участь у фінансуванні проектів, що на 25-30 відсотків фінансуються приймаючою стороною);
- недостатньо опрацьовані та впроваджені відповідні організаційні методи, інструменти, принципи, процедури, структури і правове регулювання співпраці, що суттєво обмежує ефективну участь української сторони у єврорегіональній співпраці;

• ігнорування потреби у формуванні системи транскордонної співпраці, яка забезпечить:

- ✓ допомогу організаціям, інституціям та зацікавленим особам у реалізації проєктів транскордонної співпраці;
- ✓ доступ до інформації щодо коштів, призначених на розвиток транскордонного співробітництва;
- ✓ підготовку в рамках програм кадрів, що займатимуться транскордонною співпрацею;
- ✓ постійний моніторинг проблем (потреб) щодо транскордонної співпраці;
- ✓ обмін досвідом з питань транскордонної співпраці, представлення позитивних прикладів практичної співпраці у рамках євро регіонів;
- ✓ пошук та зв'язок партнерів для транскордонної співпраці в рамках програм ЄС;
- ✓ ефективну презентацію інтересів місцевих органів самоврядування на форумах європейських інституцій та організацій, які займаються транскордонною співпрацею.

Часткове вирішення цих проблем буде можливим у контексті реалізації нової державної програми підтримки та розвитку транскордонного співробітництва на 2012 – 2015 роки.

З боку європейських структур розпочалася робота над підготовкою програми «Карпатський простір». 25 січня 2011 року у столиці Бельгії Брюсселі за участі представників гірських регіонів усіх країн, що підписали Карпатську конвенцію, відбувся консультативний семінар «На шляху до

Карпатської стратегії», організований Програмою Організації Об'єднаних Націй та Тимчасовим секретаріатом Карпатської конвенції у співпраці з Асоціацією європейських прикордонних регіонів та Асоціацією представників гірських регіонів. У ньому взяли участь також представники української та низки інших національних сторін Карпатського єврорегіону.

За дорученням цього засідання та на виконання зазначеного розпорядження Кабінету Міністрів України Закарпатською обласною радою та облдержадміністрацією із залученням Інституту регіональних досліджень НАН України ведеться підготовча робота щодо розробки Державної програми сталого розвитку Українських Карпат.

На пропозицію української сторони Рада Карпатського єврорегіону також звернулася до урядів Республіки Польща, Румунії, Словацької Республіки, Угорщини щодо розробки національних програм сталого розвитку гірських регіонів як складових частин операційної програми Європейського Союзу «Карпатський простір». На переконання української сторони тільки такий підхід може привести до довгострокового і сталого розвитку Карпатського регіону в цілому.

Надзвичайно важливим для плідної єврорегіональної співпраці за участі прикордонних регіонів, що об'єднані в єврорегіони, стане врегулювання проблем, що існують у візовому сегменті взаємовідносин з країнами Європейського Співтовариства.

Безумовним фактором ефективного єврорегіонального співробітництва України є адаптація вітчизняної нормативно-законодавчої бази до вимог Європейського Союзу, на основі якої здійснюється

транскордонне, регіональне співробітництво, зокрема у прикордонних регіонах нашої держави.

Питання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте роль єврорегіонів у транскордонному співробітництві України.
2. Дайте характеристику діяльності Карпатського єврорегіону.
3. Аргументуйте вислів «Єврорегіони – важливі інструменти єврорегіонального співробітництва».
4. Назвіть та проаналізуйте діяльність усіх єврорегіонів, що функціонують в Україні.
5. Визначте стримуючі фактори розвитку єврорегіонів.

Література

1. Гвазава Н.Г. Єврорегіони: досвід та перспективи: /Н.Г.Гвазава //Державне будівництво. – 2009. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/DeBu/2009-1/doc/5/03.pdf>
2. Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.); відп. ред. І.В.Артюмов. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – 364 с.
3. Статут єврорегіону «Нижній Дунай» // «Проблеми та перспективи розвитку транскордонного співробітництва в рамках

- євро регіону «Нижній Дунай». Матеріали до круглого столу. Одеса, 3 грудня 1999 р.
4. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
 5. Конкуренентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський, та ін. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.
 6. МАІРР та перспективи розвитку Карпатського євро регіону: [Електронний ресурс] // Портал «Європейський простір». – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/news/238778.html>
 7. Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво як інноваційна форма діяльності органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] /В.В.Толкованов. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2012_10/zmist/R_4/02Tolkovanov.pdf
 8. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: монографія; за ред. О.С.Власюка. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.
 9. Шилепницький П.І. Участь України в євро регіонах: сучасний стан функціонування та подальші перспективи / П.І. Шилепницький, М.І.Лазоряк та ін. // Науковий вісник БДФА. Економічні науки: зб.наук. праць; гол. ред. Прядко В.В.; Міністерство фінансів України, БДФА. – Чернівці, 2008. – Вип. 2. – С.177-188.

Змістовий модуль 2

Тема 6. Актуальні аспекти регіональної співпраці України з Румунією

Тема 7. Практика єврорегіонального співробітництва України з Угорщиною

Тема 8. Особливості українсько-словацького єврорегіонального співробітництва

Тема 9. Перспективи українсько-польського єврорегіонального співробітництва

Тема 10. Інтеграційний потенціал нової посиленої угоди з Європейським Союзом

Тема 6

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З РУМУНІЄЮ

Питання стану українсько-румунського єврорегіонального співробітництва та перспектив його розвитку у контексті сучасних геополітичних процесів є надзвичайно актуальним. Під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників ситуація в регіоні постійно змінюється, отже з'являються нові аспекти і тенденції у двосторонньому співробітництві.

Договірною-правова база двосторонніх відносин являє собою комплекс документів міждержавного, міжурядового та міжвідомчого рівнів. Слід зазначити, що українсько-румунські відносини набули досить динамічного характеру, підтвердженням чого є активна підготовка до підписання відповідних угод і договорів. Між державами триває переговорний процес щодо низки проектів двосторонніх договорів у різних сферах. *До основних документів, що регулюють міждержавні двосторонні відносини, належать:*

- Консульська конвенція між Україною та Румунією, яка була підписана 3 вересня 1992 р. (набула чинності 14 березня 1995 р.);
- Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, який був підписаний у Констанці 2 червня 1997 р. (Верховна Рада України ратифікувала Договір 17 липня 1997 р., парламент Румунії – 14 липня 1997 р.);
- Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону,

співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, який був підписаний 17 червня 2003 р. (ратифікований Верховною Радою України 12 травня 2004 р., парламентом Румунії – 5 квітня 2004 р.).

З-поміж *визначальних факторів*, які безпосередньо впливають на формування стратегії українсько-румунського співробітництва, виокремлюються такі:

- відносини України з Румунією мають глибоке історичне підґрунтя і багатовікову історію, починаючи з Київської Русі; багатовікову історичну спадщину, яка має як позитивні, так і негативні прояви, що позначаються на сучасних українсько-румунських відносинах;
- Румунія з Україною має значну протяжність спільних кордонів (638,4 км);
- значний потенціал розвитку торговельно-економічного співробітництва, яке, за оцінками експертів, реалізовується лише частково;
- наявність двосторонньої діаспори в Румунії та Україні;
- на відміну від інших сусідів України, Румунія є православною країною – третьою за кількістю віруючих (після Росії та України);
- приєднання Румунії до Європейського Союзу, що, в свою чергу, впливає на відносини з Україною;
- Румунія – єдина країна, з якою Україна не має закріплених у міжнародному праві кордонів. Між двома державами існує низка територіальних суперечок, вирішення яких потребує домовленості сторін.

У прикордонних регіонах України і Румунії проживає значна частина етнічних румунів та українців. Зокрема, на Україні румунська національна меншина проживає:

- у Чернівецькій області – 114,6 тис., або 12,5% населення краю;
- в Закарпатській – 32,1 тис. (2,6%);
- інші проживають дисперсно в АРК, Донецькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Кіровоградській областях, у м. Києві, де їхня кількість становить близько 1 тис. осіб.

Найбільш рельєфно етнонаціональний склад населення простежуються у Закарпатській області України, де у прикордонних Виноградівському, Рахівському, Тячівському та Хустському районах проживає 32,1 тис. румунського населення. Названі райони Закарпатської області межують з **повітами Румунії Сату-Маре та Марамуреш**, у яких мешкає понад 34 тис. українців із 67 тис., що загалом проживають у прикордонних з Україною повітах Румунії. Спільний кордон між районами області та румунськими повітами становить 203,9 км.

Особливості румунсько-українського транскордонного співробітництва

За роки незалежності України зроблено немало для поліпшення взаємозв'язків двох народів та розширення меж транскордонного співробітництва. На українсько-румунському державному кордоні, що простягається в межах Закарпатської області, створено низку різнопланових пунктів переходу:

«*Дяково – Холмеу*» – міжнародний залізничний – вантажний та пасажирський, міжнародний автомобільний вантажний, спрощений автомобільний пасажирський (з 20.02.1996 р.);

«*Хижа – Тарна-Маре*» – спрощений пішохідний;

«*Яблунівка – Лунца-ла-Тіса*» – спрощений пішохідний;

«*Тересва – Кімпулунг-ла-Тіса*» – спрощений залізничний вантажний і пасажирський;

«*Ділове – Вішеулуй*» – міждержавний залізничний вантажний, пасажирський.

Враховуючи сучасні вимоги до пунктів пропуску з боку Європейського Союзу, членом якого є Румунія, активізувалася румунсько-українська співпраця з їх реконструкції та модернізації.

З метою активізації транскордонного співробітництва на регіональному рівні державний бюджет України постійно фінансує роботи, передбачені державною цільовою програмою «Облаштування та реконструкція державного кордону на період до 2015 року», затвердженою постановою КМУ від 13 червня 2007 р. № 831. Це дозволяє проводити роботи щодо зміцнення прикордонної інфраструктури у пунктах пропуску на румунсько-українському кордоні «Хижа – Тарна-Маре», «Сігету-Мармаціей – Солотвино», «Дякове», які щодоби перетинають близько 10 тис. румунських громадян та понад 4 тис. громадян України румунського походження.

Відомо, що прикордонні області Румунії площею 42,271 тис. км² з населенням понад 3 млн чол. на сьогоднішній день входять до Карпатського єврорегіону,

зокрема це: округ Біхор (м.Орадея), округ Селаж (м.Зілах), округ Сату-Маре (м.Сату-Маре), округ Марамуреш (м.Бая-Маре), округ Ботошані (м.Ботошана), округ Сучава (м.Сучава), округ Харгіта (м.Меркурія-Чук)²⁷. Згідно з домовленостями передбачене спільне облаштування соляних озер у цьому регіоні, що дозволить використовувати можливості лікування астми у соляних шахтах. На жаль, у 2007 – 2010 рр. виникли проблеми з функціонуванням лікувальних закладів, основною причиною яких є «екологічна зона ризику» після масових зсувів ґрунту і утворення карстових провалів в районі селища Солотвино Тячівського району, де функціонували солерудники.

У селищі проживають в основному представники румунської національності. Уряд України виділив значні кошти для спорудження нового житлового комплексу для мешканців Солотвино, що знаходиться в «зоні ризику». Нове поселення для понад 500 жителів збудовано у селі Терєбля, де проживають українці. Сьогодні виникла конфліктогенна ситуація у зв'язку з тим, що румунська частина жителів Солотвино відмовляється переселятися в новобудови українського села²⁸.

²⁷ Сергій Тігіпко. Наше місце на карті світу / «Дзеркало тижня» №32, 29 серпня 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/nashe_mistse_na_karti_svitu-57764.html

²⁸ Жители Солотвино не хотят ехать с насыженных мест в Терєблю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/112095>. Дані опубліковано 18.01.2012.

Значною є співпраця України та Румунії в закарпатському просторі на прикордонних водах гірських річок, у першу чергу на р. Тиса та її притоках.

Поряд з існуючими формами ТКС Україна і Румунія ведуть пошук більш дійової співпраці. Свідченням цього є *пропозиції українських фахівців румунській стороні, серед яких:*

- ✓ підтримати українську сторону в залученні до реалізації Програми комплексного протипаводкового захисту у басейні р. Тиса коштів міжнародної спільноти, в тому числі і на фінансування будівництва потужних гідротехнічних споруд (акумуляюючих водосховищ) у верхів'ях р. Тиса;
- ✓ беручи до уваги катастрофічні наслідки паводків, що сталися останніми роками у Закарпатті (Україна), Сату-Марському повіті (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), спільно опрацювати питання щодо створення в басейні р. Тиса на погоджених методичних принципах єдиної інформаційно-вимірювальної системи спостереження, обробки і передачі даних для попередження і прогнозування природних катаклізмів (Протокол Нарadi представників водогосподарських органів України, Угорської Республіки, Республіки Румунії, Словацької Республіки з питань захисту населення і територій у басейні річки Тиса і її приток від катастрофічного впливу паводків (16-17 лютого 1999 та 2002 рр., м. Ужгород, Україна);

- ✓ враховуючи значні обсяги нанесених матеріальних збитків та важкі наслідки, спричинені небезпечними забрудненнями вод р. Тиси, що мали місце в 2000 році з території Румунії (мається на увазі злиття у Тису ціанідних відходів від промивання золота австралійською фірмою в районі м.Бая-Маре), українська сторона розраховує на активні і вичерпні заходи з боку румунської сторони щодо недопущення подібних явищ у майбутньому.

Румунія посідає важливе місце в зовнішньополітичних інтересах України. Це зумовлено багатьма факторами, насамперед спільним кордоном (638,4 км) та різними можливостями стосовно налагодження взаємовигідної співпраці. Істотне значення для двосторонніх відносин має і те, що в Румунії, за офіційними даними, проживає майже 67 тис. українців (а на думку Союзу українців Румунії, їх майже 250 тис.), а в Україні це майже 135 тис. румунів і понад 324 тис. молдаван (офіційний Бухарест не розрізняє молдаван і румунів), котрі мешкають здебільшого в Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях.

Саме тому питання українсько-румунської єврорегіональної співпраці та перспектива її розвитку в контексті сучасних геополітичних процесів є надзвичайно актуальним. Адже під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників ситуація в регіоні постійно змінюється, спостерігаються нові аспекти і тенденції двостороннього співробітництва.

Важливим, на наш погляд, є і те, що в останній період надзвичайно активно проводяться спільні наукові дослідження з існуючої проблематики, в результаті яких вносяться конкретні пропозиції для поліпшення ефективності регіонального співробітництва як на рівні регіонів, так і на рівні держави. Прикладом цього є результати виконання Програми транскордонного співробітництва «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013».

За результатами виконання цього проекту, активну участь у якому бере Інститут транскордонного співробітництва на чолі з С.І.Устичем, підготовлено і видано надзвичайно цінні рекомендації щодо подальшого удосконалення міжрегіонального транскордонного співробітництва²⁹.

Питання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте особливості румунсько-українського єврорегіонального співробітництва.
2. Назвіть сучасні виклики у румунсько-українських відносинах в контексті єврорегіонального розвитку.
3. Охарактеризуйте регіональний аспект двостороннього співробітництва України і Румунії.

²⁹ Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України); відп. ред. С.І.Устич. – Ужгород, 2012. – 120 с.; Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва; відп. ред. С.І.Устич. – Ужгород, 2012. – 78 с.

4. Охарактеризуйте стан задоволення національно-культурних потреб румунського населення в Україні.
5. Охарактеризуйте стан задоволення національно-культурних потреб українського населення в Румунії.

Література

1. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією / Договір ратифіковано Законом №474/97-ВР від 17.07.97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/642_003,nreg
2. Артёмов І.В. Стан, проблеми і перспективи українсько-румунських відносин //Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність: збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність»; 30 червня – 1 липня 2009 року., м.Сату-Маре (Румунія) / ред. кол.: І.І.Вовканич (голова), І.Л.Горват, В.Чубота та ін. – Ужгород – Сату-Маре, 2011. – С.330.
3. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 13).
4. Ващук Ф.Г. Співробітництво з Румунією – важлива складова процесу інтеграції України до ЄС //Румунсько-українські відносини. Історія і

- сучасність: збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність»; 30 червня – 1 липня 2009 року., м.Сату-Маре (Румунія) / ред. кол.: І.І.Вовканич (голова), І.Л.Горват, В.Чубота та ін. – Ужгород – Сату-Маре, 2011. – С.321.
5. Віднянський С. Українсько-румунські відносини у загально-європейському контексті / Румунсько-українські відносини: історія та сучасність. – Сату-Маре, 1999 р. – С.446.
 6. Вовканич І. Українсько-румунські відносини: питання гармонізації зовнішньополітичних інтересів / Румунсько-українські відносини: історія та сучасність. – Сату-Маре, 2007. – С.254.
 7. Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: зб. наук. праць за матеріалами круглого столу експертів (м.Ужгород, 20 квітня 2012 р.); відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – 364 с. («Євроінтеграція: український вимір»; Вип.19).
 8. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія [Електронний ресурс] / Н.А.Мікула; ІРД НАН України, Львів, 2004. – 395 с. – Режим доступу: <http://znc.com.ua/ukr/publ/book/book-mikula-2004/index.php>
 9. Мітряєва С.І. Малий прикордонний рух як реальна альтернатива новій «залізній завісі» / С.І.Мітряєва // Актуальні аспекти реалізації

- євроінтеграційних прагнень України: збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції (м.Ужгород, 29-30 листопада 2007 р.); відп.ред.І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.290-301.
10. Офіцинський Р. Острів Зміїний та українсько-румунські відносини на початку ХХІ століття // Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність: збірник наукових праць за матеріалами ІІІ Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність»; 30 червня – 1 липня 2009 року., м.Сату-Маре (Румунія); ред. кол.: І.І.Вовканич (голова), І.Л.Горват, В.Чубота та ін. – Ужгород – Сату-Маре, 2011. – С.266-276.
 11. Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність: збірник наукових праць; ред. кол.: І.І.Вовканич (голова), І.Л.Горват, В.Чубота та ін. – Ужгород – Сату-Маре, 2011. – 577 с.
 12. Устич С.І.Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження. – Ужгород: Карпати, 2007. – 240 с.; Устич С.І. Кордони. Війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу: монографія. – Ужгород: Карпати, 2010. – 328 с.

Тема 7

ПРАКТИКА ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З УГОРЩИНОЮ

Процес входження України в європейський інтеграційний простір і визнання її європейськими партнерами потребує координації зусиль з розвитку співпраці з країнами ЄС і в першу чергу – з сусідами України, такими як Угорщина.

Нормативно-правовою основою єврорегіонального співробітництва України з Угорщиною є *Договір про основи добросусідства та співробітництва, підписаний 6 грудня 1991 року, який набув чинності 16 червня 1993 р.*

Серед інших нормативно-правових актів важливе значення мають угоди:

- про співробітництво між Верховною Радою України та державними Зборами Угорської Республіки (23-24 листопада 2010 р.);
- про контроль прикордонного руху в автомобільних та залізничних пунктах пропуску між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорщини (травень 2012 р.);
- про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та Міністерством людських ресурсів Угорщини на 2012-2013 рр.³⁰

³⁰ Договірніо-правова база між Україною та Угорщиною // Офіційний сайт Посольства України в Угорщині [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://hungary.mfa.gov.ua/ua/ukraine-hu/legal-acts>

Зазначимо, що в Угорщині транскордонне співробітництво функціонує на різних рівнях: на рівні регіонів, обласних органів самоврядування та їхніх інститутів, місцевих самоврядних одиниць, а також у рамках Карпатського єврорегіону та ІНТЕРРЕГІО (так зване «інституційне співробітництво») та між громадськими організаціями.

Стратегічним кроком для розвитку транскордонного співробітництва в прикордонних областях України та Угорщини стало впровадження комплексу заходів з метою синхронізації дій органів регіональної влади та розвиткових інституцій по обидва боки кордону в рамках розробки спільних концептуальних та стратегічних документів, а також впровадження «дзеркальних проєктів», використовуючи досвід прикордонних регіонів. На сьогоднішній день розроблені і діють такі концептуальні документи координуючого характеру:

- Концепція спільного розвитку прикордонних регіонів України та Угорщини;
- Концепція спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії ІНТЕРРЕГІО;
- Стратегія розвитку прикордонних територій України, Угорщини, Польщі, Словаччини та Румунії «Карпати 2004-2011».

Практика міжнародної регіональної інтеграції країн Центральної Європи, і зокрема досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС, де Угорщина відіграла вагомую роль, свідчить про дію потужних механізмів єврорегіонального співробітництва, використання яких

дає змогу Україні вносити необхідні корективи в плани інтеграції до ЄС.

До цього важливого аспекту привертається увага у монографії Є.Кіш³¹.

Вивчення і врахування цього регіонального інструменту колективної співпраці на шляху до ЄС – важливий резерв для його використання Україною. Тому аналіз використання здобутків і врахування недоліків на шляху до європейської спільноти принесе лише користь.

Однією з особливостей двосторонніх відносин є наявність комплексу спільних проблем, довкола вирішення яких об'єднуються зусилля України і Угорщини. Серед них:

- *по-перше*, повсякденна двостороння співпраця з гармонізації міжнаціональних відносин з урахуванням того, що в Україні, на території Закарпаття, компактно проживає понад 150 тис. угорців, а це понад 12 відсотків від загальної кількості населення області;
- *по-друге*, збереження багатой етнографічної спадщини, історичних традицій, культурних пам'яток та ін.;
- *по-третє*, об'єднання зусиль у боротьбі з паводками в басейні ріки Тиса, довжина якої на Закарпатті становить 262 км, а також співпраця в галузі екологічної безпеки;

³¹ Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. /Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.30-176.

- *по-четверте*, вдосконалення транзитно-логістичної схеми доставки вантажів та вдосконалення прикордонно-транскордонної інфраструктури, підвищення ефективності роботи 5-го міжнародного автотранспортного коридору Київ – Лісабон.

Саме для успішного спільного вирішення названих та інших проблем в 2003 р. була розроблена *Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини*. У цьому документі були сформульовані **5 стратегічних цілей спільної роботи:**

- 1) створення конкурентоспроможної економічної системи;
- 2) розвиток людських ресурсів та сфери послуг;
- 3) полегшення доступу до прикордонного регіону;
- 4) збереження природних та культурних цінностей, створення здорового та привабливого середовища;
- 5) успішне використання досвіду Угорщини на шляху до ЄС.

Для досягнення зазначених стратегічних цілей було визначено також п'ять пріоритетів розвитку:

Перший

Розвиток економіки, що передбачає:

- стимулювання створення спільних підприємств, спільних економічних проектів та систем співпраці;
- розвиток інновацій і сприяння їх поширенню;
- розвиток туризму, реалізація спільних програм його розвитку;
- реалізація маркетингових акцій на

регіональному рівні з метою залучення капіталу.

Другий

Полегшення доступу до регіону, який передбачає:

- розвиток транспортної мережі, шляхів, які перетинають кордон;
- розвиток залізничних шляхів та послуг залізниць;
- розвиток інфраструктури пунктів перетину кордонів.

Третій

Охорона природи, навколишнього середовища, що передбачає:

- спільні зусилля зі збереження природи прикордонних регіонів (охорона від паводків, утилізація сміття, очистка нечистот тощо);
- збереження природних цінностей прикордонних територій, захист природної екосистеми.

Четвертий

Розвиток людських ресурсів. Він передбачає:

- реалізацію програм із співробітництва в освіті та навчанні;
- розвиток культурного, мистецького та спортивного співробітництва;
- підготовку кадрів з питань територіального та економічного розвитку, сприяння обміну практичним досвідом.

П'ятий

Інституційний розвиток, який передбачає:

- сприяння інституційному співробітництву;
- поліпшення обміну та поширення інформації, поширення та поліпшення

обміну інформацією, створення спільної інформаційної мережі.

Економічна складова співробітництва

Серед країн світу, які співпрацюють із закарпатськими підприємцями, за обсягами зовнішньоторговельного обороту ще в 2001 році Угорщина вийшла на перше місце.

Частка Угорщини в обсязі зовнішньої торгівлі області в 2002 році становила **26,9 %**: в обсязі експорту – **35,8 %**, в обсязі імпорту – **16,9 %**.

За участі угорського капіталу в області працює **115 суб'єктів** господарювання, сума інвестицій яких складає **23,8 млн дол. США**, що становить **17,6%** по відношенню до загальнообласних обсягів інвестицій.

Із загальної суми залучених угорських інвестицій найбільші обсяги спрямовані на **обробну промисловість** – **8,8 млн дол. США (37,1% від загального обсягу)**; із неї: на харчову – **2,7 млн дол. США**.

Найбільші угорські інвестиції в Україні припадають на спільні підприємства: СП **«Мол Закарпаття»** – **6,5 млн дол. США**, ДП **«Систем Інвестмент Україна»** – **4,0 млн дол. США**, **Мукачівський завод «Точприлад»** – **1,1 млн дол. США**, ТОВ **«Берег Сольнок»** – **0,4 млн дол. США**, **ТОВ «Грін Рей»** – **0,5 млн дол. США**, **«Аква-Білд»** – **0,35 млн дол. США**, **ТОВ «Сільвер»** – **0,3 млн дол. США**, ТОВ **«Берегівський радіозавод»** – **1,4 млн дол. США**, СП **«Мультифуд»** – **0,5 млн дол. США**, **АПК «Виноградів»** – **0,8 млн дол. США** та інші.

Співпраця з питань розвитку 5-го міжнародного транспортного коридору

На цьому напрямі співробітництва насамперед необхідно:

- остаточно визначити на державному рівні точку перетину ТЕПАМ українсько-угорського кордону у межах області;
- розглянути можливість участі угорської сторони у реалізації проекту ремонту існуючого та будівництва нового тунелю на перегоні Бескид-Скотарське;
- визначитися щодо спільної експлуатації водного шляху р.Тиса в її судноплавній частині.

З метою підвищення конкурентоспроможності продукції українських товаровиробників за рахунок здешевлення транспортної складової та залучення до транзиту через Україну та Угорщину вантажів, що прямують із третіх країн, в районі м. Чоп на 630 км річки Тиса пропонується здійснити будівництво річкового порту потужністю до 1 млн тонн вантажів на рік.

Аналізуючи особливості реалізації регіональної політики в місцях компактного проживання національних спільнот Закарпаття, слід особливу увагу звернути на законодавче забезпечення прав національних меншин та відповідність української нормативно-правової бази міжнародним стандартам.

Аналіз сучасного стану українсько-угорського єврорегіонального співробітництва дає підстави стверджувати:

- існує обопільна зацікавленість сторін у налагодженні співпраці з реалізації конкретних

проектів на засадах спільної концепції з широкого спектру питань транскордонного та прикордонного співробітництва, зокрема у галузях енергетики, туризму, охорони навколишнього середовища, розвитку прикордонної та транспортної інфраструктури тощо;

- органами влади прикордонних регіонів Угорщини й України розроблені програми та конкретні проекти для їх спільної реалізації на коротко- та середньострокову перспективу, визначені пріоритети щодо послідовності їх реалізації.

Питання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте нормативно-правову базу забезпечення українсько-угорського єврорегіонального співробітництва.
2. Визначте актуальні аспекти регіонального і транскордонного співробітництва України з Угорщиною.
3. Які характерні риси співробітництва України з Угорщиною в національно-культурному аспекті відносин?
4. Наведіть приклади співпраці прикордонних регіонів України та Угорщини.
5. Які основні завдання вирішує Центр гунгарології Ужгородського національного університету?

Література

1. Андрейко В. Роль та місце угорської нацменшини в українсько-угорських міждержавних відносинах /В.Андрейко //Схід. – 2012. – № 1. – С. 133 - 137.
2. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою від 06 грудня 1991 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/348_004
3. Кіш Є.Б. Основні пріоритети сучасних українсько-угорських міждержавних відносин /Є.Б. Кіш //Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки: матеріали міжнародного круглого столу 26-27 січня 2011 р. – Ужгород: Ліра, 2011. – С.130-141.
4. Кіш Є. Політико-правові засади українсько-угорського кордону в контексті розширення ЄС // Людина і політика. – 2003. - №6 . – С. 15 – 21.
5. Литвин В. Українсько-угорські відносини: історичні традиції та нові обрії співробітництва // Голос України. – 2004. – 29 травня. – С. 4 – 6.
6. Ткач Д.І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: монографія /Д.Ткач. – К.: МАУП, 2004. – 480 с.
7. Ткач Д.І. Українсько-угорські відносини новітньої доби /Д.І.Ткач // Науковий вісник Дипломатичної академії України: збірник / Дипломат. акад. України при М-ві закорд. справ України. – К., 2009. – Вип. 15: Світова та українська дипломатія: історичний досвід, сучасний стан, перспективи. – С. 78-89.

Тема 8

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКОГО ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Українсько-словацьке єврорегіональне співробітництво виступає одним з важливих інструментів європейської інтеграції України та водночас інструментом формування особливої спільної просторової зони безпеки, європейських гуманітарних цінностей по обидва боки кордону.

Упродовж 20 років офіційних міждержавних відносин незалежних України та Словацької Республіки сформувалася цілісна і багаторівнева система та досить чіткий механізм двосторонніх українсько-словацьких відносин, які спираються на міцну нормативно-правову базу. Учасниками цих відносин є вищі, центральні, галузеві, регіональні та місцеві органи державної влади і самоврядування, політичні, громадські, культурні та інші організації і об'єднання, інші інституції двох країн.

Основоположним нормативно-правовим документом двосторонньої співпраці наших держав є *Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою, підписаний у 1993 році.*

Згідно з цим договором, Україна та Словаччина (Договірні Сторони) «розвиватимуть свої відносини як дружні держави, здійснюватимуть дружнє співробітництво в дусі взаємної поваги, добросусідства і партнерства; визнають непорушність існуючих між ними державних кордонів і підтверджують, що не мають ніяких територіальних претензій одна до одної і не висуватимуть

таких претензій у майбутньому; розвиватимуть співробітництво в галузі оборони; розширюватимуть своє співробітництво в міжнародних організаціях, у тому числі в рамках процесу Наради з безпеки та співробітництва в Європі, та інших відповідних європейських структурах....»³² тощо.

**Українсько-словацькі проекти
транскордонного співробітництва**

Згідно зі Стратегією транскордонного співробітництва ЄС на 2007 – 2013 роки, ці проекти спрямовані на виконання чотирьох взаємопов'язаних завдань:

- сприяння економічному та соціальному розвитку в прикордонних районах;
- співпраця в подоланні спільних викликів у таких сферах як навколишнє середовище, охорона здоров'я, попередження й боротьба з організованою злочинністю;
- забезпечення ефективних і безпечних кордонів;
- сприяння поширенню міжлюдських контактів.

На сучасному етапі Євросоюз виділяє для Закарпаття 6,3 млн грн на реалізацію 13 проектів у межах **Програми прикордонного співробітництва європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» 2007 – 2013.**

³² Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою//Міністерство закордонних справ України. Відділ архіву зовнішньої політики (МЗС України. ВАЗП). Ящик України, архіву ООН та інших міжнародних організацій. – Розділ Словаччина, Словацька Республіка. – Спр. 330. – С. 1-15.

Метою цієї програми є підтримка за допомогою Європейського Союзу заходів, спрямованих на інтенсифікацію та поглиблення соціально-економічного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів, що мають спільний кордон.

Можна навести кілька прикладів перших успішних проектів українсько-словацького транскордонного співробітництва. Серед них:

✓ проект словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму (Неприбуткова організація «Панонія»);

✓ комплексне дослідження можливостей використання біомаси в угорсько-словацько-українському прикордонному регіоні (Агентство регіонального розвитку і прикордонного співробітництва «Закарпаття»);

✓ проект сприяння підприємництву уздовж словацько-українського кордону (Асоціація розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій «Ужгород – XXI вік») тощо.

Так, наприклад, метою проекту словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму було підвищення транскордонних туристичних потоків між Закарпаттям та регіоном Нижній Земплін у Словаччині. Бюджет проекту складав 247,155 євро. Період виконання – з 02.08.2006 до 01.10.2007 рр.

Хорошим стимулом є також **Програма транскордонного співробітництва «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007 – 2013».**

У рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства 2007-2013 рр. (ЄІСП) окремо виділяються

програми прикордонного співробітництва, які передбачають співпрацю на регіональному рівні між країнами-партнерами ЄІСП та країнами-членами ЄС.

Відповідно до затверджених Європейською Комісією Стратегії прикордонного співробітництва 2007-2013 рр. та Індикативної програми 2007-2010 рр. з прикордонного співробітництва ЄІСП індикативний бюджет *Програми «Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія»* становить 68,638,283 млн євро (Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРД) – 40,971,542 млн євро, Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП – 27,666,741 млн євро)³³.

**Структура фінансування Програми
«Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна»
на період 2007 – 2013 рр.**

Фінансування з ЄФРР		Фінансування з ЄІСП		Сукупне фінансування ЄФРР і ЄІСП		Частка у сумі двох програм	
Сума фінансування	Частка у загальному фінансуванні програм	Сума фінансування, євро	Частка у загальному фінансуванні програм	Сума фінансування, євро	Частка у загальному фінансуванні програм	ЄФРР	ЄІСП
40971542	0,069	27666741	0,052	68638283	0,061	0,597	0,403

Актуальним є те, що Програма «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» формує 59,7%

³³ Дані наведені за поточними архівами Закарпатської обласної державної адміністрації 2010-2011 рр.

фінансування з Європейського фонду регіонального розвитку (6,9% із загального фінансування) та 40,3% з програми Європейського інструменту сусідства та партнерства (5,2% із загального фінансування). У сукупних показниках цих двох програм структура фінансування складає: ЄФРД – 52,9% і ЄІСП – 47,1%.

Пріоритетами Програми «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» є: промоція економічного та соціального розвитку, поліпшення навколишнього екологічного середовища, підтримка співробітництва між людьми («люди людям»).

Основною двосторонніх взаємовідносин України і Словацької Республіки є єврорегіональна співпраця, яка має певну самостійну правосуб'єктність, але не може розвиватися поза існуючим конституційним, законодавчо-нормативним полем держав.

Успішна в цілому українсько-словацька єврорегіональна співпраця є надійною основою міжрегіонального транскордонного співробітництва.

Основою ефективної співпраці обох країн є:

- *по-перше*, співпраця в енергетичній галузі та у сфері транзиту енергоносіїв. Особливе місце у міжрегіональних транскордонних зв'язках Словаччини та України займає транспортування російської нафти та газу трубопроводами, що пролягають територією України;

- *по-друге*, створення системи акумулюючих гідроспоруд у прикордонних регіонах України, Словаччини, Угорщини, Румунії з метою відвернення загрози повеней. Значний інтерес до реалізації цього

проекту виявляють Пряшівський та Кошицький краї, а також Закарпатська область України;

- *по-третє*, наявність спільних інтересів України і Словацької Республіки у використанні транспортних коридорів. Адже з дев'яти існуючих міжнародних транспортних коридорів чотири проходять територією України, яка є транзитною державою;

- *по-четверте*, ефективна співпраця у вирішенні проблем, пов'язаних з в'їзним режимом.

Наразі можна прогнозувати наступні етапи розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Словацькою Республікою:

- ✓ етап адаптації України до європейських стандартів, який є складним і досить болісним (введення шенгенських віз, обмеження вільного пересування громадян, труднощі зі створення ефективних механізмів співпраці);

- ✓ етап реалізації закладеного в транскордонному співробітництві потенціалу, використовуючи нові інструменти, в тому числі, і «Східне партнерство», який принесе відчутні результати у плані соціально-економічного розвитку прикордонних територій двох країн до формування системної якості транскордонної співпраці, створюючи у прикордонні зону безпеки, стабільності та співробітництва³⁴.

Міцну основу для динамічного розвитку українсько-словацького міждержавного співробітництва закладено

³⁴ Мітрьєва С.І. Україна – Словаччина: порядок денний взаємовідносин / С.І.Мітрьєва // Україна: безпековий вимір східного сусіда Словаччини / упорядн.: Іво Самсон. – Братислава, 2011. – С.14,17.

тим, що між Україною і Словаччиною з самого початку не існувало принципових розбіжностей або спірних питань, які не можна було б вирішити шляхом переговорів, компромісу і зміцнення добросусідських відносин.

Відносини між Україною та Словацькою Республікою можна охарактеризувати як дружні, добросусідські, без значних негативних проявів.

Українсько-словацьке співробітництво здійснюється у багатьох життєво важливих сферах – координація зовнішньополітичних кроків на міжнародній арені, насамперед погодження дій щодо формування нової системи безпеки і співробітництва на європейському континенті в рамках ОБСЄ, демократизація суспільства за європейськими стандартами у співпраці з Радою Європи, розвиток регіонального і субрегіонального співробітництва в рамках Центральноевропейської ініціативи і Балто-Чорноморської співдружності та інших міжнародних організацій і об'єднань; розширення зовнішньоекономічних зв'язків – стабілізація і нарощування обсягів взаємної торгівлі, вдосконалення її товарної структури, виробниче кооперування, сприяння притоку інвестицій та їх взаємний захист, співпраця в трансєвропейському і євразійському транзиті товарів, підготовка і реалізація погоджених проектів транзиту енергоносіїв та альтернативних джерел енергопостачання наших держав тощо.

Таким чином, українсько-словацькі стосунки на сучасному етапі продовжують збагачуватися новими напрямками, видами і формами співробітництва. Незважаючи на деякі проблеми, Словацька Республіка є

вигідним і корисним партнером для України, і відносини з цією країною мають хороше підґрунтя для розвитку на перспективу.

Питання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте стан єврорегіонального співробітництва України зі Словацькою Республікою.
2. Проаналізуйте основні нормативно-правові документи, що регулюють українсько-словацькі взаємовідносини.
3. Наведіть приклади українсько-словацької співпраці в контексті інтеграції вищої школи України до єдиного освітнього простору.
4. Дайте характеристику ефективності транскордонної українсько-словацької співпраці.
5. Дайте оцінку стану задоволення національно-культурних потреб словацької меншини на Закарпатті.

Література

1. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою//Міністерство закордонних справ України. Відділ архіву зовнішньої політики (МЗС України. ВАЗП). Ящик України, архіву ООН та інших міжнародних організацій. – Розділ Словаччина, Словацька Республіка. – 330 с.

2. Договір між Україною та Словацькою Республікою про режим українсько-словацького державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань// Там само. – Спр. 324. – С. 1-12.
3. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом СР про транскордонне співробітництво// Там само. – Спр. 2370. – С. 1-5.
4. Угода про реадмісію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/
5. Андрейко В.І. Специфіка становлення і розвитку чесько-словацьких міждержавних відносин 1990-х – початку 2000-х років: монографія /В.І.Андрейко. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 247 с.
6. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2008. – Кн. 1. – 476 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.11).
7. Вовканич І.І. Становлення міждержавних взаємин Чехії, Словаччини та України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки / І.І.Вовканич, І.М.Сюсько. – Вип. 7. – К.:Інститут історії України НАН України, 1998.
8. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003); відп. ред. С.В. Віднянський – К.: Генеза, 2004. – 616с.
9. Товт М. Нелегальна міграція та біженці на новому східному кордоні ЄС//Карпатський

- регіон та його роль у забезпеченні безпеки і співробітництва в Європі: матеріали міжнародної конференції / М.Товт; гол.ред. С.І.Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2008. – 252 с.
10. Мітряєва С. Візова політика Угорщини та Словаччини в консульських установах на території Закарпатської області: Аналітичний звіт / С.Мітряєва. – Липень-серпень 2008 р.
 11. Мітряєва С. Розширення шенгенського простору до кордонів з Україною: наслідки та перспективи // Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи: збірник наукових праць / С.Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2008. – 374 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.10).
 12. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. ред. І.В. Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.1).

Тема 9

ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Важливою складовою національно-державних інтересів незалежної України є встановлення і розвиток добросусідських відносин з межуючими територіями країн-членів Європейського Союзу та інтенсивне міжрегіонально-транскордонне співробітництво з ними.

Ця теза повною мірою стосується розвитку українсько-польських взаємовідносин, зокрема транскордонного та міжрегіонального взаємовигідного співробітництва. Міжрегіональне співробітництво є важливою складовою стратегічного партнерства України та Республіки Польща, ефективним засобом європейської інтеграції України, а також практичним механізмом впровадження європейських стандартів на регіональному та місцевому рівнях.

Базовим нормативно-правовим документом, що регулює українсько-польське двостороннє співробітництво, є *Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво*³⁵. Договір встановив основи та загальні правила співробітництва в різних аспектах співпраці і закріпив такі принципи, як непорушність кордонів, територіальна цілісність, мирне врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, повага до прав людини і її основних свобод, рівноправність і права

³⁵ Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво № 2611-ХІІ (2611-12) від 17.09.92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/616_172

народів, співробітництво і сумлінне виконання міжнародних зобов'язань.

Окрім зазначених нормативно-правових документів, між Україною та Польщею діє низка інших двосторонніх угод, зокрема:

- Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через державний кордон;
- Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань;
- Угода про створення Транскордонного об'єднання «Єврорегіон Буг» + Статут;
- Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про взаємні безвізові поїздки;
- Дорожня карта українсько-польського співробітництва на 2011–2012 роки;
- Декларація про створення українсько-польського форуму партнерства між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ РП та інші.

Поряд з названими двосторонніми нормативно-правовими актами українсько-польське міжрегіональне, транскордонне співробітництво здійснюється на основі пріоритетів **Дорожньої карти українсько-польського**

співробітництва на 2007–2008 роки ³⁶ та Польсько-української стратегії транскордонного співробітництва на 2007–2015 рр. ³⁷

Характеризуючи соціальний потенціал міжрегіонального, транскордонного співробітництва, слід зазначити, що на території польсько-українського прикордоння проживає 9120,5 тис. осіб, у тому числі у Люблінському і Підкарпатському воєводствах – 4270,3 тис. осіб, що становить 48,8% населення прикордоння або 11,2 % населення Польщі. В українській частині прикордоння на території Львівської, Волинської та Закарпатської областей проживає загалом 4850,2 тис. осіб, що становить 51,2 % населення названих територій або 10,3 % населення України.

Спостерігається високий рівень мобільності трудових ресурсів у названих регіонах, що викликано більшою доступністю ринку праці деяких країн Європейського Союзу. Велика різниця у заробітній платі між Польщею, Україною та іншими країнами-членами ЄС, а також вища кваліфікація молоді стали також причиною трудової міграції, пік якої слід віднести на 2010-2012 рр., що пов'язано з чемпіонатом Європи з футболу «Євро – 2012».

Наступним важливим етапом українсько-польського міжрегіонального транскордонного співробітництва є спільне виконання **Програми Європейського**

³⁶ Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею // Офіційний сайт Посольства України в Республіці Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>

³⁷ Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки. – Люблін, 2008. – 240 с.

територіального співробітництва на 2007–2013 рр. (Europe an Territorial Cooperation 2007-2013).

Керуючись цією програмою, співробітництво буде здійснюватися за допомоги трьох типів оперативних програм:

- **транскордонного співробітництва** з метою розвитку спільної місцевої і регіональної ініціативи;
- **транскордонного співробітництва**, спрямованого на територіальну інтеграцію Європейського Союзу шляхом підтримки доступності і збалансованого розвитку міст, інноваційності та охорони навколишнього середовища;
- **міжрегіонального співробітництва**, яке забезпечує можливість обміну досвідом, найкращими практичними методами, зокрема щодо підтримки інноваційності економіки, що базується на знаннях та охороні довкілля.

Оперативні програми Європейського територіального співробітництва в рамках окремих компонентів будуть впроваджуватися згідно з єдиними принципами співпраці, які передбачають:

- створення спільних органів управління, сертифікації та аудиту;
- обов'язкову участь у проекті принаймні двох партнерів з різних країн;
- застосування принципу «провідного» партнера в реалізації проекту;

- формування спільних бюджету та банківського рахунку програми;
- створення міжнародних спільних технічних секретаріатів, що допомагають органам правління у впровадженні програм.

Ще однією важливою для України програмою є **Програма транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна 2007–2013»**, яка охоплює Волинську, Львівську, Закарпатську, а також прилеглі регіони Тернопільської, Рівненської та Івано-Франківської областей. Ця програма має такі пріоритети:

1. *Підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів*, що включає:
 - розвиток підприємництва;
 - розвиток туризму;
 - підвищення доступності регіону.
2. *Підвищення якості життя*, який передбачає:
 - охорону довкілля у прикордонному регіоні;
 - безпеку і функціональність кордонів.
3. *Мережева співпраця та ініціативи місцевих громад*, що передбачає:
 - формування потенціалу співпраці на регіональному і місцевому рівнях;
 - розвиток ініціативи місцевих громад.
4. *Технічна допомога*.

Загальний бюджет Програми на 2007–2013 рр. становить 186,2 млн євро. Понад 60% цієї суми, тобто 114,4 млн євро, виділяється з Європейського фонду регіонального розвитку. Передбачуваний рівень

фінансування проекту становить 90% допустимих витрат по проекту.

Слід зазначити, що активним учасником виконання Програми транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна 2007–2013» є Інститут транскордонного співробітництва, який очолює кандидат філософських наук, доцент, Почесний і Повноважний Посол України С.І.Устич. Інститут проводить надзвичайно ефективну роботу з реалізації положень згаданої Програми. На міжнародних конференціях апробуються інструменти, методи і методологія реалізації проекту «Кордони для людей» Програми ENPI.

За матеріалами досліджень по проекту «Кордони для людей» Програми ENPI Інститут транскордонного співробітництва підготував і видав під редакцією С.І.Устича такі вагомі видання:

- *Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України).* – Ужгород, 2012. – 120 с.
- *Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва.* – Ужгород, 2012. – 78 с.
- *Геополітика України: історія і сучасність:* збірник наукових праць. Вип. 10 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та інструментарій соціологічного аналізу транскордонного

співробітництва», м. Ужгород, Україна, 24-25 січня 2013 р. – Ужгород: Закарпатський державний університет, 2013. – 256 с.

Сьогодні Україна має найбільш розвинену мережу міжрегіональної співпраці саме з Республікою Польща. Практично всі області України та воєводства Польщі уклали угоди про міжрегіональне співробітництво. Усі 16 воєводств Польщі мають партнерів в Україні на рівні областей. Найбільше українських партнерів залучили Підкарпатське, Люблінське, Лодзьке, Сілезьке та Мазовецьке воєводства. З українського боку найбільше польських партнерів залучили до співпраці Львівська, Одеська, Івано-Франківська, Вінницька та Волинська області.

Процес укладання двосторонніх угод про партнерство на рівні міст, районів і селищ з боку України та міст, повітів і гмін з боку Польщі має стати тенденцією до зростання. На регіональному і місцевому рівнях між Україною та Польщею на сьогодні **підписано близько 450 угод про міжрегіональне співробітництво.**³⁸

Протягом 2011–2013 років Україна отримає в рамках Європейської політики сусідства 470,1 млн євро. В межах Європейського інструменту сусідства і партнерства Польща передбачила для України фінансування у розмірі 153 млн євро.

³⁸ Міжрегіональне співробітництво між Україною та Польщею // Офіційний сайт Посольства України в Республіці Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>

Для успішного вирішення об'єктивно існуючих викликів українсько-польського регіонального співробітництва обидві сторони узгодили більшість проблемних питань. Свідченням цього є детально обгрунтована «Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки»³⁹. Метою стратегії є досягнення збалансованого розвитку, зорієнтованого на майбутнє і перспективу щодо якості життя, соціальної рівності, стану навколишнього середовища, культурної спадщини, партнерської співпраці і добросусідства на польсько-українському прикордонні.

Система українсько-польського транскордонного співробітництва протягом останніх років зазнала відчутних змін, пов'язаних із входженням Польщі до ЄС. Це зумовлено зміною формату зовнішньоекономічної діяльності нашого західного сусіда завдяки адаптації польського законодавства до вимог Євросоюзу, а також узгодженням зовнішньополітичного курсу зі спільною стратегією ЄС.

На сьогодні транскордонне співробітництво Польщі та України розвивається за кількома напрямками. По-перше, в межах двосторонніх контактів регіонів на основі підписаних міжрегіональних угод між органами місцевого самоврядування та державної влади. По-друге, на основі взаємодії та співпраці відповідних інституцій по обидва боки кордону, насамперед агенцій регіонального розвитку та торгово-промислових палат регіонів. Третім

³⁹ Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки. – Люблін, 2008. – С.85-156.

компонентом системи сучасного українсько-польського транскордонного співробітництва є діяльність громадських організацій, включаючи реалізацію проектів за програмами міжнародної технічної допомоги.

Враховуючи велику увагу Президента та Уряду України до вирішення питань євроінтеграції, і зокрема проблем, пов'язаних з лібералізацією візового режиму, є оптимістичні прогнози щодо успішного виконання спільних програм, планів, дорожніх карт на шляху активізації єврорегіонального співробітництва України з Польщею. Адже сьогодні найскладнішою перешкодою для взаємовигідних двосторонніх економічних зв'язків є саме труднощі з перетином кордону.

Питання для самостійної роботи

- Проаналізуйте нормативно-правову основу українсько-польських взаємовідносин.
- Які особливості міжрегіонального співробітництва України і Польщі в контексті прикордонної співпраці?
- Назвіть фактори, що характеризують перспективи українсько-польського єврорегіонального співробітництва.
- Визначте шляхи мінімізації негативних проявів в українсько-польських взаємовідносинах.
- Дайте оцінку сучасному стану задоволення національно-культурних потреб польської меншини в Україні.

Література

1. Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства: навч.-метод. посіб. / Н.Г. Діденко, І.Я.Тодоров, О.Р.Чугріна, О.К.Міхеєва / за заг.ред. Н.Г.Діденко. – Донецьк: ДонДУУ, 2011. – 219 с.
2. Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.); відп. ред. І.В.Артюмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – 364 с.
3. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.
4. Лендшел М.О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: монографія [текст] / Мирослава Олександрівна Лендшел. – Ужгород: Мистецька лінія, 2011. – 688 с.
5. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: моногр. / Н.Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
6. Мітрьєва С. Вплив розширення ЄС на ТКС України з центральноєвропейськими сусідами / С.Мітрьєва, Й. Торпоі // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2006. – С. 438 – 449.
7. Національний конвент України щодо ЄС. Рекомендації робочих груп / Укр. незал. центр політ. дослідж.; за заг. ред. В.Луцація. Ю.Тищенко. – К., 2012. – 114 с.
8. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну

- інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія у 2-х частинах. Ч.1; уклад. і коментар : І.В.Артюмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова та інші.– Ужгород: Ліра, 2007.– Ч.І. – 452с.– («Євроінтеграція : український вимір», вип.5).
9. Офіційний сайт Посольства України в Республіці Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/regions>
 10. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України); відп. ред. С.І.Устич. – Ужгород, 2012. – 120 с.
 11. Офіційний сайт «Програма транскордонного співробітництва «Польща-Білорусь-Україна» на 2007-2013 роки» – <http://www.pl-by-ua.eu/ua>
 12. Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки. – Люблін, 2008. – 240 с.
 13. Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк, 16-17 жовтня 2008 р.; за ред. В.Й.Лажніка і С.В.Федонюка. – Луцьк: РВВ Вежа, 2008. – 428 с.
 14. Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – 167 с.
 15. Українсько-польське транскордонне співробітництво та функціонування єврорегіонів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diploma.org.ua/pages-585.html>

Тема 10

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОВОЇ ПОСИЛЕНОЇ УГОДИ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

На міжнародному рівні базовим правовим документом, який регулював процес європейської інтеграції України з 1998 до 2008 рр., була *Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС (УПС)*⁴⁰, підписана 16 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.). Первинний термін її становив 10 років і закінчився 1 березня 2008 р. Закінчення періоду чинності УПС дало можливість переглянути нормативну базу, щоб не лише відновити міцну правову основу, але і надати двостороннім відносинам динамізму.

Переговори щодо нового базового договору між Україною та ЄС на заміну чинної Угоди про партнерство та співробітництво були започатковані у березні 2007 року.

9 вересня 2008 року у Парижі під час саміту Україна – ЄС Європейський Союз та Україна прийняли компромісне рішення щодо її назви як *Угоди про асоціацію (УА)*. У деяких джерелах можна знайти термін «*нова посилена угода*», саме такою була робоча назва УА до затвердження офіційної назви⁴¹.

⁴⁰ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами / Угоду ратифіковано Законом № 237/94-ВР (237/94-ВР) від 10.11.94. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012

⁴¹ Сушко О. Угода про асоціацію: дороговказ реформ / О.Сушко, О.Зелінська та ін. // Аналітична доповідь експертів, що представляють незалежні аналітичні центри України, за координації інституту євроатлантичного співробітництва (ІЕАС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_32048-1522-13-30.pdf?120912135109

Протягом 2007–2009 рр. було проведено 12 раундів переговорів щодо підготовки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угоди) у рамках 3 робочих груп:

- з політичного діалогу, зовнішньої і безпекової політики;
- з юстиції, свободи та безпеки;
- з економічних, секторальних питань та питань розвитку людського потенціалу.

11 листопада 2011 року у Брюсселі відбувся завершальний двадцять перший раунд переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, у ході якого були узгоджені всі положення її тексту.

Як було відображено в Спільній заяві щодо Угоди про асоціацію Україна – ЄС, схваленій на саміті Україна – ЄС у м. Париж 9 вересня 2008 року, **Угода про асоціацію має**⁴²:

- оновити спільні інституційні рамки співпраці України та ЄС;
- сприяти поглибленню стосунків у всіх сферах;
- посилити політичну асоціацію й економічну інтеграцію на основі взаємних прав та обов'язків.

Ця Угода охоплює такі аспекти співробітництва⁴³:

1. Зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, а також посилена участь України в програмах Європейського Союзу.

⁴² Спільна заява щодо угоди про асоціацію Україна-ЄС / Офіційний сайт посольства України в Японії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://japan.mfa.gov.ua/ua/page/open/id/786>

⁴³ Сушко О. Угода про асоціацію: дороговказ реформ / О.Сушко, О.Зелінська та ін. // Аналітична доповідь експертів, що представляють незалежні аналітичні центри України, за координації Інституту євроатлантичного співробітництва (ІЕАС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_32048-1522-13-30.pdf?120912135109

2. Транскордонне співробітництво в галузі зовнішньої політики та політики безпеки, зокрема – у попередженні конфліктів та у військовій сфері.
3. Наближення України до європейських стандартів у галузі права та внутрішніх справ шляхом сприяння розвитку принципів правової держави, демократії та прав людини в Україні, а також підтримки боротьби з корупцією, налагодження ефективної роботи органів юстиції та поліпшення захисту даних.
4. Посилення співробітництва в галузі економіки шляхом створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС і Україною, налагодження секторальної співпраці в більш ніж 30 сферах, зокрема – у сільському господарстві, промисловості, енергозабезпеченні, в захисті прав споживачів.
5. Налагодження нових форматів співробітництва, надання фінансового сприяння, створення платформи громадянського суспільства.

Основними складовими нової угоди мають бути *політична асоціація та економічна інтеграція*.

1. Політична складова:

Принциповим елементом політичної частини угоди *Україна* вважає фіксацію в ній терміну «політична асоціація» в якості визначення нового змісту та характеру взаємодії між Україною та ЄС у політичній площині. Під політичною асоціацією українська сторона розуміє встановлення тісних та привілейованих політичних зв'язків та зростаючу участь України у діяльності інституцій ЄС, що приведе її до досягнення критеріїв членства в ЄС. Для забезпечення участі України в діяльності європейських інститутів українська сторона намагається

домогтись участі представників України в якості спостерігачів у засіданнях в рамках інституцій та робочих груп ЄС.

Політична асоціація передбачає насамперед участь у політиці і програмах ЄС, а також узгодження питань, що стосуються міжнародного миру та безпеки. **Економічна складова в свою чергу передбачає**, як вже зазначалося, створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що в подальшому приведе до поступової інтеграції у внутрішні ринки ЄС і не виключає в довгостроковій перспективі можливості стати повноправним членом ЄС.

2. Економічна складова включає:

- ***Широкий спектр галузевого співробітництва***

Амбітна та новаторська Угода – це чітко визначений спосіб використання динаміки відносин між Україною та ЄС для підтримки основних реформ, відновлення і зростання економіки, здійснення державного управління і галузевого співробітництва у більш ніж 30 сферах, таких, як енергетика, транспорт, захист навколишнього середовища, співпраця у сфері промисловості та малого і середнього бізнесу, соціальний розвиток і захист, рівноправ'я, захист прав споживачів, освіта, навчання і молодіжна політика, а також культурне співробітництво.

- ***Поглиблена зона вільної торгівлі***

Невід'ємною складовою Угоди про асоціацію є **поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі** Україна – ЄС (ЗВТ), що передбачає: *лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами; лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили.*

- ***Торгівля і суміжні питання (ГВЗВТ)***

Частина Угоди, яка стосується створення ЗВТ, охоплює такі основні сфери:

- ✓ торгівля товарами, в т. ч. технічні бар'єри в торгівлі;
- ✓ інструменти торговельного захисту;
- ✓ санітарні та фітосанітарні заходи;
- ✓ сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері;
- ✓ адміністративне співробітництво в митній сфері;
- ✓ правила походження товарів та ін.

Кінцевою метою руху в цьому напрямі повинно бути створення єдиної нормативно-правової бази торгівлі між Україною та ЄС, що відкриє для неї високий ступінь доступу до внутрішнього ринку ЄС.

- *Різноманітне секторальне співробітництво*

Окрім положень, що стосуються запровадження розширеної ЗВТ, економічна частина Угоди включає розділи, що стосуються енергетики, транспорту, оподаткування, бухгалтерського обліку та аудиту, управління державними фінансами та фінансового контролю. Як вже було зазначено, нова Угода повинна містити чіткі положення щодо поступового залучення України до ключових аспектів секторних політик та програм ЄС.

- *Посилення фінансової та технічної допомоги*

Ще одним елементом економічного компоненту, на включенні якого наполягає Україна, є посилення технічної та експертної допомоги Україні.

- *Перспективи запровадження безвізового режиму*

Українська сторона пропонує включити до тексту майбутньої базової угоди положення про перспективу запровадження між Україною та ЄС безвізового режиму як кінцевої мети візового діалогу між Україною та ЄС. ЄС в цілому не заперечує проти цього та погоджується розпочати підготовчий діалог на експертному рівні з цього питання ще до

початку офіційних переговорів щодо скасування візового режиму для короткотермінових поїздок громадян України до ЄС.

Україна розглядає Угоду про асоціацію, перш за все, як комплексну програму внутрішніх перетворень у всіх сферах політичного, економічного і соціального життя держави, а також як ефективний інструмент удосконалення національного законодавства⁴⁴. Без сумніву, прагнення укладення нової угоди з боку України пов'язане, передусім, з домаганням символічного визнання її «європейських перспектив»⁴⁵. Вона намагається використати переговори про нову угоду для того, чого не вдалося досягнути в рамках УПС – підтвердження свого «європейського призначення». В Україні цей символічний вимір є не менш важливим, ніж специфічні економічні вигоди. Розширення і уточнення економічних перспектив у рамках нової угоди дозволить створити міцніше відчуття диференціації в рамках Європейської політики сусідства і забезпечити для України сенс дальшого зближення з ЄС.

Позиція Євросоюзу щодо політичного та економічного наповнення Угоди вочевидь визначається рамками Європейської політики сусідства та включає відомий набір інструментів. В політичній площині – це розширений політичний діалог з питань зміцнення демократичних інститутів та верховенства права, більш систематичне залучення України до різних аспектів Спільної зовнішньої та

⁴⁴ У Януковича до підписання асоціації з ЄС залишився один крок // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/u_yanukovicha_do_pidpissannya_asotsiatsiyi_z_es_zalishivsya_odin_krok.html

⁴⁵ Сидорук Т.В. Нова базова угода між Україною та ЄС: перспективи політичної асоціації та економічної інтеграції / Т.В.Сидорук // Вісник НТУУ «КПІ». – Серія «Політологія. Соціологія. Право». – Випуск 4(11)2011. – С.74-75.

безпекової політики ЄС, можливість участі у миротворчих операціях під егідою ЄС тощо. В економічній площині ЄС пропонує Україні перспективу глибокої економічної інтеграції з можливістю відкриття доступу до його внутрішнього ринку. Як основний інструмент реалізації цієї можливості пропонується запровадження глибокої зони вільної торгівлі.

Україна, у свою чергу, наполягає на тому, що майбутня угода повинна містити «додану вартість», а тому має виходити за рамки УПС. Концептуальні рамки позиції України стосовно суті та змісту нової угоди сформульовано досить чітко ще до офіційного старту перемовин: за своїм змістом це повинна бути угода про асоціацію з ЄС європейського типу з обов'язковою згадкою про майбутнє членство.

На шістнадцятому саміті Україна – ЄС, що відбувся в Брюсселі 25 лютого 2013 року, лідери підтвердили свою відданість підписанню вже парафованої Угоди про асоціацію, включаючи поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, щойно будуть продемонстровані рішучі дії та відчутний прогрес у трьох сферах, відзначених під час саміту Україна – ЄС у 2011 році, у разі можливості, до саміту «Східного партнерства» у Вільнюсі в листопаді 2013 року⁴⁶.

Для досягнення цієї мети Україні потрібно діяти у відповідності до положень, визначених у Висновках Ради Європейського Союзу у закордонних справах від 10 грудня 2012 року⁴⁷.

⁴⁶ За результатами 16-го саміту Україна-ЄС було прийнято Спільну заяву / Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/10445-za-rezulytatami-16-go-samitu-ukrajina-jes-bulo-prijnyato-spilynu-zajavu>

⁴⁷ Висновки Ради Європи щодо України // 3209-е засідання Ради міністрів закордонних справ Європейського Союзу, Брюссель, 10 грудня 2012 року.[Електронний ресурс]. –

Довідково:

*Зміст Угоди про асоціацію*⁴⁸

Угода про асоціацію між Україною та ЄС налічує 1200 сторінок і складається з таких частин:

- **Преамбула** як вступна декларація до Угоди, що визначає мету і базові засади Угоди;
- **Сім розділів**, таких, як «Загальні принципи», «Політичне співробітництво і зовнішня політика та політика безпеки», «Юстиція, свобода і безпека», «Торівля та суміжні питання (ГВЗВТ)», «Економічна та галузева співпраця», «Фінансове співробітництво та боротьба з шахрайством», а також інституційні, загальні та прикінцеві положення.
- **43 Додатки**, у яких визначаються нормативні акти ЄС, що мають бути прийняті до визначеної дати.
- **Три Протоколи**.

Підсумовуючи викладений аналіз відносно позитивів та викликів нової посиленої угоди, слід відзначити її стратегічне значення для реалізації євроінтеграційних намірів України.

Як відзначається у Щорічному посланні президента України у 2013 р.: «Європейський вибір України визначає державну політику як таку, що спрямована на наближення рівня життя громадян України до європейських стандартів, укорінення європейських цінностей в усіх сферах функціонування

Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/_press_corner/all_news/news/2012/2012_12_11_1_uk.htm

⁴⁸ Угода про асоціацію України з Європейським Союзом / Зміст Угоди про асоціацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf

Української держави та суспільства. Укладення Угоди про асоціацію для України є на нинішньому етапі головним кроком у зближенні з Європейським Союзом, оскільки це означатиме перехід співробітництва нашої держави з ЄС у якісно новий формат політичної асоціації та економічної інтеграції.

Послідовна й ефективна імплементація механізмів Угоди про асоціацію має створити міцний базис для подальшого стійкого політичного й економічного розвитку нашої держави, закласти основу стратегії реформування всіх основних сфер і впровадження європейських стандартів задля підвищення якості життя в Україні».

Питання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте проект Угоди між Україною та ЄС про асоціацію.
2. Визначте основні аргументи призупинення підписання Угоди про асоціацію.
3. Охарактеризуйте етапи економічної інтеграції України в Зону вільної торгівлі.
4. Спрогнозуйте подальший розвиток євроінтеграційного поступу України в контексті проекту Угоди про асоціацію.
5. Дайте оцінку значенню положень проекту Угоди про асоціацію України з ЄС.

Література:

1. Артёмов І.В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: навчальний посібник / І.В.Артёмов. – Ужгород:

- Ліра, 2007. – 310 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 7).
2. Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: історія, теорія, методологія (Моніторинг наукових досліджень і розробок): навчальний посібник. – Ужгород: Ліра, 2007. – 343с. (Серія: «Євроінтеграція: український вимір». Вип.2). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник.
 3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
 4. Європейський Союз: словник-довідник; ред. М.Марченко. – К.: КУС, 2006. – 140 с.
 5. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Копійка, Г. Шинкаренко. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
 6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.
 7. Шемятенков В.Г. Европейская интеграция: учебное пособие / В.Г.Шемятенков. – М.: Международные отношения, 2003. – 400 с.
 8. Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: збірник наукових праць; відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, Ліра, 2007. – 346 с. (Серія: «Євроінтеграція: український вимір». Вип.3).

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

*1. Основні принципи викладання та
методи навчання дисципліни*

*2. Органічне поєднання методики та
психолого-педагогічної підготовки у
процесі викладання дисципліни*

*3. Психологічні особливості
навчального процесу*

1. Основні принципи викладання та методи навчання дисципліни

У процесі викладання дисципліни слід враховувати такі фактори, сформульовані у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року:

- зниження суспільної моралі, духовності, культури поведінки частини учнівської та студентської молоді;
- недостатня орієнтованість структури і змісту професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики;
- невідпрацьованість ефективної системи працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, їх професійного супроводження;
- недосконалість системи національного моніторингу та оцінювання якості освіти;
- повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій;
- відсутність системи мотивацій і стимулювання інноваційної діяльності в системі освіти, нівелювання ризиків у зазначеній діяльності⁴⁹.

⁴⁹ Указ Президента України №344/2013 від 25 червня 2013 р. «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

У сучасних умовах інтегрування національної системи вищої освіти у європейський та світовий освітні простори слід також враховувати, що:

- ✓ зросте конкуренція з боку носіїв знань (Інтернет, корпоративні освітні системи, бізнес-організації), що можуть придбати послуги провідних викладачів;
- ✓ змінюватиметься форма викладацької праці, яку використовуватимуть різні учасники освітнього ринку;
- ✓ зазнає змін роль викладача вищого навчального закладу;
- ✓ відбуватиметься орієнтація слухача на активне засвоєння способів пізнавальної діяльності, натомість для викладача важливим має стати чітка спрямованість процесу навчання на особистість студента, адаптація освітнього процесу до вимог і потреб особистості.
- ✓ поряд із явищем масовості суттєвих змін зазнає якість освіти, зокрема її безперервність.

Характерними ознаками сучасного процесу навчання є:

- його двобічний характер;
- спільна діяльність викладача та слухача (педагогічне співробітництво);
- педагогічне керівництво;
- цілісність і єдність;
- спланована спеціальна організація й управління.

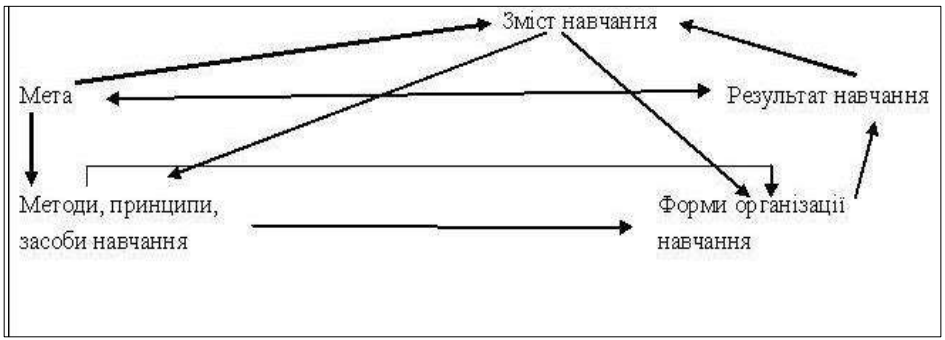
Таким чином, можна стверджувати, що **навчання** – це цілеспрямована взаємодія, яка постійно змінюється через трансформацію функцій викладача і студента, під час чого реалізуються завдання освіти, розвитку та виховання.

І тому основною метою цього процесу, як зазначає В.Г.Чужикова, є перетворення змісту соціального досвіду в надбання слухача протягом оптимально короткого терміну. Результатом навчання є своєрідний підсумок, ступінь реалізації поставленої мети⁵⁰.

Є чимало трактувань щодо складових процесу навчання та взаємозв'язку між його елементами.

На наш погляд, найбільш чітко процес навчання подано у праці згаданого автора, яка своє бачення цього процесу виклала схематично таким чином⁵¹:

Складові процесу навчання

⁵⁰ Чужикова В.Г. Методика викладання права: навч. посіб. / В.Г.Чужикова. – К.: КНЕУ, 2009. – С.133-134.

⁵¹ Там само.

Взаємозв'язок елементів процесу навчання

Слід зазначити, що сучасна педагогічна наука чітко виокремлює 7 найважливіших принципів, що вважаються загальноприйнятими. Це принципи: свідомості й активності, наочності, систематичності та послідовності, міцності або ґрунтовності, науковості, доступності та зв'язку теорії з практикою.

Принцип систематичності та послідовності передбачає необхідність повернення до вивченого матеріалу не лише на початку заняття для перевірки рівня засвоєння та не тільки в кінці занять з метою узагальнення й закріплення отриманих знань, але також і по закінченні кожного логічно завершеного в ході заняття етапу навчання.

Принцип науковості передбачає навчання, основою якого є новітні досягнення педагогіки, психології, методики викладання, освітніх технологій, інноваційного педагогічного досвіду. Це досягається методами формування наукового діалектичного мислення, наукового пізнання, пошуку, творчості шляхом систематичного ознайомлення студентів з новими досягненнями в науці, які необхідно тісно пов'язувати з виробленою системою знань.

Принцип зв'язку теорії з практикою доводить, що ефективність і якість навчання перевіряються, підтверджуються та спрямовуються практикою, яка є критерієм істини, джерелом пізнавальної діяльності й одночасно основною для застосування результатів навчання, що має своє відтворення в упровадженні в навчальний процес проблемно-пошукових, дослідницьких та аналітичних завдань.

2. Органічне поєднання методики та психолого-педагогічної підготовки у процесі викладання дисципліни

У сучасному світі освіта з кожним роком відіграє дедалі більшу роль, адже передбачає не лише високу компетентність фахівців, які випускаються, а й можливість формування їх знань, умінь і навичок за допомогою доступних, простих та водночас високотехнологічних методів викладання. Це, в свою чергу, потребує розширення викладання тих дисциплін, які донедавна вважалися «стандартними» у підготовці студентів.

З цих позицій конче важливою є така системна підготовка студентів-міжнародників та викладачів-початківців, яка б включала курс «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи», опанування яким дозволить майбутньому фахівцю:

- розширити свої переваги в працевлаштуванні, себто стати конкурентоспроможнішим на ринку праці;
- успішно поєднати свою викладацьку роботу з грантовою діяльністю;

- досягти взаєморозуміння зі студентами та колегами-фахівцями;
- використати набуті знання, вміння та навички в роботі з персоналом, зокрема з підлеглими;
- навчитися чітко формулювати мету та завдання викладання (проекту, моделі) та підбирати ефективні методи для їх досягнення;
- достеменно з'ясувати для себе інноваційні методи викладання, що дозволить заощадити чимало часу у підготовці до занять;
- уникнути тих помилок, які часто-густо роблять молоді фахівці, переступаючи поріг студентської аудиторії вже в новій ролі – викладача;
- краще розуміти власних дітей, які нерідко стають заручниками неякісного викладання в середній школі.

З огляду на це підкреслимо, що змістова частина зазначеного курсу і його методичний апарат можуть слугувати не тільки студентам, а й викладачам-початківцям, які не повністю задоволені тим, як викладається їхня дисципліна, й прагнуть самовдосконалення.

Відомо, що методика викладання має забезпечити опанування студентами основних принципів, методів і прийомів майбутньої професійної діяльності, сприяти професійному становленню випускників вишів. Тож основне завдання курсу – *забезпечити завершення фундаментальної підготовки майбутніх фахівців на основі органічного поєднання методики та психолого-*

*педагогічної підготовки, сформувати спеціальні знання, необхідні для подальшої професійної діяльності за допомоги реалізації завдань навчання та розвитку*⁵².

Опанувавши методику викладання курсу, майбутні спеціалісти мають навчитися обґрунтовано обирати для себе технології навчання, спрямовані на формування та розвиток творчої, ініціативної особистості, професійно компетентних спеціалістів, які зможуть ефективно працювати в сучасних умовах і підтримувати свою конкурентоспроможність.

Під час викладання курсу необхідно створити умови для формування особистісно-фахової позиції, розвитку критичного мислення, здатності до інноваційної діяльності, ґрунтовного опанування методичними вміннями та навичками організації навчання. Адже у безпосередньому спілкуванні люди перебувають у прямих контактах, знають і бачать один одного, обмінюються інформацією, не користуючись для цього жодними допоміжними засобами. Якщо ж прямих контактів між людьми немає, вони здійснюють обмін інформацією через інших людей або через засоби запису і відтворення інформації (книги, газети, радіо, телебачення, телефон, телефакс тощо).

Організація навчання з дисципліни «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» спрямована на забезпечення досягнення основних завдань курсу, відповідає основним вимогам удосконалення

⁵² Чужикова В.Г. Методика викладання права: навч. посіб. / В.Г.Чужикова. – К.: КНЕУ, 2009. – С.3-4.

навчально-виховного процесу в УжНУ та використання сучасних технологій навчання і методик активізації навчально-пізнавальної діяльності та здійснюється згідно з кредитно-модульною системою.

Навчання – вид діяльності з метою набуття людиною знань, умінь і навичок. Навчання може бути *організованим* (здійснюватися в спеціальних освітніх закладах) і *неорганізованим* (бути побічним, додатковим результатом інших видів діяльності). У дорослих людей навчання може набувати характеру *самоосвіти*. **Особливість навчальної діяльності полягає в тому, що вона безпосередньо слугує засобом психічного розвитку індивіда.**

Викладання – цілеспрямований вид діяльності, здійснюваний педагогом, організатором педагогічного процесу. Зміст викладання зумовлюється рівнем розвитку наук і соціального досвіду людства, методи і форми – віковими та індивідуальними відмінностями учнів, потребами суспільства і школи передати своїм вихованцям максимум знань і вмінь із мінімальними затратами та в історично короткі строки.

Викладання є активним процесом, бо здійснюючи його, намагаються не лише передати слухачеві (студентові) певні знання, а й розвивати у нього прагнення і вміння самостійно, без наставника, набувати нових знань, вмінь та досвіду.

Учіння – цілеспрямоване засвоєння знань, умінь, навичок, соціального досвіду з метою наступного використання їх у практичному житті. Учіння є однією із

складових педагогічного процесу, що охоплює діяльність учня (студента) під керівництвом вчителя (викладача).

Психолого-педагогічна тріада: знання, уміння, навички.

Знання – категорія, що відображає істотні моменти зв'язку між пізнавальною діяльністю і практичними діями людини, фіксує істинний результат пізнавальної діяльності (теоретичний, емпіричний).

Уміння – використання суб'єктом наявних знань для здійснення дій відповідно до поставленої мети.

Навичка – психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих втрат фізичної і нервово-психічної енергії.

Сприйняття – це психічний процес відображення у свідомості людини предметів та явищ у цілому при їх безпосередньому впливі на органи чуття.

На відміну від відчуттів, які відображають лише окремі властивості та якості предметів, *сприйняття завжди цілісне і предметне*, воно *об'єднує відчуття*, що надходять від низки аналізаторів. При цьому їх значення може бути нерівноцінним – один з аналізаторів є основним, інші – просто доповнювали сприйняття предмета.

Види сприйняття. Залежно від переважаючої ролі того чи іншого аналізатора сприйняття може бути:

- зорове;
- слухове;
- тактильне.

Найбільш поширені сприйняття: *простору; часу; руху; предмета, мови; музики; людини людиною.*

Характерні риси сприйняття:

- сприйняття завжди *константне (постійне)* – відносна постійність форми, кольору, величини предметів при зміні умов їх сприйняття. *Безпосереднє пізнання завжди доповнюється минулим досвідом*, тому воно завжди осмислене та більш чи менш повно може бути передане словами;

- сприйняття *вибіркове* – найпотрібніші деталі цілого завжди сприймаються виразніше. Вибірковість сприйняття залежить як від об'єктивних властивостей предмета, так і від суб'єктивної установки, зокрема від *аперцепції* – залежності сприйняття від загального змісту психічної діяльності людини, від її досвіду, інтересів, скерованості (пляма Горшаха);

- сприйняття *цілісне* – сприйняття ніби „добудовує” образи предметів, що сприймаються, доповнюючи інформацію певними елементами. Так, ми бачимо на малюнку не сукупність відрізків прямих ліній, а одразу квадрат чи трикутник. Незавершеність малюнка доповнюється нашим досвідом.

У **сприйнятті простору** головну роль відіграють *зорові, вестибулярні, рухові (кінестатичні) та шкірові (тактильні)* відчуття. У комплексі вони дають змогу судити про положення нашого тіла щодо вертикалі, просторове розташування, відстань до інших предметів.

Увага – це форма психічної діяльності людини, яка виявляється у її спрямованості та зосередженості на певному об'єкті з одночасним абстрагуванням від інших.

Стосовно природи та місця уваги в системі психічних явищ існують різні точки зору. Так, наприклад,

одні вчені вважали увагу самостійним психічним процесом, інші – лише складовою частиною інших психічних процесів.

Увага конче потрібна кожній людині для виконання навчального чи трудового завдання. Особливого значення увага набуває у засвоєнні нового знання. З цього приводу К.Ушинський зазначав, що це основні ворота до свідомості – «єдині двері нашої душі», через які входять до нас усі відомості про навколишній світ, чуттєві дані і знання. П.Каптерев підкреслював: «Навчати неухважного – все одно, що наповнювати водою діжку без дна». Увага обумовлює вибірковість, свідомий чи напівсвідомий вибір інформації, що надходить від органів чуття.

Об'єктом уваги може бути як предмет зовнішнього світу, на який спрямований акт пізнання, так і власна психічна діяльність, коли людина заглиблена у свої думки, переживання чи аналіз своїх вчинків або поведінки інших.

Функції уваги:

1. Відбір значущих подразників, тобто тих, що відповідають актуальному стану людини, найважливіших з її точки зору у певній ситуації.

2. Ігнорування (гальмування) несуттєвих впливів;

3. Регулювання і контроль перебігу діяльності, утримання, збереження і виконання дії доти, доки не буде отриманий результат.

Увага характеризується певними особливостями та параметрами, які в основному є характеристикою людських здібностей та можливостей.

Характеристики уваги:

- *активність*: мимовільна і довільна;

- *направленість*: зовнішня і внутрішня;
- *широта*: об'єм і розподіл;
- *переключення*: легке і важке;
- *інтенсивність*: висока і низька;
- *стійкість*: позитивна і негативна.

Увага у різних людей або у однієї і тієї ж людини у різний час і в різних умовах відрізняється деякими особливостями або якостями. Дослідження відомих психологів Б.Теплова і В.Небиліцина показали, що *якості уваги залежать від властивостей нервової системи людини*. Виявилось, що людям із слабкою нервовою системою додаткові подразники заважають зосередитися, а з сильною – навпаки, навіть підвищують концентрацію уваги.

Пам'ять існує в усіх живих істот. Отримано дані, що свідчать навіть про здатність рослин запам'ятовувати. Загалом **пам'ять** – це механізм фіксації інформації живим організмом. **Пам'ять** – це запам'ятовування, збереження і подальше відтворення індивідом його досвіду.

Пам'ять виступає необхідною умовою єдності людської психіки. Її значення в житті людини величезне. Виступаючи однією з найважливіших характеристик всіх психічних процесів, **пам'ять забезпечує єдність і цілісність людської особистості**.

Одна з існуючих теорій пам'яті – **асоціативна теорія пам'яті**. Асоціація – обов'язковий принцип усіх психічних утворень. Суть механізму асоціації у встановленні зв'язку між враженнями, що одночасно виникають у свідомості.

Розглянуті особливості людської психіки, які стосуються процесів пізнання і здобуття досвіду.

Основою цього залишається цілеспрямована систематична самостійна робота, розвиток умінь і навичок, потреби в самостійній діяльності та реалізації отриманих знань на практиці. З цією метою передбачено під час вивчення дисципліни проведення різних форм організації навчання студентів, серед яких:

Лекція. Лекції спрямовані на забезпечення студентів систематизованим і структурованим науковим і навчальним матеріалом з основних розділів, тем з метою формування у слухачів правового світогляду, стимулювання відповідних практичних дій через мотивацію та активізацію навчально-пошукової діяльності студентів, ознайомлення з методикою застосування дійових форм організації навчання. Основними видами робіт, що мають бути реалізовані під час опанування методикою викладання дисципліни, є практичні заняття, самостійна та індивідуально-консультативна робота, модульні контрольні роботи, педагогічна практика, курсові роботи.

Практичні заняття. На практичних заняттях під керівництвом викладача в умовах роботи в малих групах має відбуватися закріплення, систематизація та узагальнення теоретичних знань, що були отримані студентами під час лекційних занять, додаткової роботи над теоретичним матеріалом, а також – формування та розвиток умінь і навичок практичної діяльності; вагоме місце у викладанні дисципліни відводиться активним, інтерактивним, екстрактивним методам навчання; дискусіям тощо.

Самостійна робота. Самостійній роботі належить одне з провідних місць у навчальному плані підготовки бакалавра, спеціаліста та викладача. У вивченні курсу «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» передбачається опанування студентами різних видів самостійної роботи, що охоплюють такі типи навчальних занять:

- виконання завдань з різних видів самостійної роботи;
- самостійна робота з теоретичним матеріалом – йдеться про позааудиторне опрацювання теоретичного матеріалу та представлення результатів самостійної роботи в письмовому вигляді, зокрема:
 - ✓ написання реферату за заданою проблематикою;
 - ✓ аналітичний розгляд наукової публікації;
 - ✓ аналіз конкретної ситуації та підготовка аналітичної записки;
 - ✓ практикум з навчальної дисципліни з використанням програмного забезпечення;
 - ✓ виконання завдань у рамках дослідницьких проектів;
- самостійна робота з підготовки до практичних занять і закріплення їх результатів. Передбачає письмове, позааудиторне виконання навчальних занять з метою підготовки до застосування отриманих знань під час практичного заняття.

Індивідуально-консультативна робота. Це досить важлива форма навчання, призначена для організації та

перевірки ефективності самостійної роботи студентів, оцінювання її результатів. вона передбачає проведення різного роду консультацій. За змістом консультації можуть бути проблемними, оглядовими, методичними; за призначенням – перед семінарськими; передекзаменаційними, професійними; за формою – груповими, між груповими, індивідуальними. Індивідуально-консультативна робота дає можливість вивчити й узагальнити досвід тих слухачів, які успішно навчаються, а також установити причини низької успішності окремих студентів і надати їм допомогу.

Модульні контрольні роботи представлені двома видами:

- відповіді на контрольні запитання та тести;
- комп'ютерне тестування.

Виконання курсових, бакалаврських, дипломних та магістерських робіт передбачає написання їх тексту як за офіційно затвердженим списком, так і за індивідуально погодженою темою, а також розробку колективних творчих проектів, що мають здійснюватися під безпосереднім керівництвом викладача.

3. Психологічні особливості навчального процесу

Поряд з методичними навиками викладання дисципліни «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи» слід враховувати і психологічні особливості студентів, багатогранність процесу взаємодії викладача і студента.

Адже відомо, що *навчання* – це складний і багатогранний процес взаємодії викладача і студентів, в результаті чого мають розв'язуватись такі завдання: оволодіння знаннями, вміннями і навичками, методами самостійної пізнавальної діяльності, інтелектуальний розвиток, формування наукового світогляду. Навчання як специфічна форма пізнання об'єктивної дійсності, попереднього досвіду поколінь спирається на загальні закони пізнання: від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики⁵³.

Рухийною силою процесу навчання є наявність протиріч між пізнавальними і практичними завданнями, з одного боку, та існуючим рівнем знань, умінь і навичок, з іншого боку. При цьому в повній мірі реалізується низка функцій процесу навчання.

До функцій процесу навчання слід віднести:

- *освітню*: наукові знання (факти, поняття, закони, теорії, узагальнена картина); спеціальні знання і навички; загальнонавчальні уміння і навички;
- *розвиваючу*: сенсорне сприйняття, мислення, пам'ять, воля і характер, почуття і емоції, мотиви;
- *виховну*: світогляд, уявлення, потреби, погляди, ідеали, переконання, способи поведінки та діяльності.

⁵³ Кузьмінський А.І. Педагогіка: підр. / А.І. Кузьмінський, В.Л.Омелянко. – К.: Знання, 2007. – С.92.

Важливе місце в процесі навчання займає *структура процесу навчання*, яка складається з таких елементів, як:

- сприймання;
- розуміння;
- запам'ятовування;
- узагальнення і систематизація.

Останнім часом в Україні у повсякденному житті студентів з'явилося поняття *модульне навчання*, спрямоване на інтенсифікацію навчально-виховного процесу за рахунок більш ефективного використання розумового потенціалу студентів. *Навчальний модуль* – це цілісна функціональна одиниця, що оптимізує психосоціальний розвиток студента і викладача. Психолого-дидактичними засобами реалізації навчального модуля є педагогічно адаптована система понять у вигляді системи знань, духовних цінностей. Головним завданням викладача при цьому є: організувати студентів для самостійної пізнавальної діяльності, в результаті чого має відбуватися суб'єктивне відкриття.

Отже, модульно-розвивальний тип навчання, який утвердився у багатьох вузах України, ввібравши в себе кращі надбання теорії і практики навчання, якнайповніше відповідає завданням сучасної вищої школи – «забезпечити інтелектуальний розвиток особистості, сформувати її морально-духовні цінності»⁵⁴.

⁵⁴ Кузьмінський А.І. Педагогіка: підр. / А.І. Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання, 2007. – С.102.

Слід відзначити, що вибір оптимальних варіантів навчального процесу передбачає у діях педагога дотримання певних етапів, зокрема:

- чітке формулювання дидактичних завдань відповідно до певних форм організації навчання;
- вибір і конкретизація змісту навчання;
- вибір найбільш доцільних форм організації навчання;
- визначення доцільних методів та засобів навчання;
- забезпечення планування навчального процесу;
- створення сприятливих санітарно-гігієнічних умов для навчального процесу;
- забезпечення керівництва навчальним процесом на достатньому науковому рівні;
- аналіз результатів навчальної діяльності з метою її коригування у перспективі.

У той же час для забезпечення інтенсивності навчального процесу необхідно враховувати низку факторів, серед яких науковцями виокремлюються⁵⁵:

- організація навчального процесу на достатньому науковому рівні з погляду розуміння сутності навчання, його рушійної сили, логіки навчання;
- забезпечення високого рівня психолого-педагогічної підготовки фахівців;

⁵⁵ Кузьмінський А.І. Педагогіка: підр. / А.І. Кузьмінський, В.Л.Омелянко. – К.: Знання, 2007. – С.124.

- оптимальність змісту навчального матеріалу з погляду його доступності щодо вікових та індивідуальних можливостей студентів;
- демократизація організації навчальної діяльності;
- широке використання технічних засобів навчання;
- володіння викладачем педагогічною технологією і технікою.

Поряд з основними принципами викладання слід враховувати й *основні принципи навчання, до яких відносять:*

1. Принцип науковості, який вимагає, аби знання, яких набувають, відображали досягнення сучасної науки і методи наукових досліджень.

2. Принцип систематичності і послідовності, який означає послідовне розгортання змісту знань, способів діяльності у навчальних програмах, підручниках, навчальних посібниках та ін., дотримання такого самого порядку засвоєння знань, формування вмій та навичок.

3. Принцип свідомості – допомагає забезпечувати розуміння потреби в конкретних знаннях, перспективу їх застосування; формувати у студентів пізнавальні мотиви навчання; знаходити й виокремлювати в навчальному матеріалі головне; аргументувати власні судження тощо.

4. Принцип активності та самостійності.

5. Принцип наочності – постає, з одного боку, із закономірностей процесу пізнання, початковим компонентом якого є споглядання, а з іншого боку, у процесі пізнання людина передусім використовує першу

сигнальну систему, це сприяє поєднанню конкретного з абстрактним, раціонального з ірраціональним, теоретичних знань з практичною діяльністю.

6. Принцип ґрунтовності.

7. Принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю – ґрунтується на ґносеологічних, соціологічних і психологічних закономірностях.

8. Принцип доступності навчання та врахування індивідуальних особливостей – ґрунтується на необхідності зважати на природні особливості і можливості студентів певних вікових груп, не забуваючи про індивідуальні особливості фізичного і психологічного розвитку кожної особистості.

9. Принцип емоційності навчання – впливає з природи розвитку й діяльності особистості.

Методи навчання є системними об'єктами, які поєднують низку взаємопов'язаних дій викладача й студентів, спрямованих на виконання освітньої, розвиваючої, виховної і контролюючої функцій.

Автори підручника «Педагогіка» А.І. Кузьмінський та В.Л.Омеляненко визначають, наприклад, *методи навчання* як упорядковані способи діяльності викладача і студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. Можна виокремити два типи методів навчання:

- метод навчання як інструмент діяльності викладача для виконання керівної функції – навчання;

- метод навчання як спосіб пізнавальної діяльності студентів з оволодіння знаннями, уміннями і навичками.

Відомо, що засоби навчання – великий обсяг навчального обладнання, яке використовується у системі пізнавальної діяльності. Слід зазначити, що за джерелом знань методи навчання поділяються на три групи:

- *словесні*: розповідь, пояснення, бесіда, лекція, інструктаж;
- *наочні*: ілюстрація, демонстрація, спостереження;
- *практичні*: лабораторна робота, практична робота, вправи.

За характером логіки пізнання можна виділити такі види методів навчання:

- ✓ *аналітичний метод* – передбачає мислительне або практичне розкладення цілого на частини з метою виокремлення суттєвих ознак цих частин;
- ✓ *метод синтезу* – передбачає теоретичне або практичне поєднання видалених аналізом елементів чи властивостей предметів, явищ в одне ціле;
- ✓ *аналітико-синтетичний метод* – поєднує метод аналізу і синтезу;
- ✓ *індуктивний метод* передбачає вивчення предметів, явищ від одиничного до загального;
- ✓ *дедуктивний метод* – передбачає вивчення навчального матеріалу від загального до окремого, одиничного;

- ✓ *індуктивно-дедуктивний метод* – поєднання методу індукції і дедукції.

При викладанні предмета надзвичайно важливо враховувати також:

- *проблемний виклад* – передбачає створення викладачем проблемної ситуації, допомогу студентам у виокремленні та «прийнятті» проблемної задачі, використання словесних методів для активізації розумової діяльності;
- *дослідний метод* – спрямований на залучення студентів до самостійного розв'язання пізнавальної задачі з використанням необхідного обладнання;
- *частково-пошуковий метод* – спрямований на залучення студентів до пошуків шляхів, прийомів і засобів розв'язання пізнавальної задачі.

Відомо, що *психіка людини* є результатом прояву вищої нервової діяльності. Наявність високоорганізованої психіки – основна ознака, яка вирізняє людину серед інших живих істот.

Психіка вимагає інформації про навколишній світ, щоб вижити. Це – інстинкт пізнання. Потреба знати закладена в людині спадково і є однією з основних людських потреб. Ця потреба вироблена і закріплена в мозку людини в результаті довгого еволюційного відбору: в боротьбі за існування виживали лише ті живі організми, які могли адекватно реагувати на зовнішні подразники і передавати набуті навички своєму потомству,

використовуючи пізнавальні психічні процеси, до яких відносяться:⁵⁶

- **увага** – психічний процес фіксації акту окремої взаємодії людини з оточуючим середовищем;
- **сприймання** – створення духовного образу предмета, з яким взаємодіє психіка індивіда;
- **пам'ять** – фіксація у свідомості людини образів, предметів, явищ, подій, з якими ця людина взаємодіє;
- **мислення** – логічні операції з тими образами об'єктів, явищ і подій, які є в пам'яті;
- **мовлення** – засіб, з допомогою якого можна висловлювати свої думки;
- **уявлення** – образ сприйнятого раніше предмета, явища чи події;
- **інтуїція** – здатність отримувати істину безпосередньо, без обґрунтування за допомоги доказів.

Емоційно-вольові процеси:

- **воля** – здатність до вибору діяльності і внутрішнє зусилля, необхідне для її здійснення;

⁵⁶ Гедеон В.Ф. Методика викладання інформатики: курс лекцій / В.Ф.Гедеон. – Част.1. – Ужгород: ЗақДУ, 2008. – С.22-24.

- **почуття** – вид переживань, що мають виражений предметний характер і відносну стійкість;
- **емоція** – форма прояву почуттів.

Важливими властивостями, які впливають на психічні процеси, також є:

- здібності;
- темперамент;
- характер.

Досвідчені викладачі-педагоги при вивченні навчальної дисципліни вміло використовують комплексність психологічних особливостей студентів, зокрема і фактори, що визначають продуктивність пам'яті, серед яких:

-*суб'єктивні*: тип запам'ятовування, попередній досвід, установка, інтерес, стан організму;

-*об'єктивні*: кількість матеріалу, зовнішнє середовище, характер матеріалу (осмисленість, зв'язаність, зрозумілість, наочність, ритмічність).

Існують люди з унікальними характеристиками пам'яті (Наполеон, академік Йоффе, шахіст Альохін).

Розрізняють такі головні **процеси пам'яті**:

-**запам'ятовування** – це утворення й закріплення тимчасових нервових зв'язків. Чим складніший матеріал, тим складніші й ті тимчасові зв'язки, які утворюються, підґрунтя запам'ятовування;

-**зберігання** – полягає у ступені збереження обсягу і змісту інформації впродовж тривалого часу. Для збереження потрібне періодичне повторення;

-відтворення – є показником міцності запам'ятовування й водночас наслідком цього процесу. Причиною для відтворення є активація раніше утворених тимчасових нервових зв'язків у корі великих півкуль головного мозку;

-забування – втрачається чіткість запам'ятованого, зменшується його обсяг, виникають помилки у відтворенні, воно стає неможливим і, нарешті, унеможлиблюється впізнання.

Поняття мислення та прийоми його вдосконалення

Наша психічна діяльність не обмежується відображенням стимулів зовнішнього середовища. Щоб жити, людина постійно повинна створювати та реалізовувати програми цілеспрямованої поведінки. Це неможливо без аналізу, прогнозування, прийняття рішення, зіставлення отриманого результату з очікуваним тощо. Так у процесі еволюції у людини розвинулася здатність мислити.

Мислення – це психічний процес відкриття нового знання (у тому числі й суб'єктивного), вирішення проблем на основі засвоєння інформації.

Матеріал для мислення людина отримує з чуттєвого пізнання. Початковим моментом мислення є **проблемна ситуація**, що включає конфлікт між тим, що дано суб'єкту, і тим, чого він повинен досягнути.

До характеристик проблемної ситуації відносять:

-мету (ціль);

-умови, у яких задається ця мета;

-потребу у досягненні мети;
-недостатність стандартних способів вирішення, які випливають безпосередньо з умов.

Проблемну ситуацію називають «стимулом» розумової активності. В результаті аналізу проблемної ситуації виникає завдання. **Завдання – це ціль, поставлена в певних умовах.** Виділення завдання означає, що вдалося хоча б приблизно відокремити відоме від невідомого.

Важливим етапом у процесі мислення є виникнення **гіпотези** на основі отриманої інформації, аналізу даних, що сприяє перебігу думки, переходячи в план вирішення. У виникненні гіпотези проявляються творчі можливості особистості.

Виділяють такі види мислення:

Наочно-дійове мислення – розв'язання завдання безпосередньо включається в саму діяльність. Особливо потрібне воно в тих випадках, коли найбільш ефективно розв'язання завдання можливе саме в процесі практичної діяльності.

Наочно-образне мислення виявляється у тому, що людина оперує образами предметів і явищ, аналізуючи, порівнюючи чи узагальнюючи у них істотні ознаки. Воно наявне і у вищих тварин. В образі може бути зафіксовано одночасне бачення предмета з кількох точок зору. *Важлива особливість образного мислення – встановлення незвичних, неймовірних поєднань предметів та їх властивостей.*

Словесно-логічне мислення – відбувається у словесній формі за допомогою понять. Саме цей різновид мислення дає змогу виявляти загальні закономірності

природи і суспільства, на рівні найвищих узагальнень розв'язувати завдання, будувати наукові теорії і гіпотези.

На підставі міри новизни та оригінальності виділяють **творче і відтворююче мислення** (*продуктивне і репродуктивне*). Багато завдань розв'язуються шляхом застосування правил, тоді ми маємо справу із **відтворюючим** мисленням. **Творче** мислення (або **власне мислення**) вважається найціннішою формою мислення.

Відповідно до міри розгорнутості процесу мислення виділяють **дискурсивне** та **інтуїтивне** мислення.

Реалістичне мислення спрямоване на зовнішній світ, регулюється логічними законами. **Аутистичне (егоцентричне)** пов'язане з реалізацією бажань людини (видає бажане за дійсне), для нього характерна неможливість прийняти думку іншої людини.

У сучасній прикладній психології велику увагу приділяють вивченню індивідуальних особливостей мислення. Розглянемо найважливіші характеристики мислення:

- **швидкість** – темп мислення, пов'язаний з інтенсивністю розумової діяльності та у деякій мірі з темпераментом;
- **діапазон** – сфера поширення думки;
- **самостійність** – незалежність власної думки;
- **критичність** – об'єктивна оцінка своїх думок;
- **глибина** – здатність аналізувати, порівнювати, знаходити суттєве;
- **гнучкість** – пластичність, спонтанність мислення;

- **допитливість** – потреба завжди шукати найкраще рішення.

Ці характеристики мислення не лише індивідуальні, а й змінюються з віком. Для того, щоб удосконалити власне мислення, необхідно, на думку М.І.Кляп, врахувати, що⁵⁷:

- мислити треба вчитися впродовж усього життя;
- найінтенсивніше мислення функціонує, коли ми зустрічаємо перешкоди у своїй діяльності;
- без життєвих труднощів не було б власне мислення, не розвивалися б ні інтелект, ні характер;
- не можна одразу застосовувати першу ж ідею при розв'язанні складної проблеми, потрібно сформулювати ще й інші варіанти, розглянути усі й вибрати той, який на ваш погляд найдоречніший;
- необхідно визначити, які будуть наслідки, і лише після цього розпочинати реально діяти.

Значення мислення в житті людини полягає в тому, що воно дає змогу:

- наукового пізнання світу;
- передбачення і прогнозування розвитку подій;
- практичного опанування закономірностями дійсності, обернення їх на службу своїм потребам та інтересам.

Предметом мислення людей є актуальні проблеми їх життєдіяльності. Розкриття суті предметів і явищ, істотних зв'язків і відношень між ними відбувається за

⁵⁷ Кляп М.І. Психологія діяльності: навчально-методичний посібник / М.І.Кляп. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.100.

допомоги низки розумових і практичних дій. Відомо, що **розумові дії** – це дії з предметами, відображеними в образах, уявленнях і поняттях про них. Вони відбуваються подумки за допомогою мовлення.

У **розумових діях** можна виокремити їх **головні складові елементи** або процеси – **розумові операції**: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, класифікація та узагальнення.

Аналіз – розчленування предметів і явищ у свідомості, виокремлення в них їх частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей.

Синтез – це мисленнєва операція об'єднання окремих частин, аспектів, елементів, ознак і властивостей об'єктів у єдине, якісно нове ціле.

Порівняння – це встановлення подібності й відмінності між предметами та явищами.

Абстрагування – це уявне відокремлення одних ознак і властивостей предметів від інших їхніх рис і від самих предметів і явищ, яким вони властиві.

Узагальнення – виявляється в мисленневому об'єднанні предметів і явищ у групи за істотними ознаками, виокремленими в результаті абстрагування.

Класифікація – це групування об'єктів за видовими, родовими та іншими ознаками.

Систематизація – це упорядкування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів.

Загальним механізмом операційної діяльності мислення є аналітико-синтетична робота великих півкуль головного мозку.

У момент зародження думки у свідомості індивіда переживання її змісту індивідом переважає над оформленням її об'єктивного значення. **Сформулювати свою думку, тобто висловити її через мову, означає перевести її в новий план, співвіднести свою індивідуальну особисту думку з фіксованими у мові формами суспільної думки, прийти до усвідомлення її об'єктивного значення.**

Як форма і зміст, мова і мислення пов'язані складними і часто суперечливими співвідношеннями. Мова має свою структуру, що не збігається зі структурою мислення: *граматика* виражає структуру мови, *логіка* – структуру мислення, вони не тотожні. Оскільки в мові відкладаються, фіксуються форми мислення тієї епохи, коли виникла відповідна форма мови, ці форми, закріплюючись у мові, неминуче розходяться з мисленням наступних епох. **Мова більш архаїчна, ніж думка.** Уже в силу цього не можна безпосередньо ототожнювати мислення з мовою, яка зберігає свої архаїчні форми.

Отже:

- між мовою і мисленням існує не тотожність і не розрив, а єдність; ця єдність діалектична, бо включає розходження, які загострюються в протилежностях;

- у єдності мови і мислення ведучим є мислення.

Процес розуміння мовлення тісно пов'язаний з ширшою проблемою розуміння людиною, яка спілкується, не тільки слів, речень, а й того, що стоїть за ними, – думок, намірів, мотивів, ставлень. Однак слово і дано людині, щоб вона могла все це приховувати.

Прийоми уяви:

- *гіперболізація*, що характеризується збільшенням або зменшенням предмета, а також аналогічною зміною окремих частин; крім того, можна змінювати і кількість окремих частин (Змій Горинич, наречена з багатим приданим);

- *схематизація* – окремі уявлення зливаються, відмінності стираються, а риси схожості виступають чітко (плакати з інтернаціонального виховання у СРСР);

- *типізація* – виділення суттєвого, яке повторюється в однорідних образах (як правило, художній образ; пам'ятники рад. воїнам);

- *загострення* – підкреслювання окремих ознак (шаржі, карикатури);

- *аглютинізація* – поєднання різних, звичайно необ'єднуваних якостей (кентавр, русалка тощо). Ідеальним є випадок, коли таке поєднання доведено до логічного кінця: розробляється прилад, який реалізується на практиці (автомобільна фара, яка світить вбік і вгору).

Люди відрізняються за своєю здатністю до побудови в свідомості певних образів – для одних це дуже легко, а в інших це викликає значні труднощі.

Створення або відтворення в уяві тих чи інших образів може відбуватися при різній участі свідомості та вольових зусиль, через це виділяють *мимовільну* і *довільну* уяву.

ДОДАТКИ

Глосарій термінів єврорегіонального співробітництва *

Асоціація – об'єднання, союз або організація, що створені для досягнення спільних цілей (політичних, економічних, військових, наукових тощо).

Асоціація агенцій регіонального розвитку – громадська організація, завданням якої є поширення комплексних знань про Європу серед широких верств громадськості України, проведення роз'яснювальної роботи з налагодження міжнародних інтеграційних зв'язків та організація співпраці в гуманітарній сфері зі спільнотами країн Європейського Союзу.

Асоційовані з ЄС країни – держави, що уклали з Європейським Союзом договір про асоціацію, який передбачає розширені рамки співробітництва у сфері політики, торгівлі, культури, безпеки тощо, має бути ратифікований усіма країнами-членами ЄС та передбачає відкриття безтарифного доступу до усіх чи деяких ринків ЄС, надання фінансової та технічної допомоги. На сьогодні асоційованими з ЄС країнами є: Албанія (2006), Алжир

* При створенні глосарію використано такі наукові публікації: Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009. – С.9-12.; Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять: навчальний посібник /Укладачі: І.В.Артёмов, Д.В.Вітер, О.М.Руденко. Ужгород: Ліра, 2007. – 220 с.; Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навчальний посібник / [І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 487, 527; Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: зб. наук. праць за матеріалами круглого столу експертів (м.Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – С. 37-40; Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС: монографія / За ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В. Борщевського, к.е.н. Т.Васильціва. – Львів: Ліга Прес, 2009. – С.4-5.

(2005), Андорра (1991), Чилі (2003), Хорватія (2005), Єгипет (2004), Фарерські острови (1997), Ізраїль (2000), Йорданія (2002), Ліван (2006), Македонія (2004), Мексика (2000), Марокко (2000), Сан Марино (2002), ПАР (2000), Туніс (1998), Туреччина (1963).

Генеральна угода про тарифи і торгівлю – багатостороння міжурядова угода про режим торгівлі і торгової політики, що діє з 1948 року. У рамках ГУТТ проводяться переговори про взаємне зниження митних тарифів і регулювання застосовуваних нетарифних бар'єрів у торгівлі.

Зона вільної торгівлі – тип міжнародної інтеграції, при якій в країнах-учасниках скасовуються митні збори і податки, а також кількісні обмеження у взаємній торгівлі згідно з міжнародним договором. Це більш глибокий тип інтеграції, ніж преференційні угоди. За кожною країною-учасницею зберігається право на самостійне і незалежне визначення режиму торгівлі стосовно третіх країн. У більшості випадків умови зони вільної торгівлі поширюються на всі товари, крім продуктів сільського господарства. Зона вільної торгівлі може координуватися невеликим міждержавним секретаріатом, розташованим в одній із країн-членів, але зазвичай обходяться без нього, а основні параметри свого розвитку країни погоджують на періодичних нарадах керівників відповідних відомств. Між країнами-учасницями зберігаються митні кордони і пости, які контролюють походження товарів, що перетинають їхні державні кордони.

Європейська економічна зона – (European Economic Area / ЄЕЗ) – зона вільної торгівлі, що включає в себе ЄС та

країни Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), крім Швейцарії; не поширюється на риболовлю та сільське господарство. Угода про Європейську економічну зону (ЄЕЗ), згідно з якою країни ЄАВТ-ЄЕЗ (Норвегія, Ісландія та Ліхтенштейн) запроваджують до національних законодавств правовий доробок Європейської Спільноти в усіх галузях, на які поширюється ЄЕЗ, набула чинності 1994 року (підписана 1992 року). Керівним органом ЄЕЗ є Рада, що збирається двічі на рік.

Європейський Союз – (European Union / ЄС) – консолідоване багатонаціональне утворення, міжурядове об'єднання країн Європи, що через створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики та діяльності має на меті забезпечення безперервного економічного зростання, соціального розвитку і згуртованості країн-учасниць.

Євростат – статистична служба Європейського Союзу, що займається збором статистичної інформації по країнах-членах ЄС і гармонізацією статистичних методів, використовуваних цими країнами, здійснює співробітництво з національними службами статистики країн ЄС з метою вироблення єдиних статистичних стандартів. Євростат очолює генеральний директор, якому підпорядковуються сім директорів, відповідальних за ресурси; статистичні методи і інструменти; публікації; державну і загальноєвропейську статистику; економіку і регіональну статистику; сільське господарство і екологію; співпрацю; соціальну статистику та інформаційне співтовариство; бізнес-статистику. Заснований в 1953 році як статистична служба Європейського об'єднання вугілля і

сталі. В 1958 році на його базі сформований генеральний директорат, основним завданням якого було забезпечення іншого генерального директорату – Єврокомісії, а також інших європейських інститутів, статистичною інформацією, необхідною для формування, реалізації і аналізу політики, що проводиться ними.

Країни Вишеградської угоди – група з чотирьох країн, до якої увійшли Польща, Словаччина, Чехія й Угорщина, створена президентами цих країн на зустрічі в угорському місті Вишеграді у лютому 1991 р. для координації зусиль на шляху вступу до НАТО і ЄС. Країни поставили за мету повну господарську, політичну й юридичну інтеграцію до Європейського Союзу і вступ до НАТО. У 1999 р. до НАТО вступили Польща, Угорщина і Чехія; у 2003 р. – Словаччина. 1 травня 2004 р. всі чотири «Вишеградські країни» увійшли до Європейського Союзу разом з шістьма іншими учасниками останнього розширення. До особливостей країн цієї групи можна віднести їх переважну належність до західних слов'ян. Західні країни зацікавлені в існуванні Вишеградської групи, розглядаючи її як важливий елемент стабілізації цієї частини Європи. Вона об'єднує 65 млн. мешканців, маючи важливе геостратегічне розташування, у тому числі з огляду на перспективу розвитку торгівлі між Сходом і Заходом.

Митний союз – об'єднання країн для проведення спільної митної політики, що передбачає скасування митних кордонів, сплати мита між країнами-учасниками, утворення єдиної митної території, встановлення загального митного тарифу стосовно третіх країн та метою

якого є підвищення конкурентоспроможності товарів країн-учасниць, захист внутрішніх ринків тощо.

Проблеми глобалізації – вразливість міжнародних фінансових центрів, потенційна загроза швидкого поширення епідемій, поглинання національних культур сучасною інтернаціональною поп-культурою, нівелювання традиційних моральних цінностей, комерціалізація суспільного життя. В контексті глобалізації досі не було знайдено вирішення більшості з так званих глобальних проблем людства. Деякі з них, як, наприклад, тиск людини на навколишнє середовище, лише загострюються останнім часом, а інші, зокрема проблема міжнародного тероризму, розглядаються як прямий результат глобалізації.

Світова організація торгівлі – міжнародна організація (аббревіатура – СОТ), мета діяльності якої полягає у регулюванні торговельно-економічних відносин учасників на основі пакета угод Уругвайського раунду багатосторонніх торгових переговорів (1986-1994 рр.). СОТ сприяє подальшій лібералізації світової торгівлі, створенню умов для стабільного і передбачуваного розвитку світової економіки, забезпеченню справедливих умов конкуренції між виробниками товарів та послуг різних країн. У рамках організації здійснюється вплив на державну торговельну політику шляхом вироблення правил світової торгівлі. СОТ була утворена 1 січня 1995 р. на базі Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), яка була підписана у 1947 р. і вступила в дію у 1948 р.. На сьогоднішній день СОТ є найбільшим і найавторитетнішим міждержавним форумом для врегулювання проблем багатосторонніх торговельних

відносин і реалізації домовленостей Уругвайського раунду. Основні принципи СОТ передбачають: взаємне надання режиму найбільшого сприяння в торгівлі, взаємне надання національного режиму сприяння товарам і послугам іноземного походження, регулювання торгівлі переважно тарифними методами, відмова від використання кількісних та інших обмежень, відкритість торговельної політики, розв'язання торговельних суперечок шляхом переговорів. Таким чином, країна, яка є членом СОТ, отримує більш сприятливі умови доступу на світові ринки товарів та послуг, убезпечує себе від дискримінаційних обмежень у торговельних відносинах завдяки доступу до механізму СОТ по вирішенню суперечок, отримує можливість впливу на формування правил міжнародної торгівлі. Водночас вона бере на себе зобов'язання виконувати умови багатосторонніх торговельних угод, яких налічується близько 50 і які регулюють до 97% світового торговельного обігу. Україна стала членом СОТ у 2008 р. Штаб-квартира СОТ знаходиться в м. Женеві (Швейцарія), штат постійних співробітників – 500 осіб, річний бюджет становить \$130 млн.

РЕГІОН – визначене законодавством територіальне утворення субнаціонального рівня із системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь).

Єврорегіон – форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон,

яке спрямоване на координацію взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності відповідно до національних законодавств і норм міжнародного права та розв'язання спільних проблем в інтересах людей, які населяють його територію по обидва боки державного кордону.

Конвергенція регіонів – зближення регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, а для транскордонних регіонів – зближення рівня розвитку суміжних прикордонних регіонів сусідніх країн, що формують транскордонний регіон.

Макрорегіон – визначене законодавством, для досягнення особливих цілей розвитку, територіальне утворення у складі кількох регіонів чи їх частин, які об'єднані за спільними ознаками та яким притаманні спільні проблеми розвитку.

Мікрорегіон – територіальне утворення у межах регіону (частина регіону), що характеризується цілісністю та особливостями розвитку.

Прикордонний регіон – охоплює одну або кілька адміністративно-територіальних одиниць однієї держави та прилягає до державного кордону.

Транскордонний регіон – охоплює суміжні прикордонні адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав.

Прикордонна торгівля – це зовнішня торгівля, яка здійснюється юридичними чи фізичними особами, що проживають (zareєстровані) на прикордонній території країни з метою задоволення

власних потреб чи потреб населення прикордонних територій через транскордонні ринки на основі міждержавних угод чи відповідних документів.

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК – позитивна динаміка процесу соціально-економічних, екологічних, гуманітарних та інших змін у відповідних регіонах як складова здійснення загальнодержавної стратегії розвитку країни відповідно до сформульованих цілей.

Індекс регіонального людського розвитку – інтегральний показник, який відображає якість життя людини в кожному регіоні порівняно з іншими регіонами України за оцінками їх демографічного розвитку, розвитку ринку праці, матеріального добробуту населення, умов його проживання, рівня освіти, стану та охорони здоров'я, соціального середовища, екологічної ситуації, фінансування людського розвитку.

Програма регіонального розвитку – комплекс взаємопов'язаних завдань та заходів довготривалого характеру, які спрямовані на досягнення визначених цілей регіонального розвитку, що готуються та затверджуються у встановленому законодавством порядку та реалізуються через проекти регіонального розвитку, об'єднані спільною метою.

Проект регіонального розвитку – комплекс взаємопов'язаних заходів для вирішення окремих проблем регіонального розвитку, оформлених у документі за встановленою законодавством формою, яким визначаються спільні дії учасників проекту, а

також ресурси, необхідні для досягнення цілей проекту протягом установлених термінів.

Просторове регіональне узгодження – процес та результат гармонізації на конкретній території інтересів усіх суб'єктів регіонального розвитку, його соціально-економічних, екологічних, інформаційних, гуманітарних та етнопонаціональних складових.

Суб'єкти регіонального розвитку – органи державної влади, органи самоврядування, юридичні та фізичні особи, які беруть участь у розробленні та реалізації програм і проектів регіонального розвитку, а також громадські благодійні організації, фонди, асоціації, інші недержавні об'єднання осіб та установи, що створюються та діють без мети отримання прибутку в країні або в окремих регіонах.

СПІВРОБІТНИЦТВО

Міжрегіональне (міжтериторіальне) співробітництво — спеціальна система взаємодії між регіонами, що не мають спільного кордону (зокрема такими, які взагалі не прилягають до державного кордону), де характер взаємодії в рамках чинного законодавства і міжнародних актів також визначається відповідно до Мадридської конвенції спільними рішеннями регіональної й місцевої влади.

Транскордонне співробітництво – спільні дії територіальних громад або місцевих влад по обидва боки кордону, спрямовані на вирішення конкретної проблеми транскордонного характеру або співпрацю в окремій галузі, де вони мають спільні інтереси.

Особливості транскордонного співробітництва – у розширенні зовнішніх багатогалузевих зв'язків велике значення мають прикордонні території, де перш за все виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав. Адже 19 із 25 областей України є прикордонними територіями. Протяжність кордонів нашої держави, зокрема з Росією, становить 2295,4 км, а з країнами Центральної Європи, Білорусією та Молдовою – 4698,6 км. Просторове облаштування транскордонного регіону здійснюється відповідно до основних положень законів України «Про Генеральну схему планування території України» та «Про планування і забудову території». Відомо, що транскордонне співробітництво сприяє досягненню чотирьох свобод – вільного руху людей, товарів, послуг, капіталів, розширює можливості отримання благ за рахунок діяльності транскордонних ринків, загалом сприяє підвищенню якості життя мешканців прикордоння.

Тому одним з основних напрямів політики ТКС є кордон і система забезпечення доступу до прикордонного регіону та облаштування пропускних пунктів через кордон. Реалізація цієї мети конкретизується до таких цілей:

- збільшення кількості пропускних пунктів через кордон і підвищення рівня технічного облаштування існуючих для забезпечення необхідної пропускної здатності;
- розвиток шляхів, які перетинають кордон, та придорожньої інфраструктури;

- розвиток залізничних шляхів та послуг залізниць між двома країнами;
- розвиток сервісної інфраструктури (страхові фірми, перевізники, складські господарства тощо).

Суб'єкти транскордонного співробітництва – територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво.

Учасники транскордонного співробітництва – юридичні та фізичні особи, громадські організації, що беруть участь у транскордонному співробітництві.

Угода про транскордонне співробітництво – угода між суб'єктами транскордонного співробітництва, яка регламентує правові, організаційні, економічні та інші аспекти цього співробітництва.

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА –

сукупність рішень і дій організаційного, правового, фінансового характеру органів державної влади України, спрямованих на реалізацію проектів (програм) транскордонного співробітництва.

Державна регіональна політика – сукупність заходів, засобів, механізмів, інструментів та

взаємоузгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для створення повноцінного життєвого середовища для людей на всій території України і забезпечення високого рівня якості життя людини й просторової єдності держави та сталого розвитку її регіонів.

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва — комплекс заходів органів державної влади України, спрямованих на розвиток транскордонного співробітництва, які здійснюються з використанням коштів державного бюджету України.

Державна служба статистики — статистичні дані, підготовлені нею, є основою формування прогнозних та базових показників регіонального розвитку, а також розробки системи показників і критеріїв, за допомогою яких здійснюється оцінка ефективності державної регіональної політики, її окремих заходів та інструментів.

Мінекономрозвитку є розробником актів Кабміну і в процесі розробки має консультиватися і узгоджувати дії із відповідними ЦОБВ, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Остаточний документ формалізується у вигляді постанови Кабміну або подається у якості законопроекту до ВР.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі є центральним органом виконавчої влади,

що відповідає за формування та реалізацію державної регіональної політики.

Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку була створена у вересні 2012 року і є консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, утвореним з метою забезпечення узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади при прийнятті та реалізації рішень з питань державної регіональної політики, соціально-економічного розвитку регіонів, окремих територій.

Обласні та районні держадміністрації, обласні, районні ради, міські ради та їх виконавчі комітети – ключові партнери на субнаціональному рівні, які надають пропозиції щодо формулювання та реалізації ДРП, реалізують ДРП на місцях.

Рада Регіонів при Президентові України – створена у квітні 2010 року. Цей консультативно-дорадчий орган є платформою для взаємодії між національним урядом, регіональними та місцевими органами самоврядування щодо впровадження регіональної політики, реформи місцевого самоврядування, територіально-адміністративної реформи та скорочення диспропорцій у розвитку окремих регіонів і територій.

Аналітичний звіт*

«Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики» проекту технічної допомоги ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні»

Традиційно в Україні про регіональні відмінності та диспропорції у регіональному розвитку згадують здебільшого перед виборами і частково — після ухвалення бюджету на наступний рік. Перед виборами аналізують карти електоральних симпатій, а після ухвалення бюджету з'ясовують, чому один регіон отримав значно більше коштів із державного бюджету, ніж усі його сусіди.

Щоправда, і тут ситуація вже починає змінюватись. Дедалі частіше учасники політичних кампаній включають у свої виборчі програми положення про розширення прав регіонів, формування єдиного українського простору чи зменшення асиметрії у розвитку регіонів, а депутати

* Сучасний стан державної регіональної політики в Україні та регіонального розвитку детально проаналізовано наприкінці 2013 року у аналітичному звіті «Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики» проекту технічної допомоги ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surdp.eu/analytical-report/>

Коротка версія звіту під назвою «Державна регіональна політика в Україні: від декларацій до регіонального розвитку» була опублікована 08.11.2013 р. у газеті «Дзеркало тижня», текст якої наводиться у Додатку 2 для практичного використання у роботі зі студентами під час вивчення складових регіональної та єврорегіональної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/derzhavna-regionalna-politika-v-ukrayini-vid-deklaraciy-do-regionalno-rozvitku-_html

придумують різні ініціативи, яким би чином у «свої» регіони завести додаткові кошти з державного бюджету.

Все це свідчить про те, що Україна не може і далі залишатися в ситуації, коли державна регіональна політика є лише гарним гаслом у передвиборній агітації. Ця політика має стати однією з основних політик держави, особливо для такої великої, як Україна, з її масштабними і дуже різноманітними регіонами.

Навіщо потрібна регіональна політика?

Державна регіональна політика (ДРП) є складовою внутрішньої політики держави, спрямованою на посилення конкурентоспроможності економіки держави та її регіонів, підвищення рівня добробуту населення та сприяння інтегрованості її простору. На відміну від галузевих політик, вона, перш за все, має орієнтуватися на просторовий ефект певних політичних дій і заходів, програм та бюджетів, слугувати певним фільтром, крізь який окремі види політики спрямовуються на конкретні території для досягнення оптимального (позитивного) ефекту і компліментарності заходів. ДРП — це політика синергії, яка при правильному плануванні й реалізації забезпечує ефект набагато вищий, ніж ефект від суми окремих заходів галузевих політик.

Еволюція регіональної політики

Народження регіональної політики як напряму національної політики держави припадає на 30-ті роки ХХ ст. Спочатку європейська (як і американська чи австралійська) регіональна політика сприймалася як інструмент згладжування надмірних диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, в основному

за рахунок перерозподіляючих грантів та субсидій регіонам і територіям, котрі мають певні проблеми розвитку.

Однак із часом цілі регіональної політики змінилися і стали більш багатограними. Виникли нова парадигма регіональної політики і нові принципи, які орієнтуються на децентралізацію влади та партнерство між різними її рівнями й гілками, а також партнерство із приватним і неурядовим секторами.

Відтак, роль регіональної політики, як однієї з важливих складових у системі державної політики, зростає, а заодно зростає й глибина залучення місцевих та регіональних суб'єктів до вироблення і реалізації цієї політики.

Централізований підхід до регіональної політики в сучасних умовах — непродуктивний і не дозволяє повною мірою розкрити можливості всіх регіонів. Уряди країн ЄС та інших країн світу дедалі більше уваги приділяють принципам партнерства і координації, стратегічного планування та цільового спрямування коштів, у тому числі на гібридні інструменти політики (гранти плюс кредити). Водночас обсяги фінансування регіональної політики у цих країнах постійно зростають, а також посилюється контроль за їх використанням, ведеться глибокий аналіз впливу конкретних заходів та інструментів задля вдосконалення політики в майбутньому. Україна може багато почерпнути з цього пулу практик і підходів, ґрунтуючись, певна річ, на місцевому контексті та специфіці розвитку регіонів України.

Серед трендів, вплив яких найістотніший для регіональної політики:

— урбанізація — зростання ролі міст, причому не лише найбільших метрополій, а й середніх за розміром;

— міграція — яка формує динамічні ринки праці та певним чином компенсує дисбаланс, що виникає у різних регіонах світу внаслідок демографічних змін;

— інформатизація суспільства і поява нових телекомунікаційних технологій, формування економічної системи, що базується на знаннях;

— глобальні виклики у площині забезпеченості продовольством і природними ресурсами (особливо водою та родючими ґрунтами);

— зростання за принципами сталого розвитку.

Національна економіка

Окрім масштабів території, кількості населення і особливостей диференціації простору, на характер та інструменти державної регіональної політики великою мірою впливають рівень і стадія економічного розвитку країни. Чим вищий рівень економічного розвитку, чим стабільніша економічна ситуація та чим позитивніші макроекономічні тренди розвитку, тим більш передовою буде регіональна політика і тим більше вона орієнтована на розвиток можливостей і формування конкурентних позицій окремих регіонів. **Регіональна політика у часи кризи та економічного неблагополуччя є більш соціально орієнтованою, сфокусованою на наданні базових ресурсів і можливостей для регіонів.** Саме це ми спостерігаємо в Україні впродовж останніх двадцяти років.

Загалом шлях українських трансформацій — регресивний. Незважаючи на високі темпи зростання ВВП та іноземних інвестицій, у докризовий період структура національної економіки не зазнала значних змін і залишається неефективною, консервативною та мало диверсифікованою.

Динаміка розвитку регіонів України

Традиційно більшість країн зі значними територіями мають регіональні відмінності — від культурно-етнічних та ментальних до соціально-економічних. Також, традиційно існують менш розвинені регіони та регіони-локомотиви зростання. В Україні, за наявності значних просторових економічних та соціальних диспропорцій, можемо бачити **феномен невідповідності між економічною потужністю регіону та його показниками соціального благополуччя і якості життя**. У локомотивах промислового розвитку, які є лідерами за показниками ВРП на душу населення, промислового виробництва та експорту, спостерігаються найгостріші соціальні проблеми — найвищі рівні депопуляції, смертності (особливо серед чоловіків працездатного віку), еміграції, захворюваності, алкоголізму, тут неблагополучна криміногенна та екологічна ситуація тощо. Цей феномен рідко трапляється в економіках інших країн, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи

Якість людського капіталу (освіта і навички) сильно варіює між регіонами і є найвищою у високоурбанізованих регіонах, де сконцентрована значна кількість ВНЗ та робочих місць вищого професійно-кваліфікаційного рівня. Нові й інноваційні робочі місця зазвичай з'являються у

найбільших містах України із порівняно високою якістю життя — Києві, Львові, Одесі.

Серйозні проблеми із внутрішньою доступністю територій України мають стати об'єктом інвестицій у регіональний розвиток, оскільки поліпшення рівня доступності територій може виявитися одним із головних рушіїв зростання конкурентоспроможності регіонів.

Закарпаття, Крим та південно-західна частина Одеської області мають найскладнішу ситуацію з інтегрованістю у загальноукраїнський транспортний простір і пов'язані з рештою території України лише вузькими транспортними коридорами.

Розрив у соціально-економічному розвитку українських регіонів справді значний, однак залишається у межах диспропорцій, властивих деяким країнам Європи. Найчастіше столичні міста дуже «викривляють» ситуацію, оскільки є центрами тяжіння більшості інвестицій (іноземних та внутрішніх), місцем збору великої частки податків, мають високу частку освіченого населення з високим рівнем доходів. Така роль **«економічного локомотиву»** позитивна для національної економіки за умови, що існують адекватні перерозподільні механізми, які з часом дають можливість поширити позитивний економічний ефект на більш значні території держави.

Так, динамічне зростання Києва істотно впливає на позитивну динаміку зростання міст навколо Києва та області.

Загалом регіони України, вкрай потребуючи інвестиційних ресурсів, з огляду на зношеність основних

фондів, мають дуже різні рівні забезпеченості інвестиціями та науковим потенціалом, необхідним для виведення економіки на якісно новий рівень, для радикального підвищення доданої вартості продукції і послуг, продуктивності праці. «Периферійні» регіони центральної, північної та західної частин України потерпають від браку інвестицій і перебувають у такому собі замкненому колі, коли відсутність внутрішніх ресурсів відштовхує потенційних інвесторів, а без додаткових фінансових вливань досягти якісно нового рівня розвитку неможливо.

На сьогодні структура економіки більшості регіонів України залишається незбалансованою. У кожному домінують 1-2 галузі, в основному промислового виробництва, які випускають товари із низьким рівнем доданої вартості, інноваційності та високою енерго- і матеріалоемністю. Домінування фінансових послуг, будівництва, нерухомості та торгівлі внаслідок кризи викликало значне падіння в економіці сервісних центрів України, особливо Києва та в промислових локомотивах. Водночас, регіони із переважанням агросектору і харчової промисловості після початку кризи 2008 р. залишилися у відносному вираші.

Україна досягла значного прогресу у розвитку інформаційно-телекомунікаційних послуг, особливо у високоурбанізованих областях та великих містах. Це є важливою умовою для розбудови «електронної економіки», «електронного врядування», «електронної освіти», медицини тощо. Насичення швидкісним Інтернетом (фіксованим та мобільним) — важливий

інфраструктурний показник для оцінки потенціалу розвитку того чи іншого регіону.

Сільськогосподарське виробництво України, хоч і демонструє постійне зростання та прискорену концентрацію виробництва в агропромислових холдингах, ще не досягло обсягів 1990 р. Структура сільськогосподарського виробництва за останні 20 років істотно змінилась, у зв'язку зі значним зменшенням тваринництва та ягідництва. Значне зменшення поголів'я худоби призвело до неспроможності сільського господарства забезпечити населення України в повному обсязі необхідним набором харчових продуктів, знизило зайнятість у сільських територіях. У більшості регіонів спостерігаються значна ерозія та загальне зниження якості сільськогосподарських земель, у тому числі через практично повне припинення внесення в ґрунти органічних добрив. Сільськогосподарське виробництво має значні можливості для розвитку, беручи до уваги і місткість внутрішнього ринку (незадоволений попит) м'ясо-молочної та плодово-ягідної продукції.

У сільських територіях відбувається швидке зменшення зайнятості економічно активного населення, особливо частки найманих працівників, задіяних у сільськогосподарських підприємствах, що не компенсується розширенням зайнятості сільського населення в інших сферах, а також самозайнятості. Серед сільського населення простежується тенденція до посилення рівня бідності, а відтак – до зменшення можливостей молоді інтегруватись у суспільство, що стрімко змінюється.

На державному рівні впродовж останніх 20 років були неодноразові спроби сформувати комплексне законодавство щодо розвитку агропромислового сектору та сільських територій в Україні, проте цілісної системи досі не створено, оскільки не визначена стратегія розвитку цієї сфери.

На наш погляд, **закріплення за Міністерством аграрної політики та продовольства такої важливої сфери, як розвиток сільських територій, невиправдане, бо розвиток сільських територій більш комплексний і має набагато більше складових: від планування території — до соціальної сфери і зайнятості населення поза сільськогосподарським виробництвом.** Оскільки розвиток сільських територій є важливою складовою регіонального розвитку, віднесення цієї сфери до згаданого міністерства створює додаткові проблеми із координацією секторальних політик на окремих територіях.

Типізація та макрорайонування для цілей ДРП

В Україні є групи регіонів, які мають спільні риси (стан і тенденції розвитку, сильні сторони та можливості, слабкі сторони та загрози, проблеми та потреби тощо). Отже, поряд із універсальними інструментами підтримки регіонів (горизонтальними) такі групи регіонів потребують різних типів державного регулювання і підтримки та (або) різного ступеня інтенсивності регулювання. У звіті ми пропонуємо типологію регіонів — виділення груп регіонів, що є досить схожими, але при цьому достатньо відрізняються від інших груп (типів), аби до них було застосовано диференційований підхід у площині

планування та впровадження необхідних заходів ДРП. Для виділених п'яти типів регіонів (п'ять типів включають: 1) місто Київ; 2) високоіндустріалізовані та високоурбанізовані регіони; 3) високоурбанізовані, орієнтовані на послуги регіони з середнім рівнем розвитку; 4) малі, трохи урбанізовані, агропромислові регіони з низьким рівнем розвитку; 5) регіони з низьким рівнем розвитку, вповільненням розвитку та з найсерйознішими проблемами розвитку) ми пропонуємо застосовувати різні інструменти стимулювання розвитку.

Соціоментальні розбіжності та соціальний капітал

Міжрегіональна асиметрія у соціально-економічному розвитку регіонів, яка продовжує наростати, може посилювати напруженість між регіонами на рівні їх жителів, виходячи зі справді істотних відмінностей у регіональній ідентичності.

Результати соціологічних досліджень демонструють наявність соціоментальних та політичних відмінностей між жителями різних українських регіонів та їх зв'язок із самоідентифікацією останніх, їх етнічною приналежністю й історією перебування різних регіонів України у складі різних держав. Ці відмінності можуть негативно впливати на розвиток країни в цілому, особливо коли лягають в основу політичної боротьби. Найяскравіше такі суперечності виявляються між населенням Західного та Південного і Східного регіонів України, натомість центральні області України збалансовують ці суперечності і є найбільш важливим елементом їх пом'якшення.

Соціальний капітал — фундаментальна складова демократичного суспільства і ринкової економіки. Наявність міцного соціального капіталу позитивно впливає на ефективність державного управління, зокрема у сфері регіональної політики, а також сприяє плануванню, фінансуванню та реалізації заходів, які потребують широкої коаліції партнерів із державного, приватного та недержавного секторів.

Пасивність громадян і незацікавленість суспільно-політичним життям, порівняно низький рівень розвитку інститутів громадянського суспільства — причина того, що в Україні немає системного і конструктивного тиску на державні інститути, прозорого контролю та звітування про виконані завдання і витрачені суспільні кошти. Загалом слідування особистим інтересам, як правило, переважає над відстоюванням інтересів суспільної групи, хоча міжнародна практика свідчить, що об'єднання зусиль для лобіювання певних суспільних інтересів демонструє набагато вищу ефективність, ніж індивідуальне лобіювання. Однак доти, доки хабарництво залишатиметься суспільно прийнятною поведінкою, побудувати справді прозору і підзвітну систему державного управління та економіку буде неможливо.

Законодавство

Законодавство у сфері регіонального розвитку, яке було сформоване протягом 1991—2013 рр., мало створити цілісну і взаємоузгоджену систему, що дає перелік стратегічних і планувальних документів у сфері регіонального розвитку, визначає інституції, котрі формують і реалізують державну регіональну політику

та реалізують проекти регіонального розвитку, а також визначити й закріпити джерела фінансування регіонального розвитку.

Проте чинні на сьогодні закони і нормативно-правові акти уряду та президента України не гармонізовані між собою. Вони побудовані на різних концепціях, містять різні пріоритети і різні способи правового регулювання.

Невиконання значної кількості завдань, передбачених Державною стратегією регіонального розвитку, зокрема реформ системи управління регіональним розвитком, реформи місцевого самоврядування і територіального устрою, не дало змоги створити повноцінну правову систему формування та реалізації державної регіональної політики, яка б могла поступово, але невідворотно забезпечувати реалізацію конституційних норм щодо збалансованого розвитку українських регіонів, на основі притаманних їм особливостей.

Сьогодні критично важливо переосмислити суть державної регіональної політики як скоординованих у просторі секторальних політик із метою забезпечення єдності всієї державної території, вирівнювання диспропорцій у регіональному розвитку задля гарантування належної якості життя людини, незалежно від місця її проживання. **Отож нині на часі ухвалення базового (рамкового) закону про засади державної регіональної політики і відповідний перегляд усього масиву законодавства, що тією або іншою мірою стосується реалізації цієї політики.**

Реалізація державної регіональної політики

Державна політика регіонального розвитку в Україні повинна враховувати низку фундаментальних перепон, які стоять на шляху досягнення збалансованого розвитку території держави, створення можливостей для динамічного зростання кожного регіону на основі унікальної комбінації внутрішніх факторів та умов.

Основними викликами у процесі реалізації регіональної політики на всіх рівнях є:

— **Нестабільне інституційне середовище**, включно з конституційною моделлю побудови держави, де повноваження щодо регіональної політики та пов'язаних із нею сфер (територіально-адміністративна реформа, реформа публічного сектору, державної служби, ППП тощо) переміщуються із міністерства в міністерство, часто внаслідок фрагментації завдань та розподілу їх між різними міністерствами і відомствами. Це ускладнює вироблення цілісного й послідовного підходу до формулювання викликів ДРП та визначення шляхів для їх подолання і є контрпродуктивним середовищем для спеціалістів, експертів та інституцій, які, радше, переймаються власним виживанням у ЦОВВ, аніж змістом реформ та їх наслідками.

— **Високий рівень централізації та сильна владна вертикаль зі слабкими горизонтальними зв'язками**, у тому числі між регіонами. Це, відповідно, призводить до появи викривленого бачення позиції того чи іншого регіону в економіці держави, соціальній, культурній сфері, суспільстві та політиці. «Ментальні» розриви між

регіонами зростають набагато швидше, ніж соціально-економічні диспропорції, що шкодить єдності держави.

— **Відсутність далекосяжного бачення розвитку країни та превалювання недалекоглядності у прийнятті рішень у сфері ДРП (та інших сферах).** Це призводить до неповного виконання або до невиконання взагалі чинного законодавства, що, у комбінації з плинністю керівних команд у міністерствах, породжує плутанину нових законодавчих ініціатив та регуляторних актів. В Україні поки що немає традиції і практик оцінки остаточного ефекту від політики на тій чи іншій території.

— **Законодавчі та регуляторні неузгодження і «білі плями», які гальмують використання можливостей для розвитку та зростання.** Слабкі аналітичні навички спеціалістів, котрі працюють в органах виконавчої влади (на центральному, регіональному та місцевому рівнях) і органах місцевого самоврядування, підривають ефективність інструментів політики. Ситуація ще більше ускладнюється відсутністю горизонтальної координації між органами влади, незалученням до вироблення політики та її оцінки незалежних аналітичних центрів і експертів.

— **Низька спроможність регіонів стати рівноправним партнером центрального уряду в реалізації регіональної політики.** Роль регіональних органів влади насправді є найбільш комплексною: з одного боку, вони мають виконувати у своєму регіоні заходи, визначені й профінансовані центральним урядом, а з іншого — визначати власні пріоритети і реалізовувати власну політику. Як правило, їх спроможність заслабка

навіть для реалізації «спущених» згори директив, не кажучи вже про власну політику та інструменти реалізації. Обласні ради, які відповідальні за ухвалення місцевого бюджету, стратегії регіонального розвитку, інших документів планувального характеру, насправді виконують, радше, формальну роль, оскільки готують проекти цих документів не органи обласних рад, а органи виконавчої влади, відповідальні перед урядом, а не перед радою та відповідною громадою. Отже, вкрай назріла реформа системи місцевого самоврядування та перерозподілу повноважень між органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування регіонального рівня.

— **Відсутність адекватного фінансування проектів розвитку в регіонах.** Як свідчить практика, більшість витрат — поточні й часто «авральні», як правило, вчасно або з невеликими запізненнями фінансуються лише через «захищені» статті витрат. Капітальні проекти якщо й здійснюються, то лише у сфері будівництва або ремонту соціально значущих об'єктів, таких, як комунальна інфраструктура, школи, лікарні тощо. Майже не йдеться про проекти, спрямовані на перспективу, справді розвиткові заходи, які б мали вплив на зрушення у структурі економіки, її продуктивності, трудоемності, на структуру зайнятості або доходи від активної економічної діяльності.

Стратегічне планування

Аналіз процесу стратегічного планування регіонального розвитку в Україні продемонстрував наявність серйозних викликів та можливостей для вдосконалення. При тому, що всі регіони України на

сьогодні мають власні стратегічні документи, а центральний уряд має ДСРР-2015 і щойно завершив процес розробки ДСРР-2020, **значного прогресу в реалізації ЦІЛЕЙ регіональної політики за останні 5-7 років досягти не вдалося.** Проблема полягає не лише в неадекватній базі для стратегічного планування, а й, головне, у майже повній відсутності його операціоналізації та впровадження.

В умовах обмеженості фінансових ресурсів, які нині центральний уряд України може спрямувати на розвиток територій, **слід посилити пріоритетність розподілу ресурсів** та концентрувати їх на тих заходах і територіях, які можуть забезпечити найбільшу віддачу у найбільш стислий час, однак матимуть довготривалий і комплексний ефект на розвиток не лише однієї території, а й сусідніх регіонів.

Фінансування політики регіонального розвитку

Загалом, правильно було б сказати, що фінансування саме стратегічного розвитку регіонів в Україні наразі немає або є в дуже фрагментарній формі в окремо взятих містах (це найбільш фінансово самозабезпечені територіальні одиниці в Україні на сьогодні). Найбільші капітальні проекти в регіонах — будівництво транспортних магістралей, великих об'єктів інфраструктури, пільги для окремих підприємств або виробників сільгосппродукції, відкриття нових великих закладів освіти чи охорони здоров'я і закриття багатьох інших, менших за розміром, тощо — часто реалізуються без попередньої оцінки їх впливу на простір регіону, його економіку, соціальну сферу, розвиток приватного

підприємництва, без дослідження потреб ринку праці та його просторових параметрів.

Традиційний підхід — фінансування регіонального розвитку через **субвенції з Державного бюджету** — характеризується непрогнозованістю. Незважаючи на затверджену методику розподілу коштів та підготовки пропозицій, процес скидається на повністю ручний і непрозорий. Поява в державному бюджеті субвенцій, які повністю розподіляє уряд, фактично на власний розсуд, поряд зі зменшенням від визначеної Бюджетним кодексом суми коштів Державного фонду регіонального розвитку, — не є доброю практикою прогнозованості фінансування регіонального розвитку.

Угоди щодо регіонального розвитку були задумані як радикальний інструмент стимулювання розвитку окремих регіонів через інститут договірних відносин, де кожна сторона зобов'язується виконувати певні заходи і надавати кошти у певних обсягах. Практика засвідчила, що в Україні угоди поки що не спрацювали, у сенсі досягнення бажаних результатів, передусім у зв'язку з недостатнім, а то й украй низьким рівнем фінансування.

Аналіз просторового ефекту **цільових бюджетних програм та регіональних програм соціально-економічного розвитку**, які фінансуються з державного бюджету, не дає змоги зробити поінформовані висновки, з огляду на фрагментарність інформаційної бази, відсутність єдиного джерела даних щодо запланованих та виконаних заходів програм в окремих регіонах, комплексу показників оцінки впливу заходів на соціально-економічний розвиток регіонів.

Логічне джерело фінансування розвиткових проєктів у регіонах — місцеві бюджети розвитку — не досягають до потреб та завдань розвитку регіонів.

Моніторинг і оцінка

Загалом буде цілком слушно констатувати факт існування в Україні детально регламентованої функції моніторингу та майже повної відсутності оцінки ефективності політики як на центральному, так і на регіональному рівнях.

За відсутності ефективної системи моніторингу й оцінки важко говорити про ефективність заходів ДРП в Україні. Механістичне наведення десятків або навіть сотень статистичних показників соціально-економічного розвитку у контексті того чи іншого закону, стратегії або нормативного акту не буде відповіддю на головний виклик — забезпечення ефективних механізмів здійснення трансформацій у сфері регіонального розвитку. Більше того, нинішня система враховує лише одного «гравця» — державний сектор — і через свою негнучкість зазвичай непридатна для оцінки спільних зусиль та заходів із приватним і громадським сектором, міжнародними організаціями й органами самоорганізації населення.

Статистика

Роль статистичної інформації для цілей регіональної політики важко переоцінити. Щоб досягти оптимальних цілей будь-якої політики, і ДРП зокрема, статистична інформація має бути об'єктивною, комплексною, прозорою, доступною і надаватися вчасно для прийняття управлінських рішень (у межах технічних можливостей окремих масивів інформації).

Однак в Україні існує безліч проблем у сфері статистики, які гальмують процеси формування та реалізації ДРП, моніторингу ефективності її виконання на державному і регіональному рівнях. Це, зокрема:

- невідповідність деяких статистичних показників потребам ДРП, і, зокрема цілям ДСРР. Особливі складнощі виникають у сферах моніторингу інноваційної та інвестиційної діяльності, підприємництва і сталого розвитку, зайнятості, рівня кваліфікацій тощо;

- відсутність «ієрархії» показників — різних рівнів деталізації, залежно від характеру завдання та мети, з якою збирається інформація;

- відсутність консолідації інформації в одному місці, бажано в онлайн-ресурсі, що істотно подовжує час, витрачений на її отримання, обробку, аналіз та синтез;

- інформація часто актуалізується за новими принципами й стандартами, а ретроспективний перерахунок за новими стандартами проводиться не завжди, що унеможливорює порівняння динамічних рядів;

- невідповідність методології та динамічних рядів міжнародним (МОП, ОЕСР тощо) і європейським стандартам;

- низький рівень «читабельності» навіть уже доступної інформації, особливо на веб-сайтах МЕРТ та ДССУ, де немає простої й зрозумілої візуалізації, доступу, обмежена хронологія статистичної інформації або недостатня її актуалізація (застарілість даних);

- переведення доступних статистичних звітів практично виключно на індекси, замість реальних одиниць виміру, що створює проблеми у прогностичних розрахунках.

Комунікації

Порівняно низький рівень обізнаності широкої спільноти, і навіть кола фахівців у державному секторі, з цілями, потребами, пріоритетами та принципами регіональної політики наводить на думку, що процес комунікації був недосконалим, і важливі повідомлення у цій сфері не досягли адресатів. І це незважаючи на те, що серйозна робота, зокрема з участю міжнародних проектів та експертів і солідної суми донорських коштів, ведеться з початку 2000-х років. Досить часто регіональну політику асоціюють із сепаратизмом, федералізмом, дезінтегруючими процесами, які загалом сприймаються негативно.

В Україні має бути створена інтегральна база статистичних показників соціально-економічного розвитку регіонів у розрізі районів і міст, яка б включала показники, необхідні для ранжирування та класифікації регіонів за характером і важливістю їхніх проблем. До цієї системи має бути включена інформація, що є у розпорядженні ДССУ, МЕРТ, Міністерства фінансів, Міністерства праці і соціальної політики, Державної служби зайнятості, Міністерства податків та зборів, Міністерства інфраструктури, обласних статистичних управлінь тощо. На нинішньому етапі варто запозичити досвід країн ЄС, які використовують обмежену кількість статистичних показників (до 7-8 по кожній категорії).

Питання регіонального розвитку та регіональної політики — пріоритетні й важливі для багатьох міжнародних організацій та національних донорських агенцій, які працюють в Україні. Успіх реалізації проектів

технічної допомоги (ТД) у сфері ДРП великою мірою залежить від обох сторін — донора та бенефіціара.

Донори мають чутливіше ставитися до місцевого контексту, використовувати місцеву експертизу для визначення проблем та викликів того чи іншого сегменту ДРП або викликів певного регіону. Вони мають краще координувати дії між собою і не керуватися виключно інтересами та пріоритетами власних керівних органів та урядів.

Бенефіціари, зі свого боку, мають прагматичніше ставитися до ТД як до додаткового розвиткового ресурсу, до того ж потенційно більш гнучкого, що дозволить упровадити певні управлінські інновації, які важко впроваджувати в жорстких рамках українського законодавства та фінансової системи.

Політична воля до змін

У 2011— 2013 рр. на вищому політичному рівні прийнято всі необхідні політичні рішення щодо напряму реформи державної регіональної політики і переорієнтації державної регіональної політики на людину через формування сприятливого для її мешкання середовища, незалежно від місця мешкання, а також підготовки необхідної нормативно-правової бази такої реформи. Однак ці рішення переважно залишилися невиконаними.

Для реалізації зазначеної політичної позиції потрібна злагоджена діяльність уряду і парламенту, аби в стислі терміни підготувати й ухвалити необхідні нормативно-правові акти. А доти варто б вирішити питання концентрації повноважень стосовно регіонального розвитку в межах одного міністерства, для якого ДРП стала

б основною політикою, і створити необхідні системи координації галузевих політик у регіонах.

Перспективи ДРП в Україні

Аналітичний звіт, на основі якого підготовлено цю статтю, представляє найбільш актуальні тренди розвитку регіонів України, ключові проблеми та можливості, основні компоненти системи державної регіональної політики (ДРП), її слабкі місця та позитивні ознаки. Крім того, він пропонує основні напрями подальшого розвитку ДРП за основними стадіями розробки та реалізації політики, ґрунтуючись на специфіці розвитку окремих регіонів і їх типів.

Ми робимо особливий наголос на тому, що на нинішньому етапі розвитку країни, а також із урахуванням тенденцій розвитку регіонів, зміни в системі врядування та інституційного середовища ДРП є вкрай нагальними.

Без системних змін адміністрування політики досягти позитивних і, головне, довгострокових результатів від найбільш інноваційних і дорогих інструментів стимулювання розвитку регіонів неможливо.

Ми не намагаємося голосливо критикувати уряд, авикладаємо конструктивні пропозиції щодо вдосконалення чинної моделі та пропонуємо нові кроки у сфері ДРП, які, на нашу думку, на нинішньому етапі необхідні.

На наш погляд, ці пропозиції не варто відкладати в довгу шухляду, — загострення проблем регіонів, зростання розриву у рівнях їх розвитку та

соціоментальна дивергенція створюють реальну загрозу для єдності політико-економічного і суспільного простору України.

Загалом, незважаючи на багаторічне ігнорування важливості державної регіональної політики для України, саме ця політика є однією з найважливіших сфер державного управління в нашій країні, яка має таку велику територію, значну кількість населення і строкату розмаїтість регіонів.

Ми пропонуємо змінити ставлення до українського простору і визнати важливість благополуччя українських регіонів для створення благополучної української нації і держави.

На наш погляд, проект Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 р. містить певне переосмислення підходів до державної регіональної політики в Україні на основі європейського досвіду та інструментів політики, тому надія на позитивні зміни тут є.

Проект

**План дій
з реформування державного управління
регіональним розвитком в Україні**

(Із Аналітичного звіту «Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики» проекту технічної допомоги ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні»)

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
Поступовий вихід (закон, нормативний акт, функціональне міністерство)					
1.	Створення Робочої групи для перегляду проекту Закону «Про засади державної регіональної політики» та відповідних нормативних актів що впливають із послань Президента України до Верховної Ради України 2012, 2013 років	Міністри (аграрної політики та продовольства, економічного розвитку і торгівлі, фінансів, соціальної політики, промисловості, регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ, екології та природних ресурсів, енергетики та вугільної промисловості, юстиції), Адміністрація Президента України (реформа, РР), Голова/Секретар Ради регіонів, Всеукраїнська асоціація районних та обласних рад, Департамент забезпечення взаємодії з Верховною Радою України та регіонами Секретаріату КМУ, Національний інститут стратегічних досліджень, 2 НУО, експерти	Місяць 1, рік 1	Адміністрація Президента України	РГРР створена строком на 1 рік, проект закону переглянуто, обговорено і затверджено

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
2.	Розроблення концепції системи управління РР	<p>Розроблення концепції системи планування та управління РР(Державна стратегія регіонального розвитку, регіональні стратегії, плани реалізації регіональних стратегій, Комплексний національний план реалізації регіональних стратегій, угоди), фінансування регіонального розвитку (механізм фінансування – Фонд, управління Фондом із процедурами закупівель, фінансові операції), впровадження – фінансування регіональних проектів (установи – АРР та органи – ради регіонального розвитку), політика, координація секторів і ресурсів (Рада з питань координації секторів і донорів), моніторинг і оцінка (обов'язки, звітність,</p>	Місяць 1-2, рік 1	Робоча група	Концепція управління РР, погоджена основними суб'єктами, що приймають рішення

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
		порівняльний аналіз ефективності), визначення в структурі ЦОВВ осіб, відповідальних за врахування положень ДРП у діяльності ЦОВВ на рівні заступника керівника органу)			
3.	Аналіз стану виконання угод щодо регіонального розвитку між КМУ та областями	Аналіз фінансових інвестицій з кожної угоди, статус виконання, результати та вплив, оцінка ефективності та виявлення сильних та слабких сторін інструменту	Місяць 2, рік 1	Міністерство, що займається РР	Звіт
4.	Вивчення питання депресивності територій та підготовки пропозицій щодо інструментів її подолання	Аналіз показників розвитку територій (регіонів, районів, окремих громад), виявлення кваліфікаційних ознак для територій різного типу депресивності та підготовка пропозицій щодо можливих інструментів подолання депресивності		Міністерство, що займається РР	Звіт. Розроблено типологізацію депресивних територій та підготовлено пропозиції щодо різних інструментів підтримки розвитку таких територій.

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
5.	Підготовка концепції механізму підтримки розвитку депресивних територій	Аналіз кожного типу депресивних територій регіону з вивченням причини депресивності. Підготовка переліку найбільш доречних проєктів, ефективних для прискорення економічного розвитку та зменшення причин депресивності (платформи для стратегій та планів реалізації для депресивних територій у регіонах)	Місяць 3, рік 1	Міністерство, що займається РР	Розроблена платформа (інструменти розвитку, проєкти) для зниження депресивності: створена нова концепція механізму
6.	Перегляд проєкту Закону про ЗДРП та проєктів нормативних актів	Засідання РГ (1 день на кожний елемент системи РР)	Місяці 1-2, рік 1	Робоча група	Проєкт Закону й нормативні акти переглянуті, їхній текст оновлено
7.	Процес консультацій щодо проєкту Закону	Регулярні презентації, аналіз зауважень	Місяць 2, рік 1	Робоча група	Схвалення зацікавленими сторонами
8.	Затвердження Закону про ЗДРП Кабінетом Міністрів	Засідання КМУ, представлення Закону головою Робочої групи	Місяць 3, рік 1	КМУ, Робоча група	Затверджений Закон про ЗДРП
9.	Представлення Закону про ЗДРП парламентським комітетам	Представлення трьом профільним комітетам	Місяць 3, рік 1	Робоча група	Закон відкоригований (якщо потрібно)
10.	Прийняття Закону про ЗДРП парламентом	Перше читання – кінець червня/початок липня 2011 р., у цілому – до кінця вересня 2011 р.	Місяці 3 – 6, рік 1	Робоча група	Закон прийнятий
11.	Затвердження нормативних актів Кабінетом Міністрів	Представлення Кабінетові Міністрів	Місяць 7, рік 1	Робоча група	Нормативні акти прийняті

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
12.	Створення Департаменту регіонального розвитку у відповідному міністерстві, розроблення організаційної схеми Департаменту	Функція Департаменту визначена у Законі про ЗДРП та відповідних нормативних актах, тому загальна роль і завдання вже відомі у процесі консультацій. Реорганізація профільного міністерства для забезпечення спроможності щодо: надання допомоги у введенні Закону в дію, процедурДФРР, планування, моніторингу, закупівель, Секретаріату НКР (робочих груп)	Місяці 4 – 6, рік 1	Міністерство, що займається РР	Функціонує Департамент
13.	Навчання персоналу Департаменту регіонального розвитку	Навчання з усіх функцій, завдань і обов'язків функціонального міністерства	Місяці 6 – 10, рік 1	Міністерство, що займається РР	5 семінарів, мінімум 50 днів навчання «без відриву від виробництва», проведене відповідними експертами згідно з різними функціями
14.	Побудова системи та процедур ефективної координації дій донорів	Розроблення концепції координації дій донорів на основі Паризької декларації та належної практики, визначення завдань і обов'язків	Місяць 6, рік 1	Міністерство, що займається РР	

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
Поступовий вхід (введення Закону в дію: структури для управління регіональним розвитком і його реалізації)					
15.	Створення регіональних рад з питань розвитку	Визначення складу на основі Закону про ЗДРП та відповідного нормативного акту	Місяць 8, рік 1	Міністерство, що займається РР	Нормативний акт затверджений
16.	Зміцнення спроможності регіональних рад з питань розвитку	Процедурні документи розроблені; члени рад розуміють функції та завдання	Місяці 9 – 10, рік 1	Міністерство, що займається РР	1 навчальна поїздка до ЄС для кожної регіональної ради з питань розвитку; 2 тренінги в кожному регіоні
17.	Створення Національної координаційної ради	Визначення складу на основі Закону про ЗДРП та відповідного нормативного акту	Місяць 9, рік 1	Міністерство, що займається РР	Створено Національну координаційну раду
18.	Зміцнення Національної координаційної ради	Процедурні документи розроблені; члени ради розуміють функції та завдання	Місяці 10 - 11, рік 1	Міністерство, що займається РР, створений Секретаріат	1 навчальна поїздка до ЄС, 2 організаційні зустрічі
19.	Передача функції Робочої групи Національній координаційній раді	Функції, визначені Законом про ЗДРП, зрозумілі; завершення роботи Робочої групи	Місяці 11 - 12, рік 1	Міністерство, що займається РР	НКР продовжує діяльність Робочої групи
20.	Налагодження партнерства для створення, фінансування і управління АРР (25 АРР)	Підвищення рівня обізнаності, зв'язок із місцевими радами, об'єднаннями підприємств, Торговою палатою, інститутами та іншими організаціями, діючими в секторах розвитку (а також з окремими підприємствами)	Місяці 7 - 10, рік 1	Міністерство, що займається РР	Створено партнерства шляхом підписання угоди

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
21.	Налагодження відносин існуючих організацій громадянського суспільства (НУО) та АРР на основі взаємних інтересів	ААРПУ організує та веде форум із підвищення рівня обізнаності для визначення зацікавленості у відносинах і співробітництві між НУО в ААРПУ та АРР, що створюються	Місяці 10 - 11, рік 1	ААРПУ, Міністерство, що займається РР	Визначено спільну зацікавленість НУО і АРР в кожному регіоні: розроблено меморандум про порозуміння
22.	Створення і оснащення агенцій регіонального розвитку	Підготовка статутних документів, реєстрація, розроблення бізнес-плану, сприяння у створенні схем управління. Допомога в укомплектуванні персоналом	Місяць 12, рік 1 – місяць 2, рік 2	Регіональні ради з питань розвитку (тут має бути ОДА як головний виконавець)	Агенції регіонального розвитку створені та оснащені, персонал найнято
23.	Створення мережі АРР	Для розбудови спроможності, обміну досвідом і передовою практикою має бути створена мережа АРР	Місяць 4, рік 2	Агенції регіонального розвитку	Створено мережу; агенціями регіонального розвитку прийняті процедури зв'язку та розбудови спроможності
24.	Зміцнення спроможності агенцій регіонального розвитку	Початковий триденний тренінг для кожної АРР, інші семінари з розбудови спроможності проведені для мережі	Місяць 1, рік 1 - постійно	Правління агенцій регіонального розвитку	25 тренінгів для кожної агенції, 1 навчальна поїздка до ЄС
25.	Створення Фонду РР на основі ухваленого Положення про Фонд РР як спеціального фонду Державного бюджету	Фонд створено шляхом прийняття постанови КМУ	Місяців 10, рік 1	КМУ, Робоча група, Міністерство, що займається РР	Фонд прийнято і зареєстровано як новий Фонд у Бюджетному кодексі на 2013 р. (у червні 2012 р.)

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
26.	Створення Бюро/Агенції з питань управління Державним фондом регіонального розвитку як бюджетної установи у сфері компетенції Міністерства, що займається РР, або Міністерства фінансів	Бюро/Агенцію створено шляхом прийняття постанови КМУ (у міністерстві, що займається РР, або у Міністерстві фінансів). Облаштування і оснащення приміщення. Укомплектування персоналом (спочатку 5 працівників, розширення штату у 2013 р.)	Місяць 11, рік 1 – місяць 3, рік 2	КМУ, Робоча група, Міністерство, що займається РР	Бюро створено; початковий персонал набрано
27.	Розбудова спроможності Бюро/Агенції з питань управління Державним фондом регіонального розвитку	Навчання з усіх функцій, завдань і обов'язків Бюро/Агенції (закупівлі, середньострокове та річне бюджетне планування, управління фінансами та облік, укладання договорів, порядок оплати...)	Місяць 11, рік 1 – місяць 10, рік 2	Міністерство, що займається РР	Процедурні документи розроблені. Початковий персонал підготовлено. Навчання без відриву від виробництва щодо організації ЦФДП у країні-кандидаті на вступ до ЄС
28.	Бюджетний план ДФРР	Перший бюджетний план на 2014 рік розроблено на основі рішення НКР про виділення коштів ДФРР регіонам (початкове виділення за методикою, що випливає із БКУ)	Місяць 3, рік 2	Міністерство, що займається РР (Бюро/Агенція з питань управління ДФРР)	Аналіз капіталу ДФРР; бюджетний план затверджений НКР і парламентом
29.	Визначення співвідношення частки ДФРР, призначеної для розвитку, і частки,		Місяць 4, рік 2	Міністерство, що займається РР, НКР	Затверджено НКР

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
	призначеної для підтримки депресивних регіонів (для середньострокового бюджетного плану ДФРР)				
30.	Зміцнення спроможності Міністерства фінансів і надання обладнання, необхідного для обслуговування Державного фонду регіонального розвитку		Місяць 2, рік 2	Міністерство фінансів	2 працівники Міністерства фінансів; 2 тренінги
Процедури планування, моніторингу та звітності					
31.	Розроблення нових (переглянутих) стратегій регіонального розвитку на період ДСРР(до 2020 року)	Перегляд соціально-економічного аналізу, SWOT-аналізу та матриці, розроблення нових напрямів і заходів	Місяці 2 - 4, рік 2	Обласні адміністрації і ради	Розроблено нові СРР протягом 2014 року
32.	Розроблення планів нових стратегій регіонального розвитку	Програмування реалізації стратегій, розроблення простих резюме проектів, розроблення плану реалізації (методика розроблена і опублікована – «Практичні рекомендації щодо стратегії регіонального розвитку»)	Місяці 6 - 9, рік 2	Обласні адміністрації і ради	Плани реалізації СРР затверджені обласними державними адміністраціями
33.	Підготовка методичного посібника з розроблення стратегій регіонального розвитку		9-12, рік 1	Міністерство, що займається РР	Розроблено і опубліковано «Практичні рекомендації щодо стратегії регіонального розвитку»

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
34.	Призначення і підготовка регіональних інструкторів із розроблення НОВИХ стратегій регіонального розвитку (тренінг для інструкторів з методики навчання)	Відбір 4 учасників із кожного регіону (АРР, інша відповідна НУО, Управління економіки обласної адміністрації, відповідний інститут); організація тренінгу для інструкторів у п'яти групах; проведення триденного тренінгу	Місяць 10, рік 1 – місяць 1, рік 2	Міністерство, що займається РР	5 триденних тренінгів, 100 учасників; допомога слухачам із методологічних питань протягом 3 місяців
35.	Підготовка регіональних інструкторів для навчання щодо стратегій регіонального розвитку за другим модулем: програмування і розроблення планів реалізації (тренінг для інструкторів з методики навчання)	Проведення тренінгів із програмування, логічної послідовності реалізації, розроблення резюме проєктів, розроблення плану реалізації	Місяці 2 - 4, рік 2		5 дводенних тренінгів, 100 учасників; допомога слухачам із методологічних питань протягом 2 місяців
36.	Оцінка депресивності на основі визначених факторів на наступні 3 роки (2013-2015 рр.), видання постанови щодо регіонів, включених у групу депресивних	Аналіз відповідних регіональних даних і розрахунок показників на основі нормативного акту про визначені фактори депресивності. Публікація переліку вибраних депресивних регіонів, збирання зауважень	Місяці 2 - 3, рік 2		

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
37.	Розроблення і затвердження регіональних планів реалізації (включаючи резюме проєктів) регіонального розвитку на три роки реалізації (не вибрані депресивні регіони)		Місяці 6 - 8, рік 2	Агенції регіонального розвитку, регіональні ради з питань розвитку	21 оперативний план схвалено регіональними радами з питань розвитку і затверджено регіональними радами
38.	Розроблення і затвердження Комплексного оперативного плану (на державному рівні) на основі планів реалізації, прийнятих регіонами, на 2014-2016 роки		Місяці 9 - 11, рік 2	Міністерство, що займається РР	Розроблений КОП схвалений НКР і затверджений КМУ
39.	Розроблення і затвердження річного плану реалізації на 2014 р.		Місяць 2, рік 2	Міністерство, що займається РР	Річний план реалізації затверджений НКР
40.	Розроблення і затвердження річного плану реалізації на 2015 р.		Місяць 2, рік 3	Міністерство, що займається РР	Річний план реалізації затверджений НКР
41.	Розроблення і затвердження річного плану реалізації на 2016 р.		Місяць 2, рік 4	Міністерство, що займається РР	Річний план реалізації затверджений НКР
42.	Підготовка і організація тендерів на регіональні проєкти, у т.ч. визначення типів проєктів згідно з річними планами реалізації	Видача повідомлень про закупівлі, затвердження НКР, публікація тендеру	Перший тендер у місяці 11, рік 3	Міністерство, що займається РР	Щорічно проводиться мінімум 4 тендерні програми
43.	Відбір і фінансування проєктів із регіонального розвитку	Процедури закупівель, відбір проєктів оціночними комітетами (на кожний підписується контракт)	Місяць 3, рік 3	Бюро/Агенція з питань управління ДФРР, оціночні комітети	Затверджений проєкт реалізується

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
44.	Розроблення національної та регіональної системи моніторингу	Система і обов'язки з моніторингу, оцінки (за фактом), звітність і порівняння ефективності (від проекту до планових цілей національного рівня)	Місяць 3, рік 1	Міністерство, що займається РР	Розроблено систему моніторингу показників результативності та впливу для всіх елементів планування і реалізації
45.	Розроблення і затвердження процедур моніторингу і оцінки	Процедури, шаблони та перелік типових показників результативності та впливу	Місяць 3, рік 1	Міністерство, що займається РР	Розроблено процедури
46.	Створення Комітету з моніторингу	Комітет із моніторингу, як орган, що затверджує звіти за результатами моніторингу і оцінки (на всіх рівнях) та санкціонує оплату витрат на реалізацію проектів (за рахунком виконавця), пов'язаний з НКР (річний звіт про стан виконання) та Міністерством фінансів (здійснення оплати рахунків). Секретаріат забезпечується Міністерством, що займається РР.	Місяць 3, рік 3		

№	Захід	Опис	Строк виконання	Відповідальний	Результат
47.	Оцінка взаємодоповнюваності та забезпечення синергізму між політикою регіонального розвитку та її реалізацією й територіальним плануванням (Національний план територіального управління)	Оцінка суперечностей та підготовка рішень		Міністерство, що займається РР	
Спроможність у регіонах					
48.	Розбудова спроможності в регіонах щодо інструментів розвитку, заходів втручання, механізмів (також для зменшення депресивності)	Тренінг щодо того, який засіб, інструмент або механізм застосовний до територій та соціально-економічного становища; концепція, вплив і процедура для кожного засобу, інструменту та механізму	Рік 2 – рік 3	Міністерство, що займається РР	10 триденних тренінгів
49.	Розбудова спроможності суб'єктів, які просувають регіональні проекти, щодо підготовки проектів, придатних для фінансування	Тренінг з управління проектним циклом щодо всіх типів проектів, конкретний приклад	Рік 2 – рік 3	Міністерство, що займається РР	25 тренінгів по 5 днів
50.	Зміцнення адміністративної та фінансової спроможності місцевих державних адміністрацій	Тренінг із підготовки інфраструктурних проектів та оцінки впливу	Постійно	Міністерство, що займається РР, Міністерство фінансів	Адміністративно-територіальні одиниці володіють спроможністю для підготовки та залучення фінансових ресурсів для реалізації проектів із фізичної інфраструктури

Типологія регіонів України

(Із Аналітичного звіту «Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики» проекту технічної допомоги ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні»)

Мета і зміст типології

У цій главі ми представляємо обрану типологію для всіх українських регіонів. Ця типологія включає п'ять типів, причому деякі з них більш зрозумілі та більш згруповані, ніж інші. Загальна мета типології – організувати знання та зменшити різноманіття (між країнами, регіонами, людьми тощо) до керованого рівня. Типології – це звичайний інструмент регіонального аналізу і політики регіонального розвитку. Основна ідея полягає у тому, що, хоча кожний регіон є унікальним, деякі регіони мають спільні риси, які роблять їх схожими та які відносно чітко відрізняють їх від інших регіонів.

Конкретна мета цієї типології українських регіонів полягає у тому, **щоб визначити типи регіонів, для котрих будуть розроблені «шляхи розвитку» та «меню розвитку», які слугуватимуть основою для розроблення заходів регіонального розвитку, особливо шляхом використання комплексної допомоги ЄС, спрямованої на регіональний розвиток.** Вважається, що ця типологія могла б сприяти кращій націленості відповідних заходів на підставі того, що регіони України відрізняються за своїм станом та потребами розвитку та що є групи регіонів, які мають спільні риси (ситуація та тенденції у різних вимірах і аспектах розвитку, сильні

сторони та можливості, слабкі сторони та загрози, проблеми та потреби тощо), котрі означали б необхідність різних типів втручань та (або) різну інтенсивність втручань поряд із втручаннями, котрі мають «горизонтальний» характер (тобто можуть застосовуватись до всіх регіонів).

Ця типологія, аналіз кожного типу і загальний аналіз, наведений у главах 2 і 3, мають слугувати допоміжними засобами для кожного регіону, залученого до оновлення або переробки його стратегії регіонального розвитку, на будь-якому етапі у найближчому майбутньому. Разом вони створюють комплексну, побудовану на фактах картину певних ключових питань і дозволяють порівняти їх щодо різних регіонів, а також, у деяких випадках, у міжнародному масштабі.

Виходячи із вищезазначеної мети стає зрозумілим, що ця типологія **не спрямована ані на те, щоб одержати якийсь рейтинг (оцінку) регіонів** (хоча це є корисним при здійсненні аналізу окремих показників або наборів показників), **ані на те, щоб сформувати якесь нове територіальне групування – макрорегіони чи зони** (якщо б це було так, то критичними міркуваннями були б географічна близькість і цілісність). **Мета цієї типології –** визначити групи регіонів (типи), що є внутрішньо й достатньо однорідними (схожими), але при цьому все ж достатньо відрізняються від інших груп (типів) для того, щоб виправдати диференційований підхід до планування необхідних заходів. У цьому випадку свою роль можуть відіграти конкретне розташування і сусідство, яке не є критичною умовою, оскільки регіони можуть бути

схожими за рівнем розвитку, навіть якщо вони не є сусідніми і можуть бути різними навіть будучи сусідами.

Критично важливий практичний висновок, що впливає з мети застосування типології (яка має використовуватися при розробці та реалізації «реальної» політики), стосується кількості типів: досвід аналогічних ситуацій показує, що прийнятна кількість типів регіонів для такої держави, як Україна з 27 регіонами, становить 3-5. Менша кількість типів регіонів не зможе відобразити різноманіття регіональних ситуацій, а більша їх кількість не буде практичною та керованою, не створить основу для визначення та розробки необхідних заходів.

Нарешті, типологія, що використовуватиметься при розробці та впровадженні політики та могла б впливати на вибір видів та масштабу відповідних заходів, може збільшити кількість **делікатних і чутливих питань на політичному рівні**. Це особливо вірно у випадках, коли типологія призводить до повного виключення конкретних політичних варіантів. На практиці типологія того виду, що ми розробили, могла б легко стати предметом заперечень і дискусій, тому що вона впливає на реальні інтереси. Щоб уникнути таких (часто безплідних) спорів і диспутів, типологія має **базуватися на фактах**, тобто вона має ґрунтуватися здебільшого на документальних даних, навіть якщо ця статистика не є «ідеальною» (що буває завжди, а не тільки в Україні). Саме такою є ситуація з запропонованою типологією.

Методологія, використана для розробки типології

Запропонована типологія побудована на тій ідеї, що існуючі типології для регіонів України не відповідають цілі цього документа і що була потрібна нова типологія, що охоплює як «ситуацію», так і «динаміку», з використанням основаних на фактах, даних, що піддаються об'єктивній перевірці та розроблена на основі методології, що відхиляє суб'єктивні апріорні судження. Як головний метод було обрано **кластерний аналіз**. Цей метод дозволяє визначити основоположні, латентні групи (типи) там, де ані склад, ані кількість груп заздалегідь не відомі. Ці групи побудовані на основі відстаней між регіонами у багатовимірному просторі, де кожний вимір представляє використану перемінну (показник). Тому відстані є мірою схожості, відповідно несхожості між регіонами визначаються за набором особливостей (показників).

Навіть при тому, що при проведенні різних аналізів було розглянуто понад 100 показників – економічних, соціальних, екологічних, у підсумковому аналізі, результатом якого є викладена у цій главі типологія, було використано набагато менша кількість «активних змінних». Вони були відібрані на основі попереднього аналізу варіацій, кореляцій та аналізу основних компонентів і загалом відображають основні виміри розвитку (економічного, соціального, екологічного) (див. подробиці у додатку 2).

Як допоміжний інструмент, було розроблено просту типологія, знов-таки з використанням кластерного аналізу, що враховує як загальний рівень ІЛР (індексу людського розвитку), так і оцінку різних компонентів, розраховану

Державним комітетом статистики⁵⁸. Ця типологія використовувалася лише для забезпечення перевірки нашої власної типології з точки зору її узгодженості. Було дві підстави для того, щоб не використовувати її як основну типологію: а) непрозора методологія, тобто відсутність у відкритому доступі повного опису цієї методології, особливо конкретних використаних показників та б) деякі сумніви, що виникли стосовно якості даних і підходу до розрахунку загального ІЛР та його складових⁵⁹.

Обмеження

Одержана типологія не є ідеальною, але вона є найкращим варіантом з точки зору використаних наявних даних, методів і, що є найважливішим, обмежувального підходу до кількості типів регіонів. Не було б проблематичним розробити 12-15 дуже узгоджених внутрішньо та однорідних типів регіонів (фактично кількість кластерів, сформованих програмним забезпеченням, використаним в остаточній кластеризації на найнижчому рівні, становила 17, а на другому рівні – 10). Проте настільки велика кількість типів регіонів ніколи не була б корисною при розробці політики та виробленні заходів, що відповідають конкретним типам. Коли ми використовуємо меншу кількість типів (як цього вимагає зазначена мета), ми бачимо, що у кожному типі є регіони,

⁵⁸ Libanova, E. Assessing Human Development in Ukraine regions. - Development and Transition, 14, December 2009, p. 28-29 (www.developmentandtransition.net). Published by United Nations Development Programme and the London School on Economics and Political Science.

⁵⁹ Libanova, Op. cit.

котрі можна назвати «**базою**», у яких краще відображені конкретні особливості відповідного типу, ніж у певних інших (периферійних, або «граничних» регіонах цього ж типу, тобто регіонів, які не повністю відповідають цьому типу, але ближчі до нього, ніж до будь-якого іншого типу).

Визначені типи регіонів

Ураховуючи мету, а саме визначення типів регіонів, які можна використати для забезпечення цільового спрямування коштів донорів, які вірогідно можуть бути виділені на підтримку розвитку регіонів, ми пропонуємо п'ять типів регіонів, опис яких наведено далі.

1. Київ – особливий випадок як у кількісному, так і у якісному відношенні, котрий неможливо порівняти або об'єднати з будь-яким іншим регіоном.

2. Високоіндустріалізовані та високоурбанізовані регіони з рівнем розвитку вище середнього (з 2 підтипами) – дуже компактний тип, що охоплює регіони у східній частині країни.

3. Високоурбанізовані, орієнтовані на послуги регіони з середнім рівнем розвитку (з 2 підтипами) – регіони у різних частинах країни, з більш компактною групою на півдні.

4. Малі, дещо урбанізовані, агропромислові регіони з низьким рівнем розвитку (з 3 підтипами) – відносно компактний тип, здебільшого у західній частині країни.

5. Регіони з низьким рівнем розвитку, вповільненням розвитку та з найсерйознішими проблемами розвитку – розкиданий тип.

Зведені дані за всіма показниками по типах регіонів представлені у додатку у двох варіантах – як абсолютні значення (середні, максимальне та мінімальне значення для типу), а також у стандартизованій формі (z-значення, що усувають відмінності, спричинені різними шкалами вимірювання різних показників та дозволяють провести пряме порівняння всіх відповідних показників)⁶⁰.

Далі середні z-значень представлені на діаграмах, які ілюструють відмінності між типами регіонів. Вони також показують деякі з сильних сторін (значення більше 0) та слабких сторін (значення нижче 0) типів регіонів.

Основні особливості типів регіонів

Тип 1- Київ

Київ виділяється за більшістю показників, за винятком тих, що стосуються навколишнього середовища. Лише за деякими показниками Київ можна порівняти з Харківською областю чи Севастополем, але несхожість із ними за сукупністю всіх використаних чинних показників є величезною (найвищою для відповідних регіонів).

Особливі риси Києва можна викласти наступним чином:

- Загалом хороший демографічний статус – 1 місце майже за всіма показниками.
- Найвищий рівень урбанізації.
- В економіці переважає сфера послуг (80% ВДВ).

⁶⁰ Слід підкреслити, що через практичні причини середні розраховуються як «статистичні» середні, тобто вони можуть дещо відрізнятись від реальних середніх, особливо для відносних показників (тобто щільності населення, % міського населення тощо).

- Найкращий економічний розвиток як за ВРП на д.н. (більш ніж утричі вище середнього), так і за його зростанням (більш ніж удвічі вище середнього), а також за продуктивністю праці та податковими надходженнями.
- Найвищий показник капітальних активів на д.н. з найнижчим рівнем зношування.
- Найвищий показник інвестицій в основний капітал і прямих іноземних інвестицій на д.н., причому темпи зростання обох показників вище середнього (хоча й не найвищі).
- Найвища щільність малих підприємств (більш ніж утричі вища середньої).
- Найвища спроможність щодо передачі технологій та інноваційна спроможність (проте обсяг продажів інноваційної продукції на 1 грн. витрат низький).
- Хороші умови на ринку праці: найвища зайнятість і найнижче безробіття (48% середнього рівня) зі значним поліпшенням обох показників; найнижчий тиск на ринок праці.
- Найвища частка осіб із університетською освітою (вдвічі вища середньої), але низький рівень випуску кваліфікованих робітників та поточного навчання працівників.
- Найвищий рівень доходу поряд із найнижчими рівнями бідності (близько 1/3 середнього показника як абсолютної, так і відносної бідності по країні).

- Хороший стан здоров'я – 1 місце за більшістю показників.
- Проблемою могло б бути навколишнє середовище (хоча й не такою гострою, як у високоіндустріалізованих регіонах), особливо за обсягом викидів на кв. км (1 місце), здебільшого від автомобільного транспорту, споживанням води (високе) та утворенням забрудненої води, а також малою площею лісів на д.н. (незважаючи на велику частку лісів у загальній площі).

Тип 2. Високоіндустріалізовані та високоурбанізовані регіони, з рівнем розвитку вище середнього, що вимагають стратегії радикального перетворення

До цього типу відносяться п'ять регіонів, котрі можна поділити на дві групи:

- Дніпропетровська, Донецька та Запорізька області утворюють базу цього типу, і в них чітко видно найбільші характерні риси регіону.
- Луганська та Полтавська області за певними аспектами відрізняються від базової групи, але за набором усіх змінних ближчі до неї, ніж до будь-якого іншого типу.

Характерні риси бази та у більшості аспектів даного типу у цілому є наступними:

- Загалом погані демографічні умови: значне скорочення чисельності населення, у тому числі через

масову міграцію; різке старіння населення (в усіх регіонах значно вище середнього); вікова залежність вище середньої.

- Висока щільність населення та високий рівень урбанізації, у більшості випадків із містами з населенням близько чи понад 0,5 млн осіб, але зі збалансованою міською мережею (вторинні центри).

- Високоіндустріалізовані (близько 50% промисловості), зі значною часткою добувної промисловості або постачання електроенергії, газу та води (9-20%), дуже низькою часткою послуг (33-39%) та дуже низькою часткою сільського господарства (3-11%).

- Високий рівень ВРП на д.н. (88-135% середнього) та середні чи високі темпи зростання ВРП на д.н. (23-49% середнього), середній рівень податкових надходжень на д.н. (58-125%), висока продуктивність праці (82-125% середнього).

- Великий обсяг капітальних активів на д.н. (86-142% середнього), але зі значним рівнем амортизації (52-62%).

- Середній рівень інвестицій в основний капітал (86-108% середнього) та, у більшості випадків, ПШ (у базових регіонах – значно вище середнього).

- Значна залежність від великих підприємств (частка в обсязі продажів більше середньої чи близька до середньої – 54-66%), а також низька щільність малих підприємств на 10 000 мешканців (67-99% середньої).

- Середня інноваційна спроможність і спроможність щодо передачі технологій.

- Більш висока зайнятість (97-102% середньої) здебільшого з позитивними тенденціями, нижчий рівень безробіття (78-103% середнього).
- Середня або низька якість робочої сили (освіта і навчання).
- Високий рівень доходів населення і середній рівень бідності.
- Загалом поганий стан здоров'я, особливо висока смертність, висока дитяча смертність, висока смертність від захворювань органів кровообігу, високий рівень туберкульозу.
- Серйозні екологічні проблеми, зокрема забруднення та обмежена площа лісів.
- Загалом погана зовнішня доступність (48-64% середньої), особливо через великі відстані до Києва та великих міжнародних центрів, а також через низьку щільність доріг державного значення.
- Загалом погана внутрішня доступність (56-101% середньої); найкраща у Донецькій області через високу щільність доріг.

Луганська область відрізняється від бази через:

Нижчий ВРП на д.н. (88% середнього) та нижчі темпи зростання (23%), а також через нижчу продуктивність.

Менші капітальні активи, менші інвестиції в основний капітал на д.н., менші ПІІ на д.н., але більші ПІІ та вищі темпи зростання ПІІ.

Нижчий рівень зайнятості (97% середньої), але зі значним поліпшенням в останні роки, а також більш

високе безробіття та дуже високий тиск на ринок праці (пропозиція робочої сили на 1 вакансію).

Нижчий дохід (94% середнього по країні) та вищий рівень бідності (110-120% середнього по країні)

Полтавська область відрізняється від бази через:

Нижчу щільність населення та урбанізацію (нижче середньої), зокрема менший обласний центр (306 тис.).

Високу частку сільського господарства у ВДВ (11%).

Нижчий показник ПШ на д.н. та темпи його зростання у 2002–2007 рр.

Більш високе безробіття з незначним покращенням у 2002–2007 рр.

Кращий стан здоров'я, особливо нижча дитяча смертність і нижча захворюваність на активну форму туберкульозу.

Кращі екологічні умови, особливо забруднення води та викиди в атмосферу.

Тип 2 дуже добре відповідає типології ІЛР, маючи середній або низький загальний ІЛР:

- середній ІЛР, погіршений соціальними умовами, демографією та довкіллям: Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська області.

- низький ІЛР, поліпшений здебільшого компонентом добробуту та погіршений всіма іншими – Донецька та Луганська області.

Тип 3. Високоурбанізовані, орієнтовані на послуги регіони з середнім рівнем розвитку

Цей тип включає 7 регіонів:

- База: Харківська область, Севастополь, Львівська, Одеська області, АР Крим.
- Граничні випадки: Київська, Миколаївська області.

На перший погляд цей тип доволі різномірний. Сформований комп'ютером тип включає п'ять регіонів, поділені на три групи: Харківська область; АР Крим та Одеська область; Київська та Миколаївська області. Ще два регіони були додані на основі додаткового аналізу: Севастополь і Львівська область.

Спільні риси цього типу:

- Загальна нормальна демографічна ситуація – низьке скорочення населення, позитивне або незначне негативне сальдо міграції, низька або середня вікова залежність, але зі значною диференціацією за віковою структурою.
- Значний рівень урбанізації, але з внутрішньою диференціацією.
- Більшість регіонів урбанізовані; найбільше місто нараховує понад 500 тис. мешканців; існує поляризована міська мережа. Ситуація Київської області, АР Крим (нижча урбанізація) і Севастополя (крайня урбанізація) особлива через «штучне» відділення міст Київ і Севастополь.
- Економіка, орієнтована на послуги (у базових регіонах 53-66%), з більшою часткою будівництва,

меншою часткою промисловості (16-26%), середньою часткою сільського господарства (у базі – 8-12%).

Київська та Миколаївська області є особливими, з дещо більшою часткою сільського господарства (12-15%) і меншою часткою послуг (42-48%).

- ВРП на д.н. – на помірному рівні (68-100% середнього значення), як і продуктивність праці (70-94% середньої), зростання ВРП – від помірного до високого (31-52%), крім Одеської та Миколаївської областей (27-28%).

- Помірний рівень капіталоозброєності (80-120% середнього), зношування нижче середнього (46-55%).

- Помірний обсяг інвестицій в основний капітал (у більшості випадків 71-108%) з помірним зростанням, відносно високий показник ПІІ (у більшості випадків – 52-72%) з темпами зростання від помірного до високого. Граничні випадки є дуже специфічними: Київська область має високий рівень інвестицій в основний капітал (179% середнього, 2 місце по Україні) з високим рівнем зростання, а також із високим показником ПІІ (164% середнього), тоді як Миколаївська область не є привабливою для ПІІ (24% середнього рівня).

- Висока щільність малих підприємств на 10 000 мешканців (100-116% середньої по країні, найвищі значення після Києва), що характерно для всіх регіонів, які відносяться до цього типу, з відповідно низькою залежністю від великих підприємств (18-50%).

- Найвища здатність до впровадження інновацій та передачі технологій після Києва, хоча зі значною внутрішньою диференціацією, зокрема: висока у Харківській області, Севастополі та Одеській області (138-179% середнього); помірна у Львівській області, АР Крим та Миколаївській області (63-92% середнього); низька у Київській області.

- Загальна помірна ситуація на ринку праці – переважно середні рівні зайнятості та безробіття, за винятком Львівської та Миколаївської областей (середній рівень безробіття 120-133%).

- Загалом хороша якість робочої сили, за винятком Криму.

- Економічний добробут нижче середнього (наявний дохід і заробітна плата – приблизно 85-100% середнього), рівень бідності у більшості випадках низький.

Рівень бідності вищий у Львівській області й особливо в Одеській області (абсолютна бідність – 144% середньої, відносна – 130%).

- Помірний та диференційований стан здоров'я населення – найкращий у Львівській області, найгірший – в Одеській та Київській області.

- Відносно нормальна екологічна ситуація, але все одно з недоліками у деяких сферах, таких як високе споживання води у Криму; відносно високе забруднення води у Львівській та Одеській областях; відносно великий обсяг створення

небезпечних відходів у Криму та Миколаївській області; малий лісовий фонд у Миколаївській та Одеській областях.

- Помірна чи добра зовнішня доступність (найкраща – у Київській та Львівській областях, найгірша – у Миколаївській). Більшість регіонів мають власні аеропорти чи розташовані поблизу від аеропортів (максимум 120 км), проте, щільність доріг державного значення у багатьох випадках низька (у Одеській, Харківській, Миколаївській областях).

- Різна внутрішня доступність: дуже хороша чи хороша у таких регіонах, як Львівська область, Севастополь, Київська та Харківська області. Погана у Криму, Одеській та Миколаївській областях.

Регіони цього типу мають рейтинг від середнього до високого рівня ІЛР, хоча й з деякими відмінностями:

- Високий або дуже високий загальний ІЛР, погіршений у деяких випадках екологічним, соціальним і демографічним компонентами – Севастополь, Київська, Харківська області (це – єдині регіони з високим ІЛР, крім Києва).

- Середній ІЛР:

- Погіршений освітнім, демографічним компонентами та компонентом умов життя – АР Крим.

- Погіршений рівнем матеріального добробуту, ринком праці, умовами життя та демографією – Одеська та Миколаївська області.
- Погіршений освітою, ринком праці, умовами життя та навколишнім середовищем – Львів.

Тип 4. Малі, дещо урбанізовані, агропромислові регіони з низьким рівнем розвитку

Цей тип включає 9 регіонів здебільшого у західній частині країни, котрі мають багато спільних рис, але також мають деяку специфіку та можуть бути розділені на три підтипи:

- 4a – Житомирська, Хмельницька, Черкаська області
- 4b – Волинська, Закарпатська, Рівненська області
- 4c – Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області

Спільні риси цього типу:

- Малий розмір – як за чисельністю населення (від 0,9 до 1,3 млн), так і особливо за економікою (0,9-1,9% ВРП).
- Різна динаміка та структура населення, але, у багатьох випадках, погане сальдо міграції (за винятком Чернівецької області).
- Різна щільність населення (57-130% середньої), але загалом з низьким рівнем урбанізації – частка міського населення – 37 та 57%, населення міст чисельністю понад

200 тис. осіб – від 0 до 27%, найбільші міста зазвичай мають населення 200-250 тис. (крім Закарпатської області – 116 тис.).

- Висока частка сільського господарства у ВДВ – в усіх випадках вище середньої, у більшості – значна (12-21%); частка послуг близька до середньої (42-52%), частка промисловості низька – у більшості випадків 15-25%.

- Найзначніший виняток – Івано-Франківська область із часткою промисловості у ВДВ 36%, а сільського господарства – лише 12%. У деяких випадках переважними галузями промисловості є добувна промисловість, постачання газу, електроенергії та води (Хмельницька – 13% загальної ВДВ, Рівненська – 13%, Івано-Франківська – 17%).

- Низький показник ВРП на д.н. (48–67% середнього), хоча й з помірним або високим зростанням (32-47%), доповнений продуктивністю праці нижче середньої, причому у більшості випадків значно нижче (59-81% середньої), та низьким рівнем отриманих доходів (33-67% середнього).

- Дуже малий обсяг капітальних активів (у більшості випадків 45–71%), але з низьким рівнем зношування (у більшості випадків 41–51%).

Особливий виняток - Черкаська область із більш високим показником капітальних активів на д.н. (118% середнього), але також із більш високим рівнем зношування активів (61%).

- Низький рівень інвестицій в основний капітал (44-79% середнього) з помірним або високим зростанням в останні роки, загалом

регіон не привабливий для ПШ (ПШ на д.н. – від 7% до 61% середнього рівня).

- ПШ на д.н. вищі у таких областях, як Волинська (61% середнього), Закарпатська (45% середнього) та Івано-Франківська (44% середнього рівня).

- Невелика кількість малих підприємств (61–87% середньої) і мала частка великих підприємств в обсязі продажів – у більшості випадків менше 40%, за винятком Черкаської, Волинської та Рівненської областей (близько 50%, тобто близько до середнього по країні).

- Низька інноваційна спроможність (у більшості випадків 7-57% середньої по країні), зокрема щодо НДДКР (8-25%), доступу до Інтернету (28-64%) та щільності студентів університетів (34-80%).

Найвища інноваційна спроможність – у Волинській області (72% середньої по країні) завдяки кращим показникам інноваційних промислових підприємств (вище середніх по країні).

- Загалом погані умови на ринку праці – нижчий рівень зайнятості (90-100% середнього), більш високий рівень безробіття (у більшості випадків 125-144%), високий тиск на ринок праці (120-600% середнього).

Умови на ринку праці трохи кращі, ніж для цього типу у цілому, в Закарпатській області (безробіття на рівні середнього по країні).

- Загалом низька якість робочої сили за освітою, особливо університетського рівня (63-85% середнього).

- Низький наявний дохід (72-89% середнього по країні) та заробітна плата (75-87%), у багатьох випадках – високі рівні бідності (125-170% середнього показника абсолютної бідності).

- Водночас бідність значно нижча у таких областях, як Закарпатська, Черкаська та Івано-Франківська (59-83% середньої по країні).

- Загалом хороший або дуже хороший стан здоров'я населення з певною диференціацією між регіонами за різними показниками.

- Головні винятки – Житомирська та певною мірою Черкаська області – з нижчою очікуваною тривалістю життя при народженні та більш високою смертністю, зокрема через захворювання системи кровообігу.

- Загалом хороші екологічні умови за всіма показниками.

Трохи гірша ситуація в Івано-Франківській області через більші викиди в атмосферу (148% середнього у розрахунку на д.н. на 191% середнього в розрахунку на кв. км).

- Помірна або висока зовнішня доступність, переважно завдяки помірним відстаням до Києва та інших великих міжнародних центрів, а також відносно щільній мережі доріг державного значення (у більшості випадків довша відстань до Києва компенсується

меншою відстанню до міжнародних центрів і навпаки). В усіх випадках доступність зменшується через відсутність власних аеропортів і відносно великі відстані до найближчого аеропорту (125-280 км).

- Помірна або висока внутрішня доступність. Виняток - Закарпатська область із значною часткою населення, що мешкає на відстані більш ніж 100 км від обласного центру (майже 50%), поряд із низькою щільністю мережі доріг.

Відмінності між трьома підтипами є переважно кількісними, без зміни загального характеру, за винятком деяких тенденцій та більшості демографічних показників:

Характерні риси підтипу 4а – Житомирська, Хмельницька, Черкаська області

- Низька щільність населення (57-85%), більше скорочення чисельності населення (3,8-4,2%), більша частка людей похилого віку (співвідношення чисельності людей віком 0-14 до чисельності людей старше 65 років приблизно дорівнює середньому по країні або нижчому).
- Деяко вищий рівень урбанізації, ніж для даного типу у цілому, зокрема більші регіональні центри (258-291 тис. чол.).
- Гірші показники стану здоров'я, зокрема найвищий рівень смертності.
- Менша відстань до Києва (137-325 км).

Характерні риси підтипу 4b – Волинська, Закарпатська, Рівненська області

- Низьке скорочення чисельності населення (від -0,8 до -1,6%) та молодого населення (найкращі співвідношення молодого і старого населення у країні – від 1,3 до 1,7).
- Відносно високі темпи зростання ВРП (40-45%).
- Низький рівень зношування капітальних активів (42-44%).
- Найбільш привабливі для ПІІ у даному типі (ПІІ на д.н. – 35-60% середнього рівня), особливо Волинська область.
- Нижчий (порівняно з іншими підтипами) тиск на ринок праці (пропозиція робочої сили на 1 вакансію), хоча й вище середнього по країні.
- Багатий лісами (у 2-3 рази більше середнього по країні) та природними заповідниками; також загалом найкраща екологічна ситуація у країні.

Характерні риси підтипу 4с – Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області

- Найвища щільність населення (104-146% середньої).
- Низьке скорочення населення та нижчий вік населення (але з дещо гіршими значеннями порівняно з 4b).
- Найбільше зростання доходів у даному типі.

- Найбільший показник очікуваної тривалості життя при народженні серед регіонів даного типу та один із найвищих у країні (Чернівецька – 2 місце, Тернопільська – 3 місце, Івано-Франківська – 5 місце).

- Найкраща внутрішня доступність серед регіонів даного типу і одна з найкращих у країні (Чернівецька – 3 місце, Тернопільська – 4 місце, Івано-Франківська – 6 місце).

Тип 4 та його підтипи досить добре відповідають загальному ІЛР та похідним типам ІЛР. Усі регіони типу 4 відповідають типам регіонів із середнім рівнем ІЛР. Вони розподілені на наступні типи ІЛР:

- Середній ІЛР, посилений умовами ринку праці та екологічними умовами й погіршений здебільшого освітою та демографією – Закарпатська, Рівненська області (наш тип 4b).

- Середній ІЛР, посилений здебільшого екологічними умовами, станом здоров'я, освітою та погіршений переважно матеріальним добробутом і умовами ринку праці – Житомирська, Хмельницька, Черкаська області (наш тип 4 а).

- Середній ІЛР, посилений здебільшого демографією, соціальними умовами, матеріальним добробутом і погіршений освітою, ринком праці, житловими умовами та екологією – Івано-Франківська область (наш тип 4с).

- Середній ІЛР, посилений здебільшого демографією, соціальними умовами, екологією та погіршений переважно ринком праці, матеріальним

добробутом та освітою – Волинська (4b), Тернопільська та Чернівецька області (4c).

Тип 5. Регіони з низьким рівнем розвитку, уповільненням розвитку та з найсерйознішими проблемами розвитку

До цього типу відносяться п'ять регіонів: Вінницька, Кіровоградська, Сумська, Херсонська та Чернігівська області.

- База – Кіровоградська, Херсонська та Чернігівська області.

- Граничні випадки – Вінницька область (дещо краща загальна ситуація щодо розвитку) та Сумська область (відрізняється від бази переважно економічною структурою).

На відміну від інших чотирьох типів цей тип не є «сформованим комп'ютером». Спочатку регіони, які зараз віднесені до нього, були включені до інших типів областей (Сумська область – до типу 2, решта – до типу 4). Проте, вони спричиняли значні невідповідності у цих типах і навіть у підтипах; було встановлено, що вони мають дещо спільне між собою – загалом поганий стан розвитку поряд із загальним погіршенням або дуже повільним поліпшенням ситуації (порівняно з іншими регіонами).

Особливі риси цього типу:

- Значне скорочення чисельності населення (від -3,8 до -6%) поряд із дуже негативним сальдо міграції, старінням населення (відношення молоді-старі в

більшості випадків становить від 0,63 до 0,83), високим коефіцієнтом вікової залежності (42,4-49,3).

- Трохи краща демографічна ситуація у Вінницькій та Херсонській областях, котрі мають найнижчі темпи скорочення населення серед регіонів цього типу (-3,8% в обох областях). Херсонська область має молодше населення (співвідношення 0-14/65+ дорівнює 1), але дуже високу міграцію – 26 місце у країні (27 місце посідає Кіровоградська область, яка віднесена до цього ж типу).

- Низька щільність населення (у більшості випадків – 46-65% середньої) – регіони цього типу посідають відповідно 16, 22, 25, 26 і 27 позиції серед усіх регіонів. Щільність населення дещо вища тільки у Вінницькій області, але все одне значно нижче середньої (82%).

- Низький рівень урбанізації – загальна чисельність міського населення дорівнює 49-67%, населення міст чисельністю понад 200 тис. – 22 – 31%, чисельність населення найбільших міст знаходиться у межах 243-365 тис. чол. Проте ці регіони відрізняються за типом міської мережі:

- зі збалансованою міською мережею – Чернігівська, Черкаська, Сумська області (наприклад, співвідношення між 1 та 2 містами становить 2,8 – 4);

- з поляризованою міською мережею – Вінницька, Херсонська області (співвідношення між 1 та 2 містами становить 6,4 – 9,1).

- В економіці переважно домінує сільське господарство (у більшості випадків – 19 – 23% ВДВ), частка промисловості мала (у більшості випадків 20 – 27%), частка сфери послуг – нижче середньої (у більшості випадків 42 – 49%).

- Сумська область відрізняється від інших регіонів цього типу – меншою, але все одне доволі високою часткою сільського господарства (15%), високою часткою промисловості (41%), зокрема добувної (14%), дуже низькою часткою послуг (33%).

- Низький ВРП на д.н. (52-66% середнього по країні), низька продуктивність праці (59-70% середньої), найнижчі темпи зростання ВРП на д.н. (14-29% за 2002-2007 рр.).

- Низький показник капітальних активів на д.н. (58-81% середнього), рівень зношування вище середнього (53-64%) поряд із малим обсягом інвестицій в основний капітал на д.н. (50-61% середнього) та малим обсягом ПІІ на д.н. (8-13% середнього).

У 2002 – 2007 роках у більшості регіонів інвестиції зростали швидше, ніж у середньому по країні (особливо у Вінницькій, Херсонській, Кіровоградській областях), проте зростання у Сумській області є найнижчим по країні.

- Низький рівень розвитку малого бізнесу (67-83% середнього) поряд із малою часткою великих підприємств в обсязі продажів (у більшості випадків – 25-43%).

- У Сумській області, однак, найбільша частка великих підприємств – 53%.

- Низька інноваційна спроможність і спроможність щодо передачі технологій (той самий рівень, що й у типу 4).

- Загалом погані умови на ринку праці – рівень зайнятості близький до середнього, рівень безробіття у більшості випадків вище середнього (117-130% середнього), тиск на пропозицію робочої сили значний (5-15 кандидатів на 1 робоче місце).

Вінницька область – особливий випадок: зменшення зайнятості, найнижче безробіття (95% середнього по країні), але найвищий тиск на пропозицію робочих місць (15).

- Низька якість робочої сили за освітою та підготовкою (наприклад, люди з університетським дипломом становлять 10-12%, або 74-87% середнього по країні).

Трохи краще ситуація у Сумській області переважно завдяки більшій кількості кваліфікованих працівників-випускників та навчанню без відриву від виробництва.

- Низький наявний дохід (83-96% середнього) та низька заробітна плата (75-81% середнього) з поліпшенням у 2002 – 2007 роках нижче середнього. Тільки у Сумській та Херсонській областях наявний дохід зростає трохи швидше, ніж у середньому по країні (але не заробітна плата).

- Диференційований, але загалом значний рівень бідності: абсолютна бідність коливається між 16 та 36%, відносна – між 23 та 44%. У більшості випадків

абсолютна бідність становить 20 – 22%, відносна – 27 – 28%.

- Вінницька область має нижчий рівень бідності (трохи нижче середнього по країні) – 17% абсолютна і 23% відносна бідність.

- Кіровоградська область має найвищий рівень бідності в Україні – 36% абсолютна і 43% відносна бідність.

- Загалом поганий чи задовільний стан здоров'я населення, з певною внутрішньою диференціацією: середня очікувана тривалість життя при народженні близька до середньої чи менше (67,1 – 69 років), висока загальна смертність (16,3 – 21,4%), як і смертність через захворювання органів кровообігу (9,5-14,9). Трохи краща ситуація у Сумській та Вінницькій областях (очікувана тривалість життя вище середньої, низька дитяча смертність, низька захворюваність на туберкульоз).

- Загалом хороша екологічна ситуація з певними недоліками за деякими показниками в низці регіонів, зокрема:

- ✓ велике споживання води на д.н. у Херсонській області (1 місце в Україні – у 3,5 раза вище середнього);
- ✓ висока частка забрудненої води у Кіровоградській області;
- ✓ мала площа лісових угідь і природних заповідників у таких областях, як Вінницька, Кіровоградська та Херсонська.

- Помірна або погана зовнішня доступність – краще у Чернігівській та Сумській областях, гірше у Кіровоградській та Херсонській. Більшість регіонів розташовані відносно близько до Києва (крім Херсонської області), але далеко від великих міжнародних центрів. Жоден з них не має власного аеропорту, а більшість знаходяться відносно далеко від найближчого аеропорту, крім Чернігівської області (170-300 км). Щільність доріг державного значення відносно мала (близька до середньої або менше за неї).

- Помірна або погана внутрішня доступність – найкраща у Вінницькій області, найгірша у Херсонській та Чернігівській.

Регіони типу 5 відносно добре вписуються у рейтинги та типологію ІЛР:

- Вінницька та Чернігівська області утворюють окремий тип із низьким загальним ІЛР, посиленням переважно соціальними умовами та екологією та погіршеним здебільшого рівнем матеріального добробуту, житловими умовами та станом здоров'я.

- Кіровоградська та Херсонська області – це ще один окремий тип, з низьким загальним ІЛР, посиленням переважно екологією та станом здоров'я, а погіршеним в основному демографією, ринком праці та матеріальним добробутом.

- Сумська область потрапляє в один тип із Дніпропетровською, Запорізькою та Полтавською областями як така, що має середній загальний ІЛР, посилений переважно матеріальним добробутом і

ринком праці та погіршений соціальними умовами, демографією і у деяких випадках станом довкілля. Слід зазначити, однак, що для цього типу Сумська область є граничним випадком із найнижчим загальним ІЛР і дещо іншою моделлю: ІЛР посилений переважно ринком праці та екологією, а погіршений – такими компонентами, як добробут і освіта.

На закінчення зазначимо, що **це – найбільш проблематичний тип регіонів**. Із наявних статистичних даних неможливо визначити явно сильні сторони, крім відносно хорошої екологічної ситуації (хоча й не порівнянної з типом 4), лише слабкі сторони, загрози та серйозні проблеми. Тут поєднуються негативні риси типу 2 (демографія, стан здоров'я, бідність) та типу 4 (урбанізація, економічний розвиток і добробут, ринок праці та якість робочої сили), причому без позитивних рис будь-якого з цих типів.

Порівняльна оцінка типів

Виважена політика регіонального розвитку вимагає оцінки визначених типів регіонів за допомогою наступних запитань:

- Якими є внесок і вага різних типів у національній економіці (та політиці)? Наскільки важливими вони є?
- Якою є їхня поточна ситуація та рівень розвитку? Де вони знаходяться?
- Якими є можливі тенденції? Куди вони прямуватимуть (якщо зовнішнє середовище не

зміниться та не будуть здійснені конкретні державні заходи, тобто у випадку, коли нічого не буде зроблено)?

Докладні, обґрунтовані та достовірні відповіді на ці політичні запитання потребували б значно детальнішого та тривалого аналізу набагато більшої кількості показників (зокрема на нижчому просторовому рівні), оцінки змін у рушійних силах, а також макроекономічного моделювання. Такий аналіз повинен охоплювати новіші дані, особливо щодо впливу глобальної фінансово-економічної кризи. Проте, можливо отримати деякі дещо спрощені відповіді на основі обмеженого набору показників і методів розробки сценаріїв, виходячи з екстраполяції відповідних тенденцій.

Наскільки важливими є різні типи регіонів?

Ці типи охоплюють майже ту саму частку національної території (крім Києва), але значно відрізняються за своєю часткою у загальній кількості населення та внеском у національну економіку. Перші три типи у цілому включають найбільш розвинені регіони та займають половину площі країни (51%), але у 2007 році частка населення у них становила 2/3 (63%) від його загальної чисельності, а частка у ВРП – більше трьох чвертей (78%). Навіть при тому, що вони є найрозвиненішими в Україні, у міжнародному контексті їх можна розглядати як недостатньо розвинені та як такі, що мають серйозні проблеми. Тому здається недоречним проводити в Україні політику регіонального розвитку, зосереджену тільки або навіть переважно на тих регіонах, що відстають від інших. З іншого боку, інші два типи включають найменш розвинені регіони й не можуть

ігноруватися, тому що вони займають половину території країни і у них мешкає 36% населення держави. У цьому сенсі українська регіональна політика повинна бути орієнтована на різноманітні потреби всіх типів регіонів країни.

Також показовою є частка типів регіонів у ВДВ по секторах. Загалом вона надає додаткові аргументи на підтримку запропонованої типології:

- У Києві зосереджено 29% ВДВ сфери послуг і 21% ВДВ сфери будівництва, а також значна частка промисловості (6%).

- У високоурбанізованих, високоіндустріалізованих регіонах (тип 2) зосереджено 57% ВДВ промисловості у цілому, 80% ВДВ добувної промисловості та 55% обробної промисловості. Проте, на ці регіони також припадає значна частка послуг (25%), будівництва (24%) й навіть сільського господарства (23%).

- На високоурбанізовані, орієнтовані на послуги регіони припадає 26% ВДВ сфери, а також значна частка у будівництві (31%), сільському господарстві (28%) та промисловості (18%).

- Нарешті, домінуюча спеціалізація найменш розвинених регіонів (типи 4 та 5) є очевидною – разом на них припадає 50% ВДВ сільського господарства. Тим не менш, вони створюють 24% ВДВ у будівництві, 20% у сфері послуг і 19% у промисловості.

Які рейтинги мають типи регіонів за різними показниками?

У наведеній далі таблиці здійснено просте порівняння типів регіонів за обмеженою кількістю показників. Диференціація чітко видна навіть на рівні типів (що згладжує більш значущі індивідуальні відмінності): це окреме положення Києва (який не можна порівняти з іншими типами регіонів), положення високоіндустріалізованих регіонів вище середнього, помірне та нижче середнього положення типу регіонів з орієнтацією на послуги та, нарешті, несприятливе положення регіонів останніх двох типів.

Порівняння типів регіонів за деякими ключовими показниками

	ВРП на д.н., 2007 р.		Продуктивність праці, ВДВ на 1 зайнятого, 2006 р.		Щільність населення, 2007 р.	
	грн.	% середнього	грн.	% середнього	чол./к в. км	% середнього
Тип 1 – Київ	49998	324%	4953	276%	398	4397 %
Тип 2 – високоурбанізовані та високоіндустріалізовані	18664	121%	6601	113%	8	126 %
Тип 3 – високо урбанізовані, орієнтовані на послуги	13115	85%	0085	85%	9	102 %
Тип 4 – низькоурбанізовані агропромислові регіони	9017	58%	5621	66%	8	88%
Тип 5 – регіони з низьким рівнем розвитку та вповільненням розвитку	9369	61%	5641	67%	6	59%

Куди вони рухаються?

Щоб відповісти на це запитання, використовується тільки один показник, типовий при описі тенденцій розвитку, – зростання ВРП. На відміну від попереднього аналізу, де сукупне зростання за 2002-2007 роки застосовувалося для проведення порівняння динаміки багатьох різних показників, у цьому випадку використовується річний реальний темп зростання (у порівнянних цінах), що дозволяє точніше визначити тенденцію.

На основі цього аналізу можна зробити наступні висновки:

- Темпи зростання за відносно тривалий семирічний період (2000 – 2006 рр.) підтверджують узгодженість цих типів, а також загальної диференціації розвитку.

- Усі типи відповідають національній тенденції, хоча на іншому рівні – зростання за цей період вище по Києву (тип 1), дуже близьке до національного середнього по типу 2 (високоурбанізовані та високоіндустріалізовані регіони) та нижче середнього по всіх інших типах, особливо по типу 5 (регіони з низьким рівнем розвитку та вповільненням розвитку).

- Ясно видно, що диференціація між типами з роками збільшується при високому загальнодержавному зростанні та зменшується з роками при нижчому загальнодержавному зростанні.

Щоб чіткіше побачити цю тенденцію, згладжені криві були виведені у два варіанти – лінійний та логарифмічний.

Обидва надають схожу картину диференційованої динаміки зростання:

- Темпи зростання у Києві з часом спадають, тобто Київ поступово втрачатиме свою здатність щодо зростання і встановиться початкова інертність. Це у значній мірі є нормальним для ситуацій із високими темпами зростання, починаючи з низького рівня, але цю тенденцію не слід ігнорувати у прогнозі на майбутнє та у відповідній стратегії розвитку.

- Тип 2 (високоурбанізовані та високоіндустріалізовані регіони) відповідає загальнонаціональній ситуації та залишається майже на цьому ж рівні.

- Тип 3 (високоурбанізовані регіони, орієнтовані на послуги) поступово, але повільно поліпшує результати своєї діяльності, наближаючись до загальнонаціонального середнього рівня.

- Тип 4 (низькоурбанізовані агропромислові регіони) з часом погіршує результати своєї діяльності, а розходження з загальнонаціональним середнім рівнем і найбільш розвиненими регіонами збільшується.

- Тип 5 (проблемні регіони з низьким рівнем розвитку та вповільненням розвитку) показує найгірші результати за темпами зростання ВРП. Його характеристика дуже схожа на характеристику Києва, але на набагато нижчому рівні, що призводить до збільшення розходження з усіма іншими регіонами.

Ситуація стає ще зрозумілішою, коли тенденції розвитку різних типів регіонів екстраполювати на майбутнє.

- «Природний» розвиток призвів би до збіжності між Києвом та іншими більш розвиненими регіонами (типи 2 та 3).

- Водночас це призвело б до підвищеної збіжності між найбільш розвиненими (типи 1, 2 та 3) та найменш розвиненими (типи 4 та 5) регіонами, а також до підвищеної диференціації між типом 4 та типом 5.

Слід зазначити, що **наведене є не прогнозом, а вкрай спрощеним сценарієм, розробленим на основі простої екстраполяції тенденції зміни лише одного показника.** Обґрунтований та достовірний прогноз потребував би більш комплексного аналізу тенденцій та рушійних сил, а також макроекономічного моделювання. Це вимагало б новіших даних для врахування впливу фінансово-економічної кризи 2008-2009 років. Важливо зазначити, що цей сценарій побудовано на темпах зростання, а не на реальних обсягах ВРП. Якщо б у якості показника був узятий обсяг ВРП або ВРП на д.н., то збільшення диспропорцій було б набагато чіткішим.

Тим не менш, цей сценарій вказує на деякі можливі висновки. Зрозуміло, що високі темпи зростання, що мали місце на початку століття, підтримати неможливо. Ураховуючи, що економічне зростання є для України та її регіонів імперативом, деякі політичні заходи втручання будуть потрібні в усіх типах регіонів, хоча вони й можуть відрізнятися за характером та інтенсивністю залежно від особливих рис і потреб кожного типу.

Глава 5. Логіка використання фінансової допомоги, спрямованої на регіональний розвиток (2011-2014 рр.)

Безпосередня мета цього документу полягає у наступному:

- створити програмну основу для потенційної фінансової допомоги донорів на регіональний розвиток в Україні на період після 2011 року.

У більш середньостроковій перспективі мета полягає у проведенні базисного аналізу як для еволюції політики регіонального розвитку (РР), так і подальшого опрацювання оперативних програм регіонального розвитку, що відповідають конкретним умовам будь-якого регіону.

У наступних главах ми розглядаємо виключно розроблення програмної основи для використання потенційної фінансової допомоги донорів на регіональний розвиток в Україні на період після 2011 р. У цій главі ми сформулюємо відповідні дії, котрі можна розглядати як пріоритетні для регіонів різних типів і які можна у принципі фінансувати у рамках допомоги ЄС на РР в Україні. У наступній главі ми зведемо основу для такої

допомоги, зазначимо наступні кроки цього процесу та надамо конкретні рекомендації.

Основні припущення

Наявні фінансові ресурси

Ми виходимо з припущення, що державне фінансування в Україні протягом кількох наступних років буде обмеженим і що будь-яка фінансова участь українського уряду у допомозі ЄС буде малою. Тому ми припускаємо, що загалом на підтримку РР за період 2011 – 2013 років може бути виділено не більше 200 млн євро. Ураховуючи загальну кількість регіонів, це, у результаті пропорційного розподілу, дало б менше 10 млн євро на регіон за три роки – помірну, але не несуттєву суму.

Однак існує також можливість отримання додаткового фінансування з боку різних донорських організацій. Цей документ також слугуватиме їм орієнтиром для програмування їхньої допомоги. Може трапитися так, що деякі з заходів, котрі не можуть бути профінансовані за рахунок допомоги ЄС, можна було б впровадити за рахунок додаткової та скоординованої на базі цього документу допомоги донорів.

Ці реалії обумовлюють необхідність дуже раціонального адресного розподілу коштів. Кошти слід виділяти так, щоб процес РР по-справжньому йшов у всіх регіонах, нарощував відповідну спроможність і мотивацію та забезпечував виконання найбільш актуальних проектів, які відповідають нагальним потребам розвитку регіонів. Перш за все, заходи, що впроваджуються, повинні

нарощувати «*розвитковий імпульс*»: цей перший етап є дещо винятковим і найкраще за все оцінюється по тому, що він створює для майбутнього регіонального розвитку.

По-друге, ніколи не передбачалося, що політика регіонального розвитку має бути сукупністю всієї політики розвитку в Україні. Тут є місце для політик національного/галузевого розвитку, які ініціюються, плануються та у певних випадках проваджуються безпосередньо центральним урядом. Тому те, що пропонується тут, базується на припущенні, що інші фінансові інструменти в Україні, як і в інших країнах, застосовуються для підтримки загальнонаціональних інвестиційних програм, які не роблять різниці між регіонами.

Границя між тим, що є національним, а що – регіональним, в Україні (як і у багатьох інших країнах) дещо розмита. Для цілей цієї програми, однак, наступні заходи вважаються «національними» і, таким чином, такими, що виходять за рамки політики регіонального розвитку, принаймні за рамки програмування на 2011 – 2013 роки. Існує низка сфер діяльності, які за своєю природою вважаються «національними», а не «регіональними». Цей розподіл є прагматичним, але таким, що базується на аналізі існуючих стратегій регіонального розвитку (СРР), які були розроблені на ранньому етапі процесу РР і зразки яких були проаналізовані для цього огляду. «Внутрішньонаціональні» заходи – це дії, котрі потребують комплексної національної політичної, правової та (або) інституційної бази та в усіх випадках впроваджуються за переважної

участі центральних органів влади майже у кожній політичній системі. Принциповими серед них є наступні:

«Національні» заходи

Підтримка підприємств:

- Ми розрізняємо селективну фінансову допомогу та всі інші форми підтримки підприємств – прямі та непрямі. Припущення полягає у тому, що у промисловому секторі та секторі послуг ніякої галузевої фінансової допомоги (ГФД) за рахунок допомоги донорів не буде, тому що вона залежить від чинних правил надання державної допомоги, нормативної бази та по своїй суті є занадто складною.
- Тому для цілей плану реалізації стратегії регіонального розвитку ми не передбачаємо жодних заходів щодо ГФД.
- Передбачається, що основні інвестиції у науково-дослідні розробки (НДР) на рівні підприємств чи галузей здійснюватимуться залежно від галузевих стратегій (наприклад, у виробництві літаків). Як такий цей напрям є національним, а не регіональним, тож тут він не ураховується.

Транспорт:

- Міжнародні (Е) автомобільні шляхи або автостради.
- Усі магістральні залізниці.

- Усі залізничні активи.
- Усі основні внутрішні водні шляхи та ріки.
- Впровадження національних системних реформ – нові системи сертифікації, нові стандарти.

Енергетика:

- Усі великі енергетичні мережі, що виходять з інших країн або з'єднують Україну з іншими країнами.
- Усі потужності з виробництва/генерації енергії.

Охорона здоров'я:

- Усі інвестиції у будівництво нових лікарень.
- Впровадження національних системних реформ – нові системи сертифікації, нові професійні стандарти, визначення нових стандартів обслуговування.

Освіта:

- Усі інвестиції у створення нових університетів або коледжів третього рівня будь-якого виду.
- Впровадження національних системних реформ – нові системи сертифікації, нові професійні стандарти, визначення нових стандартів обслуговування, реформа навчальних планів тощо.

Зв'язок/інформаційні технології:

- Усі інвестиції в магістральну інфраструктуру (магістральну мережу).

- Впровадження національних системних реформ – нові системи сертифікації, нові стандарти обслуговування.

Розвиток людських ресурсів і ринку праці:

- Впровадження національних системних реформ – нові системи сертифікації, нові стандарти, нові стандарти підготовки кадрів.

Сільське господарство:

- Усі національні режими субсидіювання, дотації на капіталовкладення або субсидії, пов'язані з впровадженням національних системних реформ – нових систем сертифікації, нових стандартів.

- Усі схеми цінових субсидій будь-якого виду.

- У більш загальному сенсі передбачається, що всі форми дотацій на капіталовкладення у сільськогосподарське виробництво є компонентом національної галузевої політики.

- Примітка: навіть за цих винятків даний регіон усе одне може бути практично та юридично зобов'язаний проконсультуватись із центральними міністерствами щодо розробки конкретних проектних пропозицій навіть у тих випадках, коли зазначений захід включено до плану дій розвитку регіону.

- Звичайно, існують певні «невизначені» сфери, де не ясно, якими вважатимуться заходи, «національними» або «регіональними». Детальний процес розробки практичних заходів допоможе внести ясність у це питання.

Методологія

З практичної точки зору існує обмежена кількість способів, у які державні кошти можуть використовуватись для здійснення інвестицій або впровадження заходів, спрямованих на підтримку регіонального розвитку у будь-якій ситуації. У подальшому певні сфери можна виключити через те, що законодавча або нормативна база для спрямування інвестицій все ще відсутня; особливо це стосується субсидій на здійснення інвестицій у підприємства, які, за умови використання коштів донорів, повинні дотримуватися принципів (якщо не деталей) політики донорів щодо державної допомоги. Враховуючи ці реалії, пропонується наступний перелік сфер і дій як «меню» заходів, спрямованих на підтримку регіонального розвитку. Співвідносячи тип регіону з меню заходів, ми отримуємо п'ять дещо різних меню, залежно від типу регіону. Вони включають заходи, котрі вважаються доречними та ймовірними для кожного типу регіону.

Не є аксіомою, що різні типи регіонів потребують впровадження різних заходів. Є довгий перелік заходів, котрі будуть спільними для всіх або більшості регіонів, навіть коли ми розставимо пріоритети за принципом «доречно та вірогідно». Це вплине на те, як у найкраще організувати підтримку регіонів і це питання буде предметом розгляду у наступній главі.

ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ

(скорочений варіант)

Вступ – необхідність змін

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (далі -ДСРР- 2020) розроблена на виконання Національного плану дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 - 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

Необхідність підготовки нового проекту Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року викликана:

- наближенням до завершення терміну (2015 рік) нині чинної Державної стратегії регіонального розвитку; зміною зовнішніх та внутрішніх умов, в яких відбувається розвиток регіонів;
- доцільністю підготовки нового стратегічного документу, розробленого за європейськими стандартами та на період, що синхронізується із плановими та бюджетними циклами ЄС з урахуванням впливу глобальних світових тенденцій просторового розвитку, яких не уникнути Україні:
 - ✓ урбанізація, депопуляція села, зміна системи розселення;
 - ✓ загальна відкритість світу щодо руху робочої сили, що вимиває як найбільш

- інтелектуальні, так і найменш кваліфіковані робочі кадри;
- ✓ фінансово-економічна криза, обмеженість ресурсів (насамперед, водних), зростання світової потреби у продовольстві, орієнтація на території, які продукують продовольство.

Представлений проект Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року являє собою документ, в якому визначаються цілі та правила процедур для центральних, місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування для досягнення стратегічних цілей регіонального розвитку. Проект визначає цілі державної регіональної політики, а також визначає їх відношення з іншими державними політиками, які націлені на територіальний розвиток.

ДСРР-2020 по суті визначає бачення державної регіональної політики на відповідний період. Розроблення ДСРР- 2020 здійснено із врахуванням змін, які відбулися у розвитку регіонів країни за останні роки. Вони характеризувалися двома взаємопов'язаними тенденціями.

Перша з них - поступово зростаюча концентрація економічної активності як на національному, так і регіональному рівнях. На загальнодержавному рівні це проявляється у зосередженні основних ресурсів розвитку в м. Києві, де виробляється понад 20% ВВП країни, акумулюється половина усіх прямих іноземних інвестицій, зростає чисельність його населення за рахунок міграції з інших регіонів. Три чверті працівників, зайнятих тут

переважно у сфері послуг, мають вищу освіту. На регіональному рівні проявляється доволі стійкий тренд підвищення концентрації економічної діяльності в обласних центрах та оточуючих їх районах, у більшості яких концентрується понад 60% будівництва, інвестицій та виробництва.

Друга тенденція - подальша нерівномірність розвитку територій, зростання у зв'язку з цим міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій, що свідчить про тривалі дивергентні процеси серед регіонів. Ще більш контрастнішою є диференціація розвитку на рівні адміністративних районів та невеликих міст, в третині з яких тривалий час зменшується як економічна активність, так і чисельність населення. Слід відмітити, що міжрегіональні диспропорції стримувалися повільним розвитком країни в останнє десятиліття в цілому.

З огляду на зростання ролі міст у загальноекономічному розвитку, вони будуть продовжувати у більшій мірі визначати характер подальшої територіальної диференціації соціально-економічного становища в країні: більша динаміка економічного зростання у великих міських агломераціях пришвидшить міграційний рух із сільських територій та невеликих міст з обмеженим потенціалом розвитку, що у довготривалій перспективі може призвести до посилення моноцентричного розвитку країни.

Досвід більшості країн світу свідчить, що ефективна регіональна політика держави можлива, коли цілі просторового розвитку чітко координуються із цілями

загальнонаціонального розвитку. За умов відсутності довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України, яка б визначала пріоритети розвитку держави на 10-20 років, при розробці ДСРР-2020 загальнонаціональними орієнтирами слугували короткострокові цілі розвитку, викладені у Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр.

Складність полягає у тому, що дана Програма не ідентифікує регіональний розвиток як окрему сферу державної політики. Однак програма містить напрями щодо системних економічних реформ, реформ системи держуправління, реформ у сфері посилення фінансової спроможності місцевих органів влади та інфраструктури для посилення конкурентних позицій регіонів і міст, які матимуть позитивний вплив на сферу регіональної політики.

Зокрема наступні пріоритети і заходи Програми є релевантними для реалізації

ДСРР-2020:

1. Планування і бюджетування

- запровадження середньострокового планування;
- комплексне використання програмно-цільового методу бюджетування для бюджетів всіх рівнів;
- підвищення якості капітального бюджетування;
- інтеграція процесу формування інвестиційних проектів у загальний бюджетний процес та чіткий розподіл повноважень;
- впровадження на рівні головних розпорядників бюджетних коштів середньострокових інвестиційних планів у межах граничних сум середньострокового

бюджету з проєктів, що пройшли процедуру оцінювання;

- законодавче визначення критеріїв і принципів розподілу інвестиційних субвенцій;
- спрямування надпланових доходів і доходів від приватизації до Фонду майбутніх поколінь для фінансування пріоритетних інвестиційних проєктів і соціальних реформ;
- створення методології і законодавчих засад оцінювання інвестиційних проєктів (з урахуванням аналізу потенційних вигід і втрат).

2. Посилення фінансової автономії місцевих органів влади

- підвищення доходів місцевих бюджетів;
- підвищення інвестицій та оновлення інфраструктури на місцях;
- передача на місцевий рівень податкових повноважень.

3. Посилення конкурентоспроможності територій

- створення інфраструктури розвитку підприємництва;
- створення у всіх регіонах України сприятливих умов для залучення інвестицій, рівних умов для конкуренції міст (регіонів) на ринку інвестицій, особливо стратегічних прямих іноземних інвестицій, що приносять високу додану вартість;
- створення на окремих територіях спеціальних режимів залучення інвестицій;

- розвиток інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій).

В цих умовах регіональна політика держави повинна вирішувати достатньо широкий спектр завдань, які у концентрованому вигляді визначені у щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Модернізація України - наш стратегічний вибір».

Вони сформульовані з урахуванням необхідності:

- вирівнювання надмірних диспропорцій регіонального розвитку, передусім за соціальними показниками;
- дотримання принципів стабільного та збалансованого регіонального розвитку, гармонійної взаємодії держави та регіонів на основі відмови від «державного патерналізму», активізації місцевої ініціативи, розвитку підприємництва, підвищення дієздатності місцевого самоврядування і місцевих громад;
- подальшого поширення інструментів стимулювання розвитку регіонів, передбачених Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів»;
- дотримання у процесі реалізації поточних завдань державної регіональної політики принципів стратегічного бачення розвитку регіонів, комплексного підходу до проблем просторового розвитку;
- стимулювання розвитку на регіональному рівні економічних «точок зростання» та посилення їх взаємозв'язків із периферією;

- залучення до цього процесу наявних місцевих матеріальних, фінансових і людських ресурсів;
- формування на регіональному рівні розвинутої інфраструктури, у тому числі транспортної, виробничої, інвестиційної, соціальної, комунікаційної тощо. Орієнтирами розвитку інфраструктури є усунення перешкод на шляху залучення місцевої економіки до процесів регіональної та міжрегіональної кооперації;
- формування єдиного загальнонаціонального економічного простору для здійснення господарської та комунікативної політики, створення сприятливих умов для розвитку проблемних (периферійних і віддалених) територій;
- розвитку сучасних форм між територіальної економічної інтеграції та кооперації для спільного освоєння ресурсів і комплексного розвитку територій, запровадження механізму укладання угод про співпрацю між регіонами;
- розвитку регіональних та міжрегіональних кластерів, індустріальних парків як основи реалізації інноваційно-інвестиційних структурних зрушень, створення нових робочих місць тощо;
- створення на регіональному рівні ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання регіонального потенціалу;
- розширення участі громадськості у вирішенні питань розвитку територій, забезпечення відкритості інформації, налагодження прозорого

моніторингу соціально-економічного розвитку територій;

- консолідації зусиль і забезпечення відповідальності громадськості, влади та бізнесу у сфері реалізації проектів регіонального розвитку.

Визначені Президентом України завдання регіональної політики на довгострокову перспективу покладені в основу Стратегії 2020.

Регіональна політика - це передусім політика розвитку. Тому ДСРР спрямована насамперед на розробку заходів та інструментів, які спрямовані не на безпосереднє вирішення соціальних проблем, а на розкриття економічного потенціалу територій, збільшення продуктивності їх економіки, прибутковості місцевого бізнесу та рівня доходів населення.

Це, відповідно, створює умови для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та бізнес-середовища. Однак ця взаємозалежність потребує розроблення та запровадження дійових фіскальних та перерозподіляючих механізмів, інакше існує реальна загроза надмірної поляризації та зростання диспропорцій у розвитку великих міст та решти території країни.

За умов обмеженості фінансових ресурсів, які нині уряд України може спрямувати на розвиток територій, має бути посилена пріоритетність розподілу ресурсів та концентрація їх на тих заходах та територіях, які можуть забезпечити найбільшу віддачу у найкоротший час, однак матимуть довготривалий і комплексний ефект на розвиток не лише даної території, але й сусідніх регіонів.

Тому заходи державної політики, спрямовані на концентрацію ресурсів територій, слід проводити у жорсткій зв'язці із заходами, спрямованими на підвищення «зв'язуючої» ролі точок росту із оточуючими їх територіями задля розширення зони позитивного впливу цих заходів.

Уряд України розділяє принципові позиції європейського підходу до регіональної політики, які базуються на поєднанні політики з підвищення конкурентоспроможності територій (competitiveness) та політики, спрямованої на недопущення зростання регіональних диспропорцій (cohesion), але обмежений на даний час у адекватних за масштабами ресурсах для проведення ефективних заходів в рамках такого «комбінованого» підходу.

У загальному розвитку країн Євросоюзу велике значення відіграє сфера регіонального розвитку. Одночасно на регіональну політику в ЄС витрачається третина всього комунітарного бюджету - 308 мільярдів євро у програмному періоді 2007-2013. Дві третини з них витрачається на заходи, спрямовані на економічне зростання та конкурентоспроможність територій (відповідно до цілей Програми Європа-2020), а інша третина - на розвиток найбільш вразливих територій (лева частка яких знаходиться у нових країнах-членах).

У зв'язку зі змінами у соціально-економічному розвитку держави, змінами у міжнародній економіці внаслідок глобальної кризи, а також відповідно до нових пріоритетів розвитку держави, закладених у Програмі економічних реформ України на 2010-2014 рр. «Заможне

супільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», виникла необхідність звузити коло пріоритетів Державної стратегії регіонального розвитку з метою досягнення ефекту від концентрації ресурсів на меншій кількості завдань, які матимуть більш системний та довгостроковий вплив на розвиток регіонів та національної економіки загалом.

Загальні пріоритети ДСРР-2020

Стара версія ДСРР-2015	Нова версія ДСРР- 2020
1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу	1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів
2. Забезпечення розвитку людських ресурсів	2. Територіальна соціально-економічна інтеграція
3. Розвиток міжрегіонального співробітництва	3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку
4. Створення інституціональних умов для регіонального розвитку	

Відповідно до реалій соціально-економічного розвитку держави у ДСРР-2020 пропонується сконцентрувати зусилля і фінансовий ресурс на трьох пріоритетах.

- (1) Перший пріоритет ДСРР концентрується на створенні оптимальних умов, які б надавали регіонам можливість розкрити свій потенціал і ефективно скористатися конкурентними перевагами регіональної економіки.
- (2) Другий пріоритет містить ряд завдань і заходів, спрямованих на недопущення поглиблення регіональних диспропорцій та створення інфраструктури для співпраці різних регіонів України в рамках конкретних проєктів з метою отримання ефекту синергії від окремих регіональних ініціатив на національному рівні.

(3) Третій пріоритет окреслює необхідність створення бази для реалізації ефективної регіональної політики - механізмів та інструментів державного управління регіональним розвитком, які б відповідали вимогам часу та проблемам, які стоять перед регіонами. Це передусім вимагає зміни процесів стратегічного планування та реалізації поставлених завдань на всіх територіальних рівнях, створення ефективних механізмів вертикальної та горизонтальної координації (а не вертикального підпорядкування) пріоритетів і завдань на різних рівнях та у різних галузях розвитку територій. Також це включає серйозні інвестиції у розвиток людського капіталу - навчальні програми та практичні програми вдосконалення кваліфікації спеціалістів центральних, регіональних і місцевих органів влади, які відповідають за розробку, впровадження та контроль за виконанням політики регіонального розвитку.

Регіональна політика в Україні як ніколи вимагає горизонтальної координації стратегічних цілей та заходів із різноманітними галузевими політиками. Зокрема це стосується таких сфер, як:

- транспорт та інфраструктура,
- економічний розвиток та інвестиції,
- підприємництво і регуляторне середовище,
- ринок праці,
- освіта і наука,
- інноваційна діяльність.

Ефективність заходів в рамках ДСРР неможливо розглядати окремо від інших системних реформ, необхідних в Україні: реформа адміністративно-територіального устрою, фіскальна децентралізація, посилення ролі місцевого самоврядування та ін.

Основні сучасні тенденції та виклики регіонального розвитку

Протягом останніх 20-ти років розвиток регіонів відбувався в контексті макроекономічних тенденцій, які характеризувалися трьома етапами розвитку:

1) етап скорочення (1991-1999 рр.), пов'язаний з економічним переходом від соціалізму до ринкової економіки. На першому етапі країна пережила жорстку середньострокову економічну кризу, що характеризувалася різким падінням ВВП, високою інфляцією й навіть гіперінфляцією.

До 1997 року розвиток усіх регіонів характеризувався скороченням ВДВ. Переломним став 1997 рік, за підсумками якого у м. Києві набуло місце зростання ВДВ, у 1998- 1999 рр. позитивна динаміка набула місце вже в 11 регіонах (Автономній Республіці Крим, Волинській, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Луганській, Львівській, Харківській, Чернівецькій областях та м. Києві, Севастополі).

2) етап економічного підйому (2000-2007 рр.) був реалізований завдяки формуванню відносно вільного економічного середовища, сприятливої зовнішньо-економічної кон'юнктури, значним обсягам іноземних інвестицій та грошових переказів. Під час другого етапу

активно відбувався процес приватизації. Темпи зростання економіки були високими: ВДВ практично постійно вище 5% (виняток склав 2005 рік), а у 2001 та 2004 р. вони досягли піку у 13%. Високим темпам зростання сприяло: відновлення з 2000 року зростання експорту товарів, пік якого припав на 2004 рік і склав 41,6%; активізувалося інвестування економіки нерезидентами, щорічний приріст варіював у межах 17,6-86,7%%; зросла кількість приватних малих та середніх підприємств.

Саме на цьому етапі почали формуватися основні центри зростання (у східній Україні таким центром став Донецьк, Харків, у центральній - Київ, Дніпропетровськ, Полтава, у західній - Львів).

У цей період розвиток регіонів характеризувався позитивною динамікою. Як результат - у 2007 році у всіх регіонах показник ВДВ перевищив обсяги 1999 року. Найбільшими темпами - у мм. Києві (266%), Севастополі (201%), Волинській (203%), Харківській (199%) та Закарпатській (192%) областях; найменшими - у Сумській (143%), Херсонській (154%), Вінницькій (155%), Одеській (157%) областях.

3 етап світової фінансово-економічної кризи (2008-2012), що мала в Україні більш негативні наслідки, ніж в інших постсоціалістичних країнах. Цей етап продемонстрував, що за часи незалежності не зробивши якісних кроків в напрямі модернізації економіки Україна стала країною з моносировинною спеціалізацією. У 2009 році, вперше з 2000 року, зменшився експорт товарів, зокрема, удвічі зменшилося експортування металургійної продукції на яку припадає понад чверті всього експорту

країни та промислового виробництва. Результатом цих тенденцій стало падіння ВВП у 2009 році, вперше після 10-річного зростання.

Цей етап продемонстрував різну адаптивність регіонів до викликів сучасності, застарілу та неефективну структуру економіки регіонів. Зокрема, наслідки світової фінансово-економічної кризи, вже за підсумками 2008 року, першими відчули регіони індустріального та промислово-аграрного типів (Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Полтавська, Івано-Франківська, Рівненська, Хмельницька області). У 2009 році падіння зазнали всі інші регіони.

Аналіз інституційного середовища

Поряд із аналізом динаміки соціально-економічного розвитку регіонів та аналізом прогресу у реалізації регіональної політики держави у попередній період не менш важливим є проведення аналізу інституційного середовища та інституційних партнерів (зацікавлених сторін)¹. Основною метою даного підходу є аналіз потреб, інтересів та проблемних питань окремих інституційних партнерів, які мають вплив на розробку та реалізацію державної регіональної політики.

Законодавство у сфері регіонального розвитку

За роки незалежності в Україні в основному сформовано організаційно-правові та інші засади реалізації державної політики регіонального розвитку.

Важливими кроками у цьому напрямі було прийняття Законів України «Про Генеральну схему планування території України» (2002 рік), «Про

транскордонне співробітництво» (2004 рік), «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 рік), Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 року № 1001); Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (2010 рік).

З ухваленням Кабінетом Міністрів України Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року в Україні було започатковано стратегічне планування щодо регіонального розвитку, закладені основи системного підходу до формування регіональної політики.

Реалізація стратегічних завдань, визначених у даному документі дало можливість:

- ✓ запровадити стратегічне планування регіональним розвитком на державному та регіональних рівнях;

- ✓ завершити формування нормативно-правової бази щодо запровадження механізмів стимулювання розвитку регіонів згідно із Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів»;

- ✓ сформувавши та удосконалити нормативно-правову базу спрямовану на зміцнення фінансово-економічної основи територіальних громад, збільшення питомої ваги власних доходів місцевих бюджетів, зокрема:

- ✓ прийняття 8 липня 2010 року Верховною Радою України нового Бюджетного кодексу України та у грудні 2010 року Податкового кодексу України запровадило цілий ряд норм, спрямованих на формування прогнозованої бюджетної політики, націлених на регіональне економічне зростання, розвиток і стимулювання місцевих бюджетів,

удосконалення міжбюджетних відносин, скасування неефективних місцевих податків і зборів;

✓ протягом 2010-2012 років створено методологічну базу для формування та виконання місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом, який є інструментом, що забезпечує планування бюджету на середньострокову перспективу. На сьогодні проводиться експеримент із запровадження елементів програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів. У 2012 році до експерименту було залучено усі бюджети міст обласного значення і кількість учасників склала 346 місцевих бюджетів. У 2013 році до проведення експерименту залучено усі районні бюджети;

✓ доповнення у січні 2012 року Бюджетного Кодексу України статтею 24^і, стало законодавчим підґрунтям для створення сучасного інноваційного інструменту фінансової підтримки регіонального розвитку - Державного фонду регіонального розвитку та визначило прозорий (формульний) розподіл коштів державного фонду регіонального розвитку;

✓ на виконання даної норми починаючи з 2012 року у Державному бюджеті України передбачаються кошти на Державний фонд регіонального розвитку. Лише у 2012 році за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку реалізовувалось 523 інвестиційних програм (проектів), які були спрямовані на здійснення будівництва та реконструкції 204 закладів освіти, 98 - охорони здоров'я, 25 - культури, 55 - спорту і 8 - соціального захисту, 95 об'єктів житлово-комунального господарства, а також транспортної інфраструктури;

✓ створити правове поле для інвестування та розвитку державно-приватного партнерства. Законодавство України визначає гарантії діяльності для інвесторів, економічні та організаційні засади реалізації державно-приватного партнерства в Україні. Введений у дію з 1 січня 2013 року закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» регулює питання державної підтримки інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки протягом 2013-2032 років;

✓ створити спрощені умови ведення бізнесу шляхом скасування та обмеження документів дозвільного характеру; запровадити ведення господарської діяльності на підставі подання декларації; забезпечити перехід від принципу «єдиного офісу» до принципу «єдиного вікна» під час видачі документів дозвільного характеру; зменшити кількість та частоту перевірок;

✓ реалізувати ряд першочергових заходів у сфері земельних відносин, зокрема, прийнято закони та інші нормативно-правові акти щодо створення Державного земельного банку. Його робота забезпечить стабільну фінансову підтримку малого та середнього сільгоспвиробника. Введено в експлуатацію єдиний програмний комплекс автоматизованої системи Державного земельного кадастру. Законодавчо врегульовано процедуру відкритих земельних торгів, що сприятиме наповненню державного і місцевих бюджетів та залученню інвесторів в сферу містобудування.

Разом з тим, період світової кризи 2008-2009 років загострив негативні наслідки прорахунків структурної

регіональної політики, засвідчив низьку адаптивність регіонів до викликів сучасності, недостатню ефективність існуючої системи державного управління регіональним розвитком щодо вирішення проблем регіонів, поставив завдання щодо визначеності стратегічних пріоритетів, що формуються та діють у посткризовий період модернізації економіки і обумовив необхідність розробки нових концептуальних підходів до регіональної політики.

Аналіз інституційних партнерів

Даний аналіз є базою для формулювання конкретних завдань, а також різноманітних заходів впливу на центральні та місцеві органи виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та партнерств із неурядовими організаціями та асоціаціями, які прямо чи опосередковано матимуть вплив на реалізацію плану заходів з впровадження цілей ДСРР-2020.

В Україні в останні 3 роки за ініціативи Президента відбувається адміністративна реформа, яка спрямована на оптимізацію державного апарату, підвищення рівня надання та доступу до публічних послуг, спрощення бюрократичних процедур, полегшення умов ведення бізнесу та протидії корупції.

В результаті цих змін інституційна система, у якій функціонує державна регіональна політика, є досить нестійкою і у ній постійно відбуваються зміни. Це особливо стосується національного рівня. Відносини між урядом країни та місцевими органами влади Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст здебільшого не зазнали суттєвих змін. Разом з тим, друга хвиля

адмінреформи має здійснюватися на регіональному рівні, у наслідок чого ці взаємовідносини можуть зазнати суттєвих змін.

Станом на початок 2013 року система інституцій з формування та реалізації державної регіональної політики є наступною.

В результаті відміни конституційної реформи 2004 року Україна у 2010 році повернулася до президентсько-парламентської моделі державного устрою. Відповідно роль Президента України і його Адміністрації суттєво зросла. Президент визначає основні напрямки розвитку держави, зокрема у сфері соціально-економічного розвитку регіонів і територій, та розвитку місцевого і регіонального самоврядування. Річні послання Президента України до Верховної Ради України відповідно до Конституції України є основним програмним документом Уряду в процесі реалізації державної політики. При Президентові створено Національний Комітет економічних реформ, який у співпраці з центральними та місцевими органами виконавчої влади, експертами неурядових та дослідних інститутів, представниками міжнародних інституцій та приватного сектору визначає основні напрямки реформування економіки держави.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі (Мінекономрозвитку) є центральним органом виконавчої влади, який відповідає за розробку і реалізацію регіональної політики і це зафіксовано у відповідних Законах та Указах Президента. Ця функція була повернена Мінекономрозвитку у 2011 році після затвердження Указом Президента від 31 травня 2011 року № 634/2011

«Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» положення про Мінекономрозвитку. Слід зазначити, що термін «регіональний розвиток» є присутнім у назві іншого міністерства - регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства. Останнє міністерство відповідає за державну політику у сфері розвитку місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою.

Мінекономрозвитку, Мінрегіонбуд, а також створена постановою Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2012 року № 827 Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального є основними інституційними партнерами у сфері державної регіональної політики.

1) **Міністерство економічного розвитку і торгівлі** є центральним органом виконавчої влади, що відповідає за формування та реалізацію державної регіональної політики.

Відповідно до покладених завдань Мінекономрозвитку:

- формує та забезпечує реалізацію державної регіональної політики, розробляє в межах своїх повноважень проекти нормативно-правових актів з питань регіональної політики і місцевого самоврядування, пропозиції щодо розв'язання актуальних проблем у цій сфері;

- розробляє і здійснює в межах своїх повноважень заходи, спрямовані на розбудову інфраструктури регіонів, розвиток міжрегіонального економічного співробітництва;

- сприяє комплексному соціально-економічному розвитку регіонів;
- розробляє державну стратегію регіонального розвитку, щорічні плани заходів щодо її реалізації, здійснює методологічне керівництво та координацію діяльності з підготовки стратегій регіонального розвитку;
- здійснює відповідно до законодавства:
 - координацію розроблення угод щодо регіонального розвитку, наукове і методичне забезпечення діяльності в цій сфері органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, державну реєстрацію таких угод після їх схвалення Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами;
 - проведення в установленому порядку моніторингу показників розвитку регіонів, районів і міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення та формування переліку показників, за якими проводиться моніторинг розвитку територій і визнання їх депресивними;
 - розроблення за участі інших центральних органів виконавчої влади, відповідних місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування програм подолання депресивності територій і моніторинг їх виконання;
 - щорічне подання на розгляд Кабінету Міністрів України доповіді про виконання угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності територій, використання виділених на ці потреби коштів Державного бюджету України;

- загальну координацію транскордонного співробітництва та контроль за додержанням законодавства з питань транскордонного співробітництва;

2) **Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (Мінрегіонбуд)** відповідно до Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, затвердженого Указом Президента України від 31 травня 2011 року № 633/2011 відповідає за формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері удосконалення територіальної організації влади, адміністративно-територіального устрою, розвитку місцевого самоврядування.

3) **Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку** була створена у вересні 2012 року і є консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, утвореним з метою забезпечення узгоджених дій центральних та місцевих органів виконавчої влади при прийнятті та реалізації рішень з питань державної регіональної політики, соціально-економічного розвитку регіонів, окремих територій.

Очолює Комісію Перший Віце-прем'єр-міністр України. Основними завданнями Міжвідомчої комісії є:

1) сприяння забезпеченню:

- ✓ координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади під час формування та реалізації державної регіональної політики;

- ✓ узгодженості діяльності центральних органів виконавчої влади при формуванні та реалізації їх політики на регіональному рівні із стратегічними завданнями державної регіональної політики;
- 2) підготовка пропозицій щодо визначення основних пріоритетів, стратегічних цілей та завдань державної регіональної політики на відповідний період;
- 3) впровадження кращого досвіду європейських та інших країн під час підготовки і прийняття урядових рішень з питань державної регіональної політики.

Всі інші секторальні міністерства і державні агенції мають певний вплив на розробку та реалізацію державної регіональної політики, однак його інтенсивність значно варіює.

Ключовими інституціями, які мають вплив на загальний процес формування і реалізації державної політики, в тому числі державної регіональної політики, є:

- **Президент України і Адміністрація Президента** – відповідає за загальнонаціональну політику, пріоритети розвитку України, визначає курс реформ, також призначає голів обласних і районних адміністрацій.
- **Верховна Рада України** – проводить законодавчу діяльність, в тому числі розробку, затвердження та внесення змін до законів що регулюють державну регіональну політику. Профільні комітети - Державного будівництва та

сомоврядування, економічної політики, бюджетний комітет - є ключовими партнерами для ініціації та узгодження політичних реформ. Наявність 50% депутатів-мажоритарщиків реанімує усталені практики, коли депутати лобіюють інтереси своїх округів і регіонів, часто без огляду на ефект для решти регіонів і територій держави.

- **Рада Регіонів при Президентові України** – створений у квітні 2010 року цей консультативно-дорадчий орган є платформою для взаємодії між національним урядом, регіональними та місцевими органами самоврядування щодо впровадження регіональної політики, реформи місцевого самоврядування, територіально-адміністративної реформи та скорочення диспропорцій у розвитку окремих регіонів і територій.
- **Кабінет Міністрів України.** Мінекономрозвитку є розробником актів Кабміну і в процесі розробки має консультуватися і узгоджувати дії із відповідними ЦОВВ, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Остаточний документ формалізується у вигляді постанови Кабміну або подається у якості законопроекту до ВР.
- **Міністерство фінансів** – відповідає за формування і виконання державного бюджету України, розподіл коштів між ЦОВВ і цільовими

програмами, областями, районами та містами в рамках положень Бюджетного Кодексу.

- **Міністерство юстиції** – здійснює нагляд за законністю законодавчих та регуляторних актів, надає експертизу та рекомендації щодо преєктів законів та підзаконних актів.
- **Обласні та районні держадміністрації, обласні, районні ради, міські ради та їх виконавчі комітети** – ключові партнери на субнаціональному рівні, які надають пропозиції щодо формулювання та реалізації ДРП, реалізують ДРП на місцях.

Особливу роль відіграє **Державна служба статистики** – статистичні дані, підготовлені нею є основою формування прогнозних та базових показників регіонального розвитку, а також розробки системи показників і критеріїв, за допомогою яких здійснюється оцінка ефективності державної регіональної політики, її окремих заходів та інструментів.

Оскільки процес реформування державної політики загалом і державної регіональної політики зокрема вимагає значних змін у кваліфікації, знаннях та навичках працівників державних органів влади, важливою є роль **інституцій, які забезпечують стандарти держслужби, займаються підготовкою кадрів та науково-дослідним супроводом політичних реформ.** До них зокрема відносяться НАДУ, Держслужба та НІСД.

Асоціації місцевих і регіональних органів влади та Агенцій Регіонального Розвитку, а також Рада Регіонів, є важливими консультативними органами, думка яких має

бути врахована в процесі підготовки політики, стратегії, заходів та інструментів державної регіональної політики.

Окрему роль відіграють **зовнішні актори**, зокрема донорські організації (ЕК, ООН, Уряди США, Канади, Швейцарії, Швеції, Німеччини та ін.) та міжнародні фінансові інститути (ЄБРР, СБ, ЄІБ), які надають технічну допомогу та кредитні ресурси на цілі розробки та реалізації ДРП на центральному та місцевому рівнях.

Роль приватного сектору недооцінена в контексті державної регіональної політики і Державної стратегії регіонального розвитку. Приватні компанії можуть стати надійними партнерами міських, районних та обласних органів влади у процесі вирішення нагальних місцевих проблем та створення умов для конкурентного розвитку територій. Зокрема в Україні існують законодавчі підвалини для державно-приватного партнерства, однак цей ресурс не використовується і його потенціал у майбутньому розвитку регіонів є суттєвим.

Контроль за виконанням та моніторинг ефективності державної регіональної політики здійснює Мінекономрозвитку, а також Рахункова палата у компоненті ефективності використання коштів держбюджету.

Ураховуючи значну кількість інституційних партнерів під час формування та реалізації Державної стратегії регіонального розвитку, підвищується роль Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку.

Процес координації і узгодження політики на етапі розробки і реалізації державної регіональної політики проілюстрований вище.

Основними проблемами у відносинах між інституційними партнерами в рамках державної регіональної політики є:

1. Недостатня горизонтальна координація між секторними міністерствами та Мінеконом-розвитку, як у сфері узгодження пріоритетів державної регіональної політики, так і у сфері узгодження секторальних політик і цільових програм - комплексна оцінка їх впливу на території не проводиться.

2. Робота Міжвідомчої комісії поки що не впливає на процес координації регіональної політики.

3. Відносини між обласними та районними радами із їх відповідними обласними та районними державними адміністраціями є диспропорційними і ради, які мають можливість формулювати пріоритети регіонів, фактично не мають важелів їх впровадження.

4. Горизонтальні відносини між регіонами майже відсутні і частково формалізовані в рамках асоціацій органів місцевої і регіональної влади.

5. Недостатня узгодженість дій та рекомендацій щодо пріоритетів проведення реформ, в тому числі регіональної політики, між центральними, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та консультативними органами керівництва країни.

6. Відсутня система адекватних показників для здійснення моніторингу, оцінки і контролю за виконанням завдань державної регіональної політики.

7. Обласні, районні і міські органи влади не мають достатньої спроможності надавати відповідні рекомендації та коментарі щодо державної регіональної політики - у

частині змісту чи у частині каналів комунікації. Те ж саме у деякій мірі стосується спроможності асоціацій місцевих і регіональних влад.

Основні керівні принципи нової регіональної політики

Нові виклики, породженні подальшим посиленням відкритості економіки, суттєвим зростанням невизначеності динаміки світогосподарських процесів, перед якими опинилася країна та її регіони, потребують змін у стратегічному баченні регіональної політики держави.

Сутність цих змін полягає у відході від прямих епізодичних інвестиційних інтервенцій конкретним територіям, зміщенні акцентів на координуючі, узгоджувальні функції регіональної політики, створення умов розвитку для всіх територій, поступового відходу від концепції намагання вирівняти регіональний розвиток. Розуміння його асиметричної природи спрямовує регіональну політику на вирішення проблем забезпечення рівного доступу населення до ключових послуг як соціального характеру, так і адміністративних та ринкових, що забезпечують можливість самореалізації індивідів, їх об'єднань, а також дають можливість розвитку активності бізнесу на території.

Не менш важливою особливістю є те, що сучасні умови регіонального розвитку більшою мірою залежать від інституційного, соціального та економічного середовища, що створюється на регіональному та місцевому рівнях, і саме воно починає відігравати вирішальну роль у забезпеченні розвитку. Усвідомлення цього вимагає пристосування, націяння інституційної моделі

формування та реалізації державної регіональної політики на забезпечення умов, сприятливих для виникнення і зміцнення такого середовища.

Регіональна політика повинна будуватися не на патерналістських відношеннях між державою і регіоном, а на створенні умов, що сприяють формуванню постійно відтворювальної внутрішньої (ендогенної) бази розвитку в умовах відкритої економіки. Це можливо лише в умовах багаторівневої координації численної кількості не тільки державних інститутів, але й органів місцевого самоврядування різного територіального рівня, громадського сектору. Визначальним стає як горизонтальна координація територіального впливу органів державної влади, так і запровадження багаторівневого управління, що покликане синхронізувати дії центральних та місцевих органів влади, місцевого самоврядування у регіональному та місцевому розвитку.

Отже, процес формування та реалізації нової регіональної політики має враховувати наступне.

По-перше, запровадження постійної системи моніторингу, аналізу та оцінки екзогенних та ендогенних чинників впливу на регіональний розвиток. Екзогенні чинники можуть формуватися як за межами країни і обумовлюватися відкритістю її економіки, особливо якщо економіка регіону суттєво пов'язана із зовнішніми ринками, або географічним розташуванням самого регіону (прикордонні території), так і внутрішніми, що діють на національному рівні і пов'язаними з прийняттям (неприйняттям, або несвоечасним прийняттям) рішень

органами влади, які безпосередньо впливають на економічне та соціальне становище в регіоні.

Витоки ендогенних чинників формуються під впливом внутрішньо регіональних особливостей, в яких розвивається регіон і пов'язані як з його минулим, економічними, географічними, політичними, етнічними, культурними та іншими особливостями, а також із проблемами формування відповідного інституційного середовища для розвитку.

По-друге, формування регіональної політики, що розповсюджується на всі регіони і адекватно реагує на виклики екзогенних та ендогенних чинників, що стримують розвиток. Доцільність державного впливу на усі регіон пов'язана, з одного боку, з необхідністю створення в них умов розвитку на ендогенному потенціалі, з іншого – дає можливість активізації міжрегіональної інтеграції більш і менш розвинутих регіонів, стимулювання поліцентричності у розвитку країни в цілому. Зростання кількості полюсів розвитку свідчитиме про те, що сприятливі умови для цього поступово створюються повсюдно, а не лише в окремих регіонах.

По-третє, запровадження механізму сильної та гнучкої координації усіх суб'єктів регіональної політики як в процесі її формування, так і реалізації. Така координація має забезпечувати: синхронізоване у часі стратегічне прогнозування та планування регіонального розвитку на всіх територіальних рівнях, узгоджене законодавче забезпечення планувальних процесів та впровадження властивого кожному суб'єкту інструментарію впливу на регіональний розвиток.

Часова синхронізація нормативно-правового регулювання регіональних процесів особливо важлива для забезпечення своєчасного реагування та попередження проблем, пов'язаних із екзогенними та ендогенними викликами.

По-четверте, створення чіткої функціональної структури центральних та місцевих органів виконавчої влади, спроможної забезпечити державне регулювання регіонального розвитку на всіх територіальних рівнях, координацію багаторівневого управління за участю органів місцевого самоврядування та недержавних організацій та населення. Слід підкреслити, що така структура повинна формуватись на основі визначених стратегічних цілей та завдань регіональної політики, а отже пристосовуватися до потреб регіонального розвитку. Будь-які її зміни мають бути мотивовані перш за все вимогами створення необхідних умов регіонального та місцевого розвитку.

Формування територіальних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади, а також їх структурного та функціонального наповнення доцільно здійснювати за основним принципом наближення надання адміністративних послуг населенню та бізнесу. Важливою є також координація діяльності територіальних органів та місцевих органів виконавчої влади на регіональному та місцевому рівні як між собою, так і з органами місцевого самоврядування різних рівнів.

По-п'яте, формування кваліфікованого та професійного персоналу, відповідних структур, спроможних розробляти та реалізовувати проекти регіонального розвитку, створення системи управління різними

структурами в контексті координації їх діяльності при формуванні та здійсненні регіональної політики. Спроможність такої системи визначається можливістю ідентифікувати сфери політики, причетні до регіонального розвитку і регулювати діяльність цих структур через політичний процес, приймати спільні рішення, вирішувати конфліктні ситуації в процесі формування і реалізації політики.

По-шосте, забезпечення фінансової спроможності реалізації регіональної політики, законності та відповідальності при здійсненні спільних з органами місцевого самоврядування дій, пов'язаних із регіональним розвитком, а також виконання державних зобов'язань. Дана спроможність передбачає формування джерел фінансування проектів регіонального розвитку на достроковій основі. Фінансування регіональної політики повинно узгоджуватися з її пріоритетами, зосереджуватися на ключових проектах, що забезпечують суттєве покращення доступу населення до публічних послуг. Доступ регіональних та місцевих органів влади, населення та бізнесу до державних фінансових ресурсів, визначених в рамках регіональної політики має визначатися чіткими процедурами, обов'язковими фінансовими зобов'язаннями реципієнтів, зрозумілим моніторингом оцінки результативності фінансових інтервенцій, спрямованих на території. Організація координації у фінансуванні доцільна і на рівні центральних органів виконавчої влади, сфера політики яких має територіальний вплив. Координаційний механізм фінансування має стосуватися одночасно ресурсів, які виділяються за проектами

регіональної політики, а також тих, що витрачаються на території центральними органами виконавчої влади під час реалізації окремих сфер політики, що входять в їх компетенцію.

По-сьоме, формування механізму деконцентрації та децентралізації державних повноважень. Інституційна модель повинна передбачати гнучкий інструментарій деконцентрації та децентралізації державних повноважень з передачею їх на регіональний та місцевий рівень (або навпаки) в умовах динамічної зміни умов регіонального розвитку. З одного боку, концентрація економічної активності в містах вимагає від місцевих органів влади прийняття рішень, спрямованих на адекватну та швидку їх реакцію на процеси агломерації, з іншого - зменшення концентрації сільського населення не повинно погіршувати його доступ до публічних та ринкових. Окрім того, органи місцевого самоврядування регіонального рівня повинні мати можливість стимулювати міжмуніципальне співробітництво на міжрегіональному рівні для вирішення міжрегіональних проблем розвитку.

Стратегічне бачення і мета регіонального розвитку до 2020 року

Стратегічною метою регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

Стратегічне бачення розвитку регіонів та країни в цілому у концентрованому вигляді являє собою спробу вирішення існуючих проблем на основі використання внутрішніх та зовнішніх можливостей і є результатом стратегічного вибору регіональної політики:

РОЗВИТОК ТА ЄДНІСТЬ, ОРІЄНТОВАНІ НА ЛЮДИНУ

- **Досягнення економічного зростання регіонів на основі власного потенціалу і ефективної державної регіональної політики та його конвертація в зростання добробуту громадян.**

- **Інтеграція регіональних економічних, інформаційних, освітніх, культурних просторів у загальноукраїнський простір, де кожна людина отримує змогу для самореалізації та зростання якості життя, незалежно від місця перебування (єдність українського простору).**

У 2020 році українські регіони будуть економічно сильнішими, більш інтегрованими в економічні, соціальні і просторові стосунки, а також більш самостійними в результаті запровадження ефективної моделі управління на основі децентралізації та субсидіарності. Стандарти і якість життя людей будуть підвищені, розширені можливості для партнерства суспільства, держави і місцевих громад.

Цілі регіональної політики до 2020 року

Ціль 1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів

Ціль «Підвищення конкурентоспроможності регіонів» регіональної політики до 2020 року стосується усіх регіонів

країни і передбачає якісне підвищення використання ендогенних факторів у забезпеченні динамічного економічного зростання на регіональному рівні. Підтримка конкурентоспроможності усіх без винятку регіонів визначається основним елементом політики розвитку країни. Результатом заходів, здійснених задля досягнення даної цілі буде підвищення рівня розвитку регіонів, їх економічної активності, формування економіки на більш досконалії технологічній основі. Вони передбачатимуть державні інвестиції у розвиток інфраструктури регіонів, вирішення в них проблем, пов'язаних із неефективним функціонуванням об'єктів державної власності, підтримку створення у регіонах сприятливого для підприємництва середовища, збалансування регіональних ринків праці з метою їх пристосування до високотехнологічних інвестицій заощадливе використання енергетичних ресурсів, заходи з охорони навколишнього середовища, що сприятиме підвищенню привабливості територій для інвестицій.

В рамках реалізації цілі 1 державна регіональна політика буде спрямована на:

- ✓ **підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів;**
- ✓ **створення умов для поширення процесів розвитку і підвищення ефективності використання потенціалу інших територій;**
- ✓ **формування основи конкурентоспроможності територій.**

Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів буде забезпечено за рахунок *удосконалення планування розвитку*

інфраструктури міст шляхом реалізації наступних завдань:

розроблення містобудівного кодексу, з визначенням повноважень органів місцевого самоврядування щодо контролю за містобудівною діяльністю в межах території своєї юрисдикції;

розроблення містобудівної документації для міст та приміської зони з урахуванням можливостей формування на приміській території промислових зон, у які може виноситися частина підприємств міста, а також сприяти розміщенню там нових індустріальних парків, технополісів та логістичних центрів;

формування інноваційної інфраструктури міст, зокрема створення технополісів та технопарків, які є одними з ключових рушіїв конкурентоспроможної економік міст;

залучення інвестицій у будівництво/реконструкцію вулиць, вуличних переходів, інших важливих об'єктів інфраструктури;

створення екологічно і логістично гармонійної транспортної інфраструктури з конкурентоспроможним, доступним і беззбитковим громадським транспортом; забезпечення розвитку інженерної та соціальної інфраструктури міст.

Державна підтримка щодо створення умов для поширення розвитку і підвищення ефективності використання потенціалу інших територій буде забезпечено шляхом:

покращення транспортної доступності в межах регіону;

Основними завданнями державної політики за цим напрямом є:

- забезпечення розвитку мережі автомобільних доріг,
- насамперед автомагістралей та обходів населених пунктів;
- підвищення пропускної спроможності основних залізничних ліній, транспортних вузлів, залізничних і автомобільних під'їздів до морських портів, вулично-дорожньої мережі великих міст;
- оновлення рухомого складу транспорту, у тому числі призначеного для здійснення соціально значущих пасажирських перевезень (пільгових категорій громадян, мешканців сільської місцевості, осіб з обмеженими фізичними можливостями);
- створення умов для збільшення інвестицій у розвиток міжміського автобусного/залізничного громадського транспорту (рухомий склад, інфраструктура, дороги, транспортні коридори, колії, електромережі, інформаційні системи тощо) з метою покращання транспортних зв'язків між регіональним центром та районними центрами, а також районними центрами та навколишніми територіями;
- оптимізація автомобільних маршрутів між регіональним центром і районними центрами з метою уникнення небезпечних перевантажених місць; модернізації дорожньої інфраструктуру

(зокрема дорожні знаки, пішохідні доріжки, освітлення тощо);

- розширення широкосмутового - зонального покриття з магістральною інфраструктурою для покращення регіональної з'єднаності;
- використання механізмів державно-приватного партнерства для модернізації і оптимізації роботи всіх сегментів транспорту загального використання;
- підвищення якості та безпеки надання послуг з перевезення пасажирів;
- забезпечення розвитку мережі автомобільних доріг загального користування, покращення транспортної доступності сільських територій.

підтримки інтегруючої ролі міст як центрів економічного зростання;

Державна політики за цим напрямом буде спрямована на активізацію місцевої економічної ініціативи та усунення перешкод для розвитку міст, як «ареалів зростання».

Основними завданнями державної політики за цим напрямом є:

- посилення транспортного, інформаційного та комунікативного зв'язку міст – центрів економічного зростання із менш розвинутими територіями, розвиток громадського транспортного забезпечення, насамперед віддалених та малозаселених територій;
- створення нормативно-правової бази з питань міжмуніципального співробітництва, що дасть можливість містам разом з прилеглими до них

населеним пунктам розробити і реалізувати спільні проекти розвитку;

- формування нормативно-правової бази щодо запровадження дійових механізмів між-муніципального співробітництва суміжних громад у стратегічному плануванні та забезпеченні розвитку їхніх територій на рівні міських агломерацій і мікрорегіонів (субрегіонів);

- розроблення та впровадження механізмів стимулювання розвитку міжмуніципального співробітництва, у тому числі шляхом об'єднання ресурсів територіальних громад, зокрема розроблення містами разом з прилеглими до них населеними пунктами спільних планів розвитку і реалізації ними спільних проектів;

- впровадження європейської системи статистичної звітності на регіональному рівні у форматі NUTS (NUTS 2 - регіон, NUTS 3 - група районів (субрегіон) та міська агломерація);

- розвиток публічно-приватного партнерства шляхом посилення взаємодії в системі «органи місцевого самоврядування - бізнес - громада»;

використання потенціалу розвитку сільських територій;

Досягнення цього буде забезпечено за рахунок:

- завершення земельної реформи шляхом скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення;
- застосування ефективних систем землекористування;

- розроблення Схем землеустрою та техніко-економічного обґрунтування використання і охорони земель адміністративно-територіальних утворень;
- впровадження сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур;
- розвитку вітчизняного виробництва сучасних сільськогосподарських машин, зокрема, засобів малої механізації;
- розширення виробництва добрив, гербіцидів тощо;
- запровадження комплексних агрохімічних та лісових меліорацій;
- розвитку виробничої та соціальної інфраструктури для підйому сільської місцевості;
- державної підтримка агропромислового комплексу через переорієнтацію кредитно-фінансової, податкової і цінової політики на підтримку сільськогосподарського виробника;
- оптимізації структури сільського господарства у відповідності до потреб населення відповідних регіонів, включаючи нарощування потенційних можливостей експорту;
- створення повнофункціональної мережі регіональних агропромислових ринків з метою спрощення залучення господарств населення до виробництва готової харчової продукції;
- сприяння розвитку переробного виробництва на сільських територіях та виробництву органічної сільськогосподарської продукції;

- стимулювання у рослинництві раціонального поєднання органічних і мінеральних добрив, застосування ґрунтозахисних технологій, адаптованих до ґрунтово-ландшафтних елементів та природнокліматичних особливостей; стимулювання модернізації виробництва продукції тваринництва з метою поширення автоматизації технологічних процесів;
- стимулювання застосування уніфікованого обладнання модульного типу у виробництві продукції тваринництва;
- сприяння технічному оновленню та впровадженню сучасної ресурсозберігаючої сільськогосподарської техніки;
- стимулювання господарювання на землі власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення та сільських мешканців шляхом впровадження поетапної підтримки успішного господаря;
- забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації шляхом створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- гарантоване соціальне забезпечення мешканців сільських територій, їх активне залучення до громадського життя;
- реалізації програми державної підтримки молодих працівників, залучених до роботи в селах і селищах.

Формування основи конкурентоспроможності територій буде досягатися за рахунок:

підвищення ефективності та конкурентоспроможності промислового виробництва регіонів, що буде досягнуто шляхом реалізації наступних **завдань**:

- стимулювання підприємців до відродження промислового виробництва через оптимізацію форм власності, сприяння появі ефективного власника та заохочення інвестування в промисловість;
- надання державної підтримки пріоритетним напрямам промислового розвитку - потенційно прибутковим галузям та комплексам, якими є наукомісткі та високотехнологічні промислові виробництва;
- запровадження нових технологій, стимулювання промисловців до інновацій;
- стимулювання зменшення ресурсомісткості, насамперед енергомісткості виробництва, закриття або реструктуризація неефективних підприємств, зміна галузевої структури;
- підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту для українських підприємств шляхом переорієнтації виробництва на замкнені технологічні цикли виробництва товарів кінцевого споживання для внутрішнього ринку та ринків третіх країн, на яких Україні традиційно належали лідируючі позиції.

розвитку інтелектуального капіталу, в тому числі людського і соціального капіталу;

Досягнення зазначеного передбачає виконання наступних **завдань**:

- сприяння формуванню дійової мережі «освіта-наука-виробництво», підтримуючих інноваційних центрів, центрів трансферту технологій та інших форм об'єднань зусиль науки, освіти, виробництва та фінансового капіталу (в т.ч. залучаючи малий та середній бізнес);
- забезпечення підтримки та розвитку інтелектуального і творчого потенціалу через систему освіти та навчання протягом життя;
- проведення семінарів-презентацій науково-технічних розробок вищих навчальних закладів, у практичному впровадженні яких зацікавлені органи виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- впровадження системи стратегічного планування потреб економіки в кадрах в розрізі видів економічної діяльності та професійно-кваліфікаційному розрізі;
- забезпечення рівного доступу населення до освіти.

збільшення можливості впровадження інновацій;

Державна підтримка передбачає реалізацію

наступних **завдань**:

- сприяння створенню пайових інвестиційних фондів з реалізації інноваційних проектів із

залученням ресурсів державного та місцевих бюджетів, приватного капіталу;

- проведення моніторингу потреб підприємств у інноваціях, наявних у наукових і конструкторських установах розробок, призначених для продажу;
- створення інформаційного каталогу інновацій на основі зв'язку „попит-пропозиція»;
- сприяння впровадженню інновацій в енерго- та ресурсозберігаючих напрямках; здійснення розробки та впровадження програм вторинного використання ресурсів; забезпечення гармонійного поєднання первинних та вторинних інноваційних продуктів;
- розвиток інноваційної інфраструктури для підтримки суб'єктів господарювання, які впроваджують проекти інноваційного спрямування шляхом створення та розвиток мережі центрів трансферу технологій та бізнес-інкубаторів, в тому числі у вищих навчальних закладах;
- формування ефективного організаційного та фінансового механізму підтримки і розвитку наукової діяльності;
- формування ефективного організаційного та фінансового механізму підтримки і розвитку інноваційної діяльності за рахунок фінансово-кредитної допомоги суб'єктам господарювання, які реалізують інвестиційні проекти інноваційного спрямування;

- створення центрів із впровадження інноваційних технологій на базі державних професійно-технічних навчальних закладів;
- створення наукової бази інноваційного розвитку та дієвої системи сприяння трансферу технологій шляхом надання підтримки щодо запровадження в практику новітніх наукових проєктів.

підтримка розвитку підприємницького середовища;

Основними завданнями державної політики за цим напрямом є:

- спрощення процедур входу та виходу з бізнесу шляхом подальшої оптимізації ведення державних реєстрів, що містять відомості про суб'єктів господарювання, та забезпечення вільного і безперешкодного доступу до інформації із зазначених реєстрів; удосконалення порядку відкриття бізнесу; спрощення процедури добровільного припинення господарської діяльності фізичної особи - підприємця за заявницьким принципом;
- удосконалення дозвільної системи та сфери ліцензування через:
- скорочення кількості документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності;
- скасування ліцензування видів господарської діяльності, в яких воно не є оптимальним засобом регулювання або може

використовуватись, як механізм монополізації ринку;

- зменшення кількості документів, що подаються для отримання документів дозвільного характеру та ліцензій;
- спрощення дозвільної системи у сфері містобудування;
- вдосконалення механізму державного регулювання видачі документів дозвільного характеру у сфері охорони навколишнього природного середовища.

У сфері державного нагляду (контролю) передбачається забезпечити: впорядкування та вдосконалення процедури здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, зменшення кількості заходів державного нагляду (контролю);

- оптимізацію роботи органів державного нагляду (контролю), усунення дублювання функцій та необґрунтованого втручання держави у діяльність бізнесу за можливості використання ринкових механізмів регулювання.
- державна підтримка буде спрямована на:
- удосконалення податкової політики, тобто забезпечення функціонування спрощеної системи оподаткування з наданням переваги єдиному податку та право тих, що працює у секторі малого підприємництва, на соціальне і пенсійне забезпечення;

- спрощення процедури та збільшення обсягів надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого підприємництва, в тому числі мікрокредитів суб'єктам малого підприємництва для започаткування та ведення власної справи;
- проведення навчальних заходів з питань впровадження підприємницької діяльності для підприємців та широких верств населення щодо започаткування та ведення власної справи.

диверсифікація джерел енергопостачання та підвищення енергоефективності;

Державна політика буде спрямована на створення умов для ефективного використання енергетичних ресурсів, використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива.

Реалізація напругу передбачає виконання наступних **завдань**:

- зниження енергоємності у виробництві;
- зменшення втрат паливно-енергетичних ресурсів шляхом реалізації організаційних, технічних, технологічних та інших заходів, а саме: оновлення основних фондів, модернізації виробничих потужностей, запровадження енергоефективних технологій;
- підвищення рівня енергоефективності регіонів, збільшення частки енергії, отриманої з

відновлюваних джерел, в кінцевому споживанні енергії у регіонах

- підвищення енергоефективності в частині реалізації заходів, спрямованих на стимулювання населення до енергоощадних заходів.

використання природного потенціалу;

Державна політика буде спрямована на виконання завдань із збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, відтворення природних комплексів, земельних та водних ресурсів, формування національної екомережі:

- здійснення оцінки природного (ресурсного) потенціалу території;
- стабілізація екологічної ситуації, уповільнення темпів зростання антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, створення умов для підвищення рівня екологічної безпеки населення;
- формування просторового розташування структурних елементів екомережі та розвиток системи територій і об'єктів природно-заповідного фонду в регіонах;
- забезпечення ефективного управління, визначення і надання правового статусу елементам екомережі та забезпечення використання земель за цільовим

призначенням, які входять до складових екомережі;

- припинення втрат біологічного та ландшафтного різноманіття шляхом здійснення комплексу заходів, розроблених з урахуванням особливостей конкретних регіонів, спрямованих на збереження, невиснажливе використання та відтворення мігруючих видів диких тварин, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, середовища їх перебування;
- перегляд і затвердження регіональних переліків видів флори, фауни, грибів та рослинних угруповань, що підлягають особливій охороні;
- вилучення з сільськогосподарського використання деградованих, техногенно забруднених та малопродуктивних угідь, земель водоохоронних зон та прибережних захисних смуг;
- раціональне використання лісових ресурсів, збільшення лісистості території, розширення мережі природно-заповідного фонду, дотримання обмеженого режиму господарської діяльності особливо цінних територій;
- раціональне використання рекреаційних ресурсів територій та об'єктів природно-заповідного фонду для формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості в регіонах

- підвищення рівня обізнаності населення щодо цінностей територій та об'єктів природно-заповідного фонду і залучення населення до управління ними.

збереження культурної спадщини та розвиток туризму;

Метою державної політики за даними напрямом є забезпечення доступності до культурних цінностей та культурний розвиток особистості; збереження історико-культурної спадщини; застосування об'єктів культурної спадщини в туристичній діяльності, збільшення кількісних показників в'їзного туристичного потоку та обсягів відрахувань до бюджету від туристичної діяльності.

Реалізація напрямку передбачає виконання наступних **завдань**:

- створення умов для забезпечення в регіонах збереження самотньої народної культури, звичаїв, традицій, обрядів, охоплюючи культурну спадщину національних меншин;
- реставрація та відтворення видатних історичних комплексів пам'яток;
- контроль за збереженням об'єктів нерухомої культурної спадщини;
- здійснення заходів, спрямованих на включення українських об'єктів культурної спадщини до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
- сприяння збереженню та розвитку осередків традиційних народних промислів, відкриттю центрів, спеціалізованих магазинів

традиційних народних промислів у місцях їх історичного становлення, здійснення картографування і паспортизації усіх ареалів народних промислів;

- забезпечення розвитку бібліотечної справи, покращення забезпеченості бібліотек літературою та періодичними виданнями, впровадження комп'ютерних та інформаційних мереж;
- удосконалення нормативно-правової основи розвитку санаторно-курортного та туристичного секторів економіки України шляхом розроблення і затвердження Державної цільової програми розвитку туризму і курортів України;
- забезпечення збалансованого і раціонального використання прибережної зони з метою захисту навколишнього середовища, ландшафтів, природної, культурної, історичної та археологічної спадщини;
- створення якісного туристичного продукту на основі раціонального використання туристичних ресурсів, розробка системи контролю якості туристичних продуктів, що сприятиме формуванню позитивного іміджу регіонів у сфері туризму на державному туристичному ринку;
- створення базових умов для організації туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності;

- сприяння включенню об'єктів культурної та природної спадщини до національних та світових туристичних маршрутів;
- визначення оптимального навантаження на рекреаційні об'єкти, що входять до туристичних маршрутів;
- визначення переліку рекреаційних територій для розвитку пішого, екологічного, кінного, вело-, автотуризму;
- відновлення та збереження культури та етнографічних особливостей місцевого населення з метою розвитку культурно-етнографічного туризму;
- розвиток мережі туристично-інформаційних центрів.

розвиток транскордонного співробітництва;

Основними завданнями державної політики за цим напрямом є:

- сприяння встановленню і поглибленню економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством;

- забезпечення умов для використання організаційних, фінансових, інституційних можливостей суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва України у розробленні та здійсненні заходів щодо реалізації проектів (програм) транскордонного співробітництва;
- створення сприятливих умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва України, підвищення соціально-економічного розвитку регіонів України та рівня життя населення;
- сприяння прискоренню процесів наближення рівня життя населення прикордонних регіонів до середньоєвропейського та забезпечення вільного переміщення людей, товарів і капіталів через кордон та об'єднанню зусиль суб'єктів транскордонного співробітництва для розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів, здійсненню євроінтеграційних заходів на регіональному рівні;
- консолідація зусиль щодо розвитку транскордонного співробітництва, подальшого поглиблення співпраці в рамках євро регіонів та активізації роботи з розширення сфер такого співробітництва, ліквідації інфраструктурних перешкод та сприяння спільній підприємницькій діяльності прикордонних регіонів у сфері малого і середнього бізнесу.

Ціль 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція

Ціль «Територіальна соціально-економічна інтеграція» передбачає створення механізму дифузії процесу розвитку з центрів економічного зростання, якими будуть у переважній більшості міста - обласні центри, міста обласного значення на інші території, що дасть можливість задіяти внутрішні фактори розвитку субрегіональних центрів, невеликих міст та сільських територій. Зосередження регіональної політики на використанні потенціалу розвитку найбільших урбанізованих центрів, які створюють майже половину національного ВДВ у виробничій сфері, сприятиме поліцентричному розвитку території країни. Це здійснюватиметься через розширення мережі між субрегіональними та місцевими центрами і сільськими територіями, включаючи покращення транспортної доступності, та розвитку сільської місцевості, а також заходами, що сприятимуть розвитку людського капіталу, розповсюдженню інновацій, покращення навколишнього природного середовища, що у кінцевому рахунку сприятиме активізації економічної діяльності на всій території країни.

З метою розвитку прикордонних регіонів передбачається більш ефективне використання Програм ЄС нового сусідства.

Ціль 2 передбачає зменшення диспропорцій у доступі населення в кожному регіоні до базових соціальних, комунальних, адміністративних, транспортних, інформаційних та інших неринкових та ринкових послуг.

Досягнення цієї мети передбачає підвищення якості освіти сільської молоді, поліпшення медичного обслуговування в невеликих містах та сільських населених пунктах, покращення умов водопостачання та водовідведення у населених пунктах, створення інформаційних та комунікаційних мереж з метою ефективного доступу населення до послуг, що забезпечує базові умови життєдіяльності. У кожному регіоні визначатиметься перелік територій з найбільшими проблемами щодо доступу населення до основних публічних послуг з метою підвищення їх якості та обсягів.

У зв'язку з цим Стратегією 2020 передбачатиметься:

- підтримку сільських територій з низьким рівнем доступу жителів до основних публічних послуг, що є наслідком низьких можливостей до розвитку;
- реалізацію спеціальних державних програм відновлення економічного зростання на депресивних територіях;
- створення умов для підвищення мобільності населення з проблемами розвитку та низьким потенціалом ринку праці;
- підтримка розвитку соціального капіталу та підприємництва у менш розвинутих регіонах;
- сприяння поліпшення доступу до освіти та підвищення її якості;
- оптимізація і підвищення ефективності соціального захисту найбільш вразливих верств населення, насамперед у найменш розвинутих і малонаселених територіях.

В рамках реалізації цілі державна регіональна політика буде спрямована на:

- запобігання зростанню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів;
- забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини, незалежно від місця її проживання.

Запобігання зростанню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів буде забезпечено за рахунок:

- підвищення узгодженості політики стимулювання розвитку «точок зростання» та підтримки економічно менш розвинутих та депресивних територій регіонів

Державна політика буде насамперед спрямована на активізацію місцевої економічної ініціативи для стимулювання місцевого економічного розвитку.

Реалізація напряду передбачає виконання наступних **завдань**:

- надання державної підтримки окремим підприємствам, що створюють «точки зростання» та ареали розвитку, вирішують проблему зайнятості, формують дійові стимули для активізації економічної ініціативи, розвитку підприємництва на місцевому рівні;
- розвиток підприємництва, створення нових підприємств, що орієнтуються на місцеві джерела сировини, забезпечують насамперед потреби внутрішнього ринку;
- запровадження й використання різноманітних інструментів та механізмів стимулювання

місцевого економічного розвитку (у т.ч. програм соціально-економічного розвитку, кластерів, національних проектів, механізмів державно-приватного партнерства та інше);

- розширення сфери дії фінансових інструментів стимулювання місцевого економічного розвитку (у т. ч. інвестиційних субвенцій, бюджету розвитку у складі місцевого бюджету, комунальних банків, філіалів банківських установ);
- надання цільової фінансової підтримки розвитку малих міст, шляхом передбачення у державному бюджеті субвенції з державного бюджету безпосередньо міським бюджетам малих міст;
- розроблення та реалізація спеціальних державних програм відновлення економічного зростання на депресивних територіях;
- розроблення та реалізація Концепції розвитку сільських територій;
- забезпечення реалізації заходів щодо соціальної підтримки працівників підприємств вугільної галузі та населення територій, на яких розміщуються вугледобувні та вуглепереробні підприємства, що знаходяться в стадії ліквідації (консервації).

розвиток прикордонних територій

Основними завданнями державної політики за цим напрямом є:

- сприяння залученню підприємств, організацій та установ до програм прикордонного співробітництва в рамках операційних програм Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки;
- реалізація проектів, спрямованих на підвищення рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій, поліпшення їх екологічного стану, розбудову прикордонної інфраструктури, розвитку туризму тощо;
- розвиток ділової прикордонної інфраструктури та співпраці між місцевими і регіональними громадами країн-сусідів шляхом розроблення та втілення спільних прикордонних проектів соціально-гуманітарного, економічного, культурного, екологічного спрямування;
- розроблення механізму реалізації Угоди про виїзну ярмаркову торгівлю у прикордонних регіонах України і Республіки Білорусь товарами національного виробництва;

розвиток міжрегіонального співробітництва

Основними завданнями державної політики за цим напрямом є:

- розвиток інституційно-правових форм між-муніципального співробітництва;
- розроблення та впровадження моделі міжрегіональної взаємодії, що базується на принципах поєднання і взаємного посилення рівноцінних центрів зростання;

- забезпечення створення стимулів та механізмів;
- нормативно-правове об'єднання ресурсів різних місцевих бюджетів з метою розв'язання спільних проблем розвитку територій;
- сприяння реалізації угод про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво з регіонами іноземних країн, розширення кола регіонів-партнерів шляхом укладання відповідних протоколів намірів, програм та планів заходів;
- сприяння реалізації угод про міжрегіональну співпрацю, кооперацію та інтеграцію між регіонами України;
- сприяння організації та проведенню форумів, бізнес-зустрічей, презентацій, виставково-ярмарків заходів, круглих столів тощо в рамках укладених угод про співробітництво між регіонами України та адміністративно-територіальними одиницями зарубіжних країн.

Забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини, незалежно від місця її проживання за рахунок:

створення умов для продуктивної праці населення

Реалізація напряду передбачає виконання наступних **завдань:**

- створення сприятливої кон'юнктури на регіональних ринках праці, пом'якшення регіональної диференціації у сфері зайнятості,

досягнення зростання зайнятості та зниження безробіття населення;

- профорієнтаційна підготовка та перепідготовка кадрів для сфери малого і середнього підприємництва;
- проведення аналізу попиту у конкретних сферах потрібної компетентності на регіональних та місцевих ринках праці;
- розроблення, реалізація та оцінка програм професійно-технічного навчання, підготовки кадрів у відповідності до потреб регіональних ринків праці;
- раціоналізація структури зайнятості на базі поліпшення якості робочої сили, розвитку її професійної мобільності.

підвищення стандартів життя в сільській місцевості

Реалізація напряду передбачає виконання наступних **завдань**:

- забезпечення централізованим водопостачанням сільських населених пунктів, що користуються привізною водою;
- підвищення благоустрою та комунального обслуговування сільських територій;
- соціальний розвиток села, стійка мотивація до соціальної відповідальності бізнесу в аграрному секторі;
- реалізація заходів з підвищення транспортного сполучення сільських населених пунктів з найближчими містами та районними

центрами, облаштування вулиць і доріг у сільській місцевості;

- забезпечення регулярного і безоплатного перевезення учнів, дітей та педагогічних працівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості до місця навчання, роботи і додому;
- сприяння створенню збалансованої інфраструктури об'єктів торгівлі та закладів побуту в сільській місцевості;
- очищення сільських територій від шкідливих та непридатних до використання хімічних речовин захисту рослин;
- підвищення рівня соціальної захищеності жителів сільських територій шляхом запровадження механізмів залучення до системи соціального страхування та пенсійного забезпечення осіб, зайнятих в особистих селянських господарствах;
- поліпшення житлових і соціально-побутових умов сільського населення та підвищення рівня інженерного облаштування села шляхом надання державних пільгових кредитів індивідуальним сільським забудовникам.

оптимізація системи соціального захисту мало-забезпечених

Завдання державної політики в цьому напрямку спрямовані на оптимізацію і підвищення ефективності соціального захисту найбільш вразливих верств населення,

насамперед у найменш розвинутих і малонаселених територіях, а саме:

- забезпечення доступності та задоволення у повному обсязі потреб осіб у соціальних послугах шляхом підвищення рівня охоплення соціальними послугами у територіальних центрах соціального обслуговування;
- впровадження поетапного економічно обґрунтованого рівня вартості проїзду з адресним дотуванням соціально незахищених верств населення;
- удосконалення порядку оцінки доходів громадян які претендують на одержання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям і житлових субсидій;
- впровадження нових технологій надання громадянам соціальної підтримки за принципом «єдиного вікна» (на базі місцевих управлінь праці та соціального захисту населення).

модернізація системи освіти та навчання

Реалізація напряду передбачає виконання наступних

завдань:

- створення сучасної матеріально-технічної бази закладів освіти за рахунок забезпечення навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання;
- підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти, забезпечення функціонування

системи ступеневої аграрної, технічної, морської, гуманітарної освіти шляхом утворення в області науково-освітніх центрів;

- запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в навчальний процес шляхом оснащення персональними комп'ютерами дошкільних та загальноосвітніх I ступеня навчальних закладів;
- забезпечення навчально-виховного процесу засобами інформаційно-комунікаційних технологій;
- створення сучасних центрів професійної освіти із впровадження новітніх технологій для пріоритетних галузей економіки області;
- завершення формування єдиного інформаційного освітнього середовища;
- створення умов для діяльності позашкільних навчальних закладів як координуючих центрів виховної та організаційно-методичної роботи в мікрорайоні, районі, місті, області;
- забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців для потреб області з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку регіону;
- приведення змісту та структури професійної підготовки кадрів у відповідність із сучасними потребами ринку праці, підвищення доступності якісних освітніх послуг;
- забезпечення формування системи навчальних закладів, необхідної для надання високоякісних освітніх послуг кожній дитині, з урахуванням

ефективного використання наявних ресурсів шляхом реалізації регіональних планів створення освітніх округів та модернізації мережі професійно-технічних, загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі шкіл-інтернатів.

створення умов для формування здорового населення

Реалізація напруга передбачає виконання наступних

завдань:

- забезпечення якісного та доступного медичного обслуговування (розвиток первинної ланки надання медичної допомоги, невідкладної допомоги);
- підвищення ефективності первинної профілактики неінфекційних хвороб шляхом проведення скринінгових досліджень на виявлення груп ризику розвитку серцево-судинних захворювань, онкологічних захворювань;
- формування у населення прихильності до здорового способу життя;
- посилення профілактики та забезпечення раннього виявлення захворювань, поліпшення якості медичної допомоги та доступності медичних послуг;
- впровадження нового фінансового механізму використання бюджетних коштів для надання первинної медичної допомоги, в тому числі

шляхом запровадження укладання договорів про медичне обслуговування населення;

- модернізація екстренної медичної допомоги у регіонах, зокрема шляхом створення, центрів екстренної медичної допомоги та медицини катастроф з мережею його відділень та пунктів тимчасового базування виїзних бригад швидкої медичної допомоги або станцій, підстанцій швидкої медичної допомоги, централізованих оперативно-диспетчерських служб;
- забезпечення задоволення потреби центрів первинної медичної (медико-санітарної) допомоги в основних видах оснащення (в тому числі автотранспортними засобами);
- розширення мережі амбулаторій - відокремлених структурних підрозділів центрів первинної медичної (медико-санітарної) допомоги;
- забезпечення медичних працівників (насамперед молодих спеціалістів) належними умовами праці, земельними ділянками, житлом, введення місцевих надбавок до заробітної плати та інших стимулюючих заходів;
- затвердження та реалізація планів перспективного розвитку закладів охорони здоров'я що надають вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу;

- приведення ліжкового фонду закладів охорони здоров'я у відповідність із потребами населення;
- забезпечення створення та функціонування перинатальних центрів другого рівня перинатальної допомоги згідно із затвердженими регіональними планами розвитку перинатальної допомоги.

соціокультурний розвиток;

Реалізація напряду передбачає виконання наступних

завдань:

- забезпечення права національних меншин та права громадян на свободу світогляду і віросповідання, сприяння консолідації та розвитку української нації, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національностей;
- модернізація бібліотечної мережі на основі її інформатизації та формування єдиної електронної бібліотеки;
- розвиток та збереження існуючої мережі закладів культури і мистецтва

послуги транспорту та зв'язку;

Реалізація напряду передбачає виконання наступних

завдань:

- реалізація проектів загальнодержавного значення щодо розвитку транспортної інфраструктури регіонів, в тому числі з використанням

ресурсів міжнародних фінансових організацій, міжнародної технічної допомоги та коштів приватних інвесторів;

- створення відкритих інформаційних пунктів доступу до Інтернету (в бібліотеках, поштових відділеннях тощо);
- забезпечення населення послугами доступу до мережі Інтернет;
- введення адресних дотацій компенсація витрат на проїзд у пасажирському транспорті пільговим категоріям громадян;
- перехід на найновіші стандарти зв'язку, забезпечення споживачів телекомунікаційними послугами гарантованої якості відповідно до національних стандартів, гармонізованих з європейськими; розширення спектру нових послуг на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та наукових розробок;
- реалізація проектів системи диспетчеризації з використанням супутникової системи навігації руху транспортних засобів на міських автобусних, трамвайних та тролейбусних маршрутах;
- запровадження безготівкової системи оплати проїзду в міському електричному транспорті;
- удосконалення порядку формування тарифів на проїзд у міському електричному транспорті зокрема в частині включення до тарифу на послуги міського електричного транспорту

інвестиційної складової, яка дасть змогу оновлювати рухомий склад;

- гармонізація національних стандартів організації роботи пасажирського автомобільного та електричного транспорту в містах із стандартами Європейського Союзу;
- передача управління інфраструктурними об'єктами місцевого значення на місцевий рівень.

житлово-комунальні послуги, забезпеченість житлом

В рамках реалізації напряму державна політика буде спрямована на створення ефективного житлового сектора, що діє на ринкових принципах і задовольняє житлові потреби основної частини населення на рівні, що відповідає їх платоспроможному попиту, а також механізмів участі держави у підтримці розвитку і функціонування цього ринку в цілому.

Реалізація напряму передбачає виконання наступних **завдань**:

- реконструкція та капітальний ремонт житлових будинків;
- благоустрій територій районних центрів та малих міст;
- підвищення якості житлово-комунальних послуг для всіх верств населення, а також забезпечення рентабельності підприємств галузі, скорочення кредиторської та

- дебіторської заборгованості, створення конкурентного середовища на ринку послуг;
- капітальний ремонт, модернізація та заміна ліфтового господарства;
 - виконання програм будівництва (придбання) доступного житла та забезпечення молоді житлом;
 - виконання програми здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов;
 - забезпечення сталого розвитку систем водопостачання та водовідведення
 - впровадження сучасних методів та технологій у сфері поводження з твердими побутовими відходами
 - реконструкція і капітальний ремонт житлових будинків із застосуванням енергозберігаючих технологій і обладнання.

покращання екології навколишнього середовища;

Основною метою державної політики в цьому напрямі є забезпечення екологічної безпеки, захисту життя і здоров'я мешканців населених пунктів від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонії взаємодії суспільства і природи.

Державна підтримка спрямовується на виконання наступних **завдань**:

- впровадження заходів з консервації деградованих та малопродуктивних угідь, поліпшення малопродуктивних угідь, рекультивації порушених земель;
- створення умов для реалізації роздільного збирання побутових відходів шляхом впровадження соціально-економічних механізмів, спрямованих на заохочення утворювачів цих відходів до їх роздільного збирання;
- впровадження і дотримання нормативів екологічної безпеки та екологічно збалансованої системи природокористування
- створення економічних умов для будівництва та функціонування комплексів з переробки твердих побутових відходів на території України.

Ціль 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку

*удосконалення системи стратегічного планування
регіонального розвитку на національному та
регіональному рівнях*

Реалізація напряду передбачає виконання наступних **завдань**:

- оптимізація нормативно-правової бази, що унормовує систему стратегічних планових та прогностичних документів, процедури їх

розроблення та реалізації на усіх рівнях територіальної організації влади;

- впровадження дійового інформаційного забезпечення регулярного моніторингу проблем регіонального розвитку, аналізу та моделювання шляхів їх вирішення, як основи для розробки та прийняття обґрунтованих державно-управлінських рішень;
- створення методологічної бази щодо запровадження середньострокового планування на рівні місцевих бюджетів та проведення навчальних тренінгів для усіх учасників бюджетного процесу;
- сприяння фінансовій незалежності місцевих органів влади від фінансування з держбюджету, для виконання власних пріоритетних програм розвитку територій, шляхом впровадження нових інструментів стимулювання регіонального розвитку;
- удосконалення систем моніторингу й оцінювання використання бюджетних коштів, підвищення відповідальності місцевих органів виконавчої влади за ефективне використання ресурсів, спрямованих на вирішення соціально-економічних проблем розвитку регіонів;
- створення умов щодо усунення бар'єрів для співпраці регіонів України з європейськими організаціями та фондами, що опікуються політикою та фінансовою підтримкою регіонального розвитку;

- фінансова підтримка регіонального розвитку в рамках програм міжнародної співпраці, зокрема коштів Євросоюзу в рамках інструменту Добросусідства і Партнерства, програм прикордонного співробітництва, інших міжнародних програм та донорів (Світовий Банк, ООН, Канада, США, Швеція, Швейцарія, Німеччина);
- впровадження системи стратегічного планування розвитку міських агломерацій.

підвищення якості державного управління регіональним розвитком;

Реалізація напряду передбачає виконання наступних **завдань**:

- підвищення ефективності діяльності публічної адміністрації, вдосконалення взаємовідносин між адміністрацією та фізичними і юридичними особами шляхом впровадження системи електронного урядування;
- посилення мотивації органів місцевого самоврядування щодо зміцнення місцевих бюджетів через впровадження на державному рівні соціальних стандартів надання послуг населенню незалежно від місця проживання;
- підвищення ролі громадських організацій у формуванні, впровадженні та контролі за реалізацією пріоритетних напрямів розвитку регіонів;

- створення професійної та ефективної державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;
- створення ефективної системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців органів центральної і місцевої влади у сфері управління регіональним економічним розвитком;
- створення кадрового резерву керівних працівників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування та забезпечення систематичної роботи з особами включеними до такого резерву у тому числі проведення їх стажувань та навчань у різних регіонах України;
- розширення фінансово-економічних можливостей територіальних громад та підвищення ресурсного забезпечення органів місцевого самоврядування на виконання ними власних повноважень;
- розвиток органами державної влади інформаційних послуг для громадян, туристів, ділових користувачів, пов'язаних з іншими державними послугами, зокрема з іншими питаннями та послугами, охопленими іншими заходами втручання щодо регіонального розвитку (наприклад, інформаційні послуги для осіб, що шукають роботу)

посилення міжгалузевої координації у процесі формування та реалізації регіональної політики;

Реалізація напряду передбачає виконання наступних **завдань:**

- забезпечення узгодження цілей, пріоритетів, завдань та заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо вирішення поточних проблем регіонального розвитку і довгострокових стратегічних цілей;
- проведення оцінки впливу політики центральних органів виконавчої влади на рівень соціально-економічного розвитку регіонів, окремих територій;
- впровадження та забезпечення функціонування системи електронної взаємодії щодо обміну інформацією між центральними та місцевими органами виконавчої влади;
- узгодження державних та регіональних стратегічних пріоритетів на довгострокову перспективу на основі партнерських взаємовідносин (угод щодо регіонального розвитку), програм подолання депресивності регіонів та інших інструментів, що сприяють регіональному розвитку;

інституційне забезпечення регіонального розвитку;

Реалізація напряду передбачає виконання наступних

завдань:

- забезпечення проведення адміністративної реформи, скорочення контрольно-наглядових функцій центральних органів виконавчої влади;
- підвищення ефективності функціонування органів місцевого самоврядування, створення

умов для підвищення спроможності територіальних громад шляхом визначення концептуальних основ реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади;

- розширення фінансово-економічних можливостей територіальних громад та підвищення ресурсного забезпечення органів місцевого самоврядування на виконання ними власних повноважень;
- підвищення рівня координації розробки та реалізації політики регіонального розвитку шляхом створення відповідного інституційно-правового підґрунтя для унормування засад діяльності єдиного державного органу, який опікуватиметься питаннями регіональної політики;
- законодавче визначення організаційно-правових засад функціонування «ендаумент-фонду» як складового фінансово-кредитного механізму забезпечення вирішення соціально-економічних проблем регіонів;
- законодавче визначення організаційно-правових засад співробітництва територіальних громад, принципів, форм, механізмів такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю;
- нормативно-правове визначення порядку функціонування агенції регіонального

- розвитку, участі їх у формуванні та реалізації стратегічних пріоритетів розвитку регіонів;
- підтримка організацій громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення місцевого та регіонального розвитку та сприяє залученню громадян до процесу міжрегіонального співробітництва та міжрегіональних обмінів.

Механізм реалізації ДСРР-2020

Учасники реалізації ДСРР-2020

До кола учасників забезпечення реалізації ДСРР-2020 вХОДЯТЬ:

Верховна Рада України - визначає засади державної регіональної політики відповідно до її повноважень, визначених Конституцією України

Кабінет Міністрів України - забезпечує затвердження державної стратегії регіонального розвитку України, плану її реалізації та звіту з виконання.

Мінекономрозвитку - забезпечує формування та реалізацію державної регіональної політики; здійснює підготовку та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України пропозицій щодо узгодження цілей, пріоритетів, завдань і заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування під час розроблення та реалізації документів, що стосуються забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики, проведення моніторингу та оцінки результативності виконання визначених завдань

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади - беруть участь у формуванні та реалізації державної регіональної політики; розробці та реалізації Державної стратегії регіонального розвитку, плану її реалізації; проектів нормативно-правових актів з питань державної регіональної політики.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради - здійснюють погодження проекту Державної стратегії регіонального розвитку;

- ✓ затверджують регіональні стратегії розвитку та плани реалізації регіональних стратегій розвитку;
- ✓ затверджують звіти щодо результатів моніторингу й оцінки виконання регіональних стратегій розвитку та планів їх реалізації;
- ✓ забезпечують врахування спільних інтересів територіальних громад регіону під час розроблення регіональних стратегій розвитку.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації - забезпечують в регіоні реалізацію державної регіональної політики;

- ✓ здійснюють підготовка і внесення на розгляд Мінекономрозвитку пропозицій щодо узгодження дій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з реалізації в регіоні державної регіональної політики;
- ✓ погоджують проект Державної стратегії регіонального розвитку;

- ✓ забезпечують розроблення проекту регіональної стратегії розвитку, плану реалізації регіональної стратегії та затвердження плану реалізації регіональної стратегії;
- ✓ проводять оцінку виконання регіональних стратегій розвитку і планів їх реалізації, готують та подають відповідні звіти Верховній Раді Автономної республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським радам;
- ✓ подають звіти щодо результатів моніторингу і оцінки виконання регіональних стратегій розвитку та планів їх реалізації Мінекономрозвитку.

Районні, міські, селищні, сільські ради - забезпечують підготовку та подають до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних рад пропозиції щодо врахування їх інтересів під час розроблення проекту державної стратегії регіонального розвитку та плану її реалізації; регіональних стратегій розвитку і планів їх реалізації, а також інвестиційних програм (проектів), спрямованих на розвиток регіонів.

Асоціації та інші об'єднання органів місцевого самоврядування, агенції регіонального розвитку, громадські об'єднання, юридичні та фізичні особи -

- ✓ беруть участь у розробленні та забезпеченні реалізації державної регіональної політики

Реалізація ДСРР-2020 здійснюватиметься на основі партнерства, координації та узгодження діяльності всіх основних учасників.

6.2. Система процесу стратегічного планування розвитку

Стратегія - 2020 базується на сильній координації стратегічного планувального процесу розвитку як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Це передбачає:

- синхронізоване державне стратегічне планування розвитку секторів економіки країни та її регіонів, яке враховує потребу підвищення конкурентоспроможності регіонів. Особливо це стосується діяльності центральних органів виконавчої влади, що формують довгострокові програми секторального розвитку, і реалізація яких має значний територіальний вплив. З цією метою на державному рівні запроваджується оцінка територіального впливу програм розвитку секторів економіки;

- узгоджене в часі і цілях формування державного стратегічного планування регіонального розвитку і регіональних стратегій розвитку, які включають стратегії розвитку міст з чисельністю населення понад 50 тис. мешканців. Регіональні стратегії розвитку повинні, крім інших, вміщувати цілі, сформульовані для Стратегії - 2020, розраховані по часу реалізації на період дії останньої у заходах, що передбачають спільні дії центральних та місцевих органів місцевого самоврядування по досягненню даних цілей;

- узгоджене в часі територіальне планування розвитку, передбаченого Генеральною схемою планування території України, схем планування адміністративно - територіальних одиниць різного територіального рівня та

населених пунктів , а також регіональних та місцевих стратегій розвитку;

- скоординоване середньострокове та короткострокове державне програмування регіонального розвитку та програмування розвитку регіонів та міст чисельністю понад 50 тис. мешканців, що відбувається на основі прийнятих стратегічних документах;

- скоординоване здійснення Стратегії 2020 через плани її реалізації у відповідності з визначеними етапами та відповідними планами реалізації регіональних стратегій розвитку.

Запровадження координації діяльності центральних та місцевих органів влади

Подібне взаємоузгодження процесу планування та реалізації стратегічного розвитку забезпечуватиметься через застосування двох схем координації -горизонтальної - на рівні центральних органів виконавчої влади та вертикальної -на рівні центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів, недержавних інституцій -громадських організацій та об'єднань підприємницьких структур, причетних до регіонального розвитку.

Горизонтальна координація досягатиметься Міжвідомчою координаційною комісією з питань регіонального розвитку, на яку, як на тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, утворений з метою забезпечення узгоджених дій

центральных та місцевих органів виконавчої влади під час прийняття та виконання рішень з питань державної регіональної політики, соціально-економічного розвитку регіонів, окремих територій, покладені функції узгодження діяльності центральних органів виконавчої влади під час формування та реалізації їх політики на регіональному рівні з урахуванням стратегічних завдань державної регіональної політики.

Місію вертикальної координації у стратегічному, середньостроковому та короткостроковому плануванні регіонального розвитку може виконувати регіональні ради з питань взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які, створені відповідним Указом Президента України. Вбачається доцільним долучити до її діяльності усі територіальні органи центральних органів виконавчої влади, а також представників громадських організацій та регіональних об'єднань підприємницьких кіл.

Така регіональна рада працюватиме на постійній основі, з чітко визначеним колом регіональних та місцевих проблем, а її місією буде забезпечення консолідованої участі усіх причетних до формування та реалізації регіональної політики. Її функції зосереджуватимуться на: формуванні скоординованого між центральними та місцевими органами влади стратегічного бачення регіонального та місцевого розвитку, підтримці розвитку регіональних та місцевих інститутів, що сприяють розвитку, розгляду та пропонуванню Кабінету Міністрів України важливих проектів регіонального розвитку, моніторинг реалізації регіональної політики.

Інструменти реалізації Стратегії 2020.

Інструментами реалізації Стратегії 2020 є:

- план реалізації Стратегії 2020, в якому відображені основні заходи, деталізовані про кожному з регіонів з урахуванням рівня їх розвитку, щодо вирішення проблем, що гальмують динамічний регіональний розвиток, а також необхідності зменшення диспропорцій у доступі їх населення до основних публічних послуг в рамках задекларованих основних її цілей. Даний план пов'язує індикатори ефективності впровадження Стратегії 2020 з регіональними стратегіями розвитку з метою моніторингу та оцінки впливу заходів, впроваджених на державному та регіональному рівнях. План, відповідно двом етапам реалізації Стратегії 2020, складається із двох частин, перша з яких розрахована на період 2014 - 2016 рр. і є більш деталізована по індикаторах відповідно глибини і деталізації прогнозів регіонального розвитку. Друга частина плану на період 2017 - 2020 рр. пов'язана з наявними припущеннями, які базуються на більш агрегованому довгостроковому прогнозі розвитку країни та її регіонів;
- регіональні стратегії розвитку, що розробляються та затверджуються місцевими органами виконавчої влади спільно з органами місцевого самоврядування регіонального рівня, а також міст

з чисельністю понад 50 тис. жителів за участю громадських організацій, що представляють населення регіону та підприємницькі структури, що працюють на його території. Регіональні стратегії формуються на термін, що і Стратегія 2020, вміщують, крім інших, цілі, які визначені нею;

- плани реалізації регіональних стратегій розвитку, що формуватимуться місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування регіонального рівня спільно з органами місцевого самоврядування районів та міст з чисельністю понад 50 тис. жителів за участю представників громадських організацій, що представляють населення регіону та підприємницькі структури. Плани реалізації регіональних стратегій розвитку також складаються на два періоди, відповідно плану реалізації Стратегії 2020;
- угоди щодо регіонального розвитку, які укладаються відповідно до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» між Кабінетом Міністрів України та органами місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя. Стратегією передбачено укладання угод щодо регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів України та органами місцевого самоврядування декількох регіонів з метою більш широкого використання даного інструменту при вирішенні

міжрегіональних проблем розвитку, а також, після внесення відповідних законодавчих змін, укладання аналогічних угод між Урядом та великими містами - обласними центрами. Це сприятиме посиленню вертикальної та горизонтальної координації при реалізації заходів, пов'язаних із підтримкою динамічного зростання центрів економічної активності та їх інтеграцією з територіями з меншим потенціалом розвитку, насамперед сільськими районами та невеликими населеними пунктами;

- державні програми подолання депресивності окремих територій, визначених за критеріями згідно Закону «Про стимулювання розвитку регіонів». З метою більш органічного інтегрування даних програм з регіональними стратегіями розвитку та планами їх реалізації будуть внесені законодавчі зміни, що передбачають розширення переліку індикаторів, що характеризують стан депресивності, увівши в нього показники соціального становища населення, що проживає на них;
- державні програми розвитку транскордонного співробітництва, спрямовані на консолідацію зусиль сприяння розвитку єврорегіонів, ліквідації інфраструктурних та адміністративних бар'єрів на шляху активізації співпраці прикордонних територій, спільній підприємницькій діяльності у сфері малого та

середнього бізнесу, підвищення конкурентоспроможності регіонів, розбудови їх виробничої та соціальної інфраструктури;

- державні цільові програми окремих сфер соціального та економічного розвитку, розробка яких має здійснюватися з урахуванням визначених стратегією цілей, завдань, очікуваних результатів. Формування програм забезпечуватиметься залученням до їх розробки місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- державні цільові програми розвитку окремих територій, розробка яких визначатиметься особливістю економічного, соціального, екологічного їх становища. Розробка подібних програм супроводжуватиметься обов'язковою участю в їх підготовці, реалізації, моніторингу та оцінці результатів виконання органів місцевого самоврядування, громадських організацій відповідних територій.

Усі ці інструменти реалізації використовуватимуться у тісному взаємозв'язку, з урахуванням уникнення дублювання заходів, що передбачатимуться ними та відповідним порівнянням їх застосування з точки зору досягнення цілей, визначених ДСРР-2020 та регіональними стратегіями розвитку.

Інституційне та організаційне забезпечення реалізації Стратегії 2020

Інституційне забезпечення реалізації Стратегії 2020 передбачає:

- законодавче визначення механізму взаємодії органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів при вирішенні спільних питань місцевого та регіонального рівня в рамках міжмуниципального співробітництва;
- завершення розробки (оновлення) схем територіального планування на рівні регіонів, міст та інших населених пунктів;
- законодавчого визначення в державі системи стратегічного, середньострокового та короткострокового прогнозування та планування економічного та соціального розвитку;
- законодавчого врегулювання оцінки впливу різних сфер державної політики на регіональний та місцевий розвиток при розробці і реалізації різних державних програмних документів;
- визначення механізму державного стимулювання об'єднання територіальних громад на добровільній основі з метою підвищення їх спроможності до розвитку;
- запровадження механізму щорічної координації державних ресурсів, що спрямовуються у регіоні з метою їх найбільш ефективного використання під час розв'язання проблем регіонального та місцевого розвитку;

- законодавчого розширення повноважень міст районного значення щодо підвищення їх потенціалу до динамічного розвитку, прирівнявши їх в питаннях міжбюджетних відносин з державним бюджетом до міст обласного значення;
- законодавчого впровадження механізму залучення органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів, недержавних громадських об'єднань та організацій до процесу формування та реалізації, у тому числі моніторингу та оцінки програм регіонального та місцевого розвитку;
- законодавчо визначеного стимулюючого механізму нагромадження органами місцевого самоврядування фінансових ресурсів, отриманих в результаті здійснення ними заходів, спрямованих на економію бюджетних коштів чи розширення економічної діяльності на відповідній території;
- законодавче розширення можливостей укладання угод щодо регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів України та органами місцевого самоврядування великих міст країни з метою більш динамічного їх розвитку як національних центрів економічного зростання та економічною їх інтеграцією з територіями низького потенціалу розвитку ;
- удосконалення процесу програмування подолання депресивності окремих територій з

метою більшої їх інтеграції з розвитком центрів економічного зростання.

Організаційне забезпечення реалізації Стратегії 2020 здійснюватиметься Міністерством економічного розвитку і торгівлі, як центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування державної регіональної політики. На дане Міністерство покладається:

- забезпечення поточної координації заходів усіх центральних органів виконавчої влади в частині аналізу впливу їх діяльності на розвиток окремих територій;
- опрацювання і внесення пропозицій з питань довгострокового, середньострокового та короткострокового розвитку регіонів на розгляд Міжвідомчої комісії Кабінету Міністрів України з питань регіонального розвитку;
- організація методичного забезпечення реалізації, моніторингу та оцінки виконання Стратегії 2020 та регіональних стратегій розвитку;
- поточна організація вертикальної координації заходів з реалізації Стратегії 2020 між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями з метою забезпечення досягнення визначених стратегічних цілей та виконання плану реалізації Стратегії 2020;

- організація підготовки міжрегіональних інвестиційних проектів, що реалізовуватимуться в рамках Стратегії 20202;
- організація координації оцінки впливу інвестиційних проектів, здійснюваних центральними органами виконавчої влади на регіональний та міжрегіональний розвиток.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії 2020

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії 2020 здійснюватиметься за рахунок:

1) Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР).

Відповідно законодавства щорічний обсяг ДФРР у державному бюджеті становитиме не менше 1 відсотка доходів загального фонду. Орієнтовна сума становить біля 3-3,5 млрд.грн. Кошти ДФРР спрямовуватимуться на виконання заходів державної стратегії регіонального розвитку та регіональних стратегій розвитку, державних цільових програм щодо регіонального розвитку, державних програм транскордонного співробітництва, угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності окремих територій.

В рамках реалізації Стратегії 2020 буде визначено співвідношення спрямування коштів на кожний напрям, пов'язаний із реалізацією відповідних заходів.

Розподіл коштів здійснюватиметься у співвідношенні:

70 % - всім регіонам пропорційно до чисельності населення;

30 % - спрямовуються регіонам, у яких показник ВРП на одну особу менше 75% середнього показника по Україні.

2) субвенцій, інших трансфертів с державного бюджету місцевим бюджетам;

3) кошти державних цільових та бюджетних програм центральних органів виконавчої влади, що спрямовуються на розвиток галузі у відповідному регіоні;

4) коштів технічної допомоги ЄС, інших міжнародних донорів, МФО;

5) кошти інвесторів, власні кошти підприємств.

Етапи реалізації

Стратегія 2020 реалізується у два етапи.

На першому етапі (2014 – 2016 рр.) здійснюватиметься:

- удосконалення нормативно - правової бази щодо розширення можливостей розвитку міст країни, як центрів економічного зростання;

- завершення процесу територіального планування на регіональному рівні, а також на рівні міст регіональних центрів, міст з чисельністю населення понад 50 тис. жителів;

- формування цілісної системи стратегічного, середньострокового та короткострокового прогнозування та планування розвитку країни та на регіональному і місцевому рівнях;

- завершення формування базових стандартів надання населенню основних публічних послуг;

- удосконалення територіальної системи надання населенню та юридичним особам адміністративних послуг;

- створення нормативно - правових умов державного стимулювання об'єднання на добровільних засадах територіальних громад, використання ними можливостей міжмуніципального співробітництва;

- законодавче врегулювання форм участі громадських організацій у формуванні, реалізації, моніторингу та оцінці виконання стратегічного планування регіонального розвитку.

На другому етапі (2017 - 2020 рр.) передбачається:

- реалізація державних інфраструктурних проєктів, спрямованих на посилення міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції;
- розширення застосування угод щодо регіонального розвитку;
- створення міжрегіональних та внутрішньорегіональних мереж розповсюдження інновацій та знань.

Модернізація інструментів регіональної політики та реалізація потенціалу регіонального розвитку

(із Щорічного послання Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році»)

Практичне втілення інноваційних підходів до формування нової регіональної політики передбачає реалізацію низки заходів щодо модернізації інструментів управління регіональним розвитком в Україні, в т. ч. у таких напрямках.

I. Модернізація стратегічних засад державної регіональної політики, розроблення та ухвалення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. Оновлена Стратегія має враховувати такі вимоги:

- узгодження пріоритетів державної регіональної політики з інтересами країни, регіонів, громад; створення умов для безпечного та комфортного проживання людини на всій території України;
- узгодження національних пріоритетів регіонального розвитку з європейськими підходами, європейською практикою інституційно-правового забезпечення реалізації регіональної політики;
- запровадження дійових механізмів активізації регіонального розвитку, зменшення диспропорційності розвитку регіонів, у т. ч. на основі оптимізації та ефективного використання

наявних державних, регіональних і місцевих ресурсів;

- створення в регіонах стабільних джерел формування власних економічних та інвестиційних ресурсів; підвищення конкурентоспроможності регіонів, зміцнення їх інвестиційного потенціалу;
- підвищення рівня бюджетної та податкової спроможності місцевих органів влади, адаптація системи розподілу податків між центром і регіонами до вимог, пов'язаних з реформуванням місцевого самоврядування і територіальної організації влади з урахуванням європейських інституційно-правових підходів.

II. Завершення формування інституційно-правового середовища реалізації державної регіональної політики.

Це передбачає невідкладне розроблення і прийняття таких законів та інших нормативно-правових актів:

✓ *«Про засади державної регіональної політики»* як базового закону, в якому має бути сформовано чіткі основи державної регіональної політики, унормовано підґрунтя економічної самодостатності регіонів і механізми їх економічної інтеграції, а також передбачено сучасні інституційні інструменти підтримки регіонального розвитку;

✓ *«Про комунальну власність»*, норми якого мають визначити правовий режим комунальної власності, яка

буде ефективним ресурсом дохідної частини місцевих бюджетів;

✓ *«Про Державний фонд регіонального розвитку»*, положення якого визначатимуть загальні засади діяльності Фонду як спеціальної інституції національного рівня, створеної для фінансування довгострокових міжрегіональних і регіональних програм і проектів на основі консолідації фінансових потоків (у т. ч. міжнародної технічної допомоги, грантів тощо);

✓ *«Про території пріоритетного розвитку»*, в якому необхідно унормувати порядок визначення, правові й економічні основи статусу та функціонування територій пріоритетного розвитку, впровадження на цій території спеціального режиму інвестиційної діяльності з метою утворення «точок зростання» та створення нових робочих місць;

✓ *«Про міжнародну технічну допомогу»*, норми якого мають чітко закріпити на законодавчому рівні механізм залучення іноземної фінансової допомоги, зокрема на потреби регіонального розвитку;

✓ *Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р*, норми якої мають не тільки відобразити проблеми існування депресивних, слабозрозвинених, периферійних територій, а й окреслити стратегічні цілі регіонального розвитку та реальні шляхи їх вирішення; визначити терміни та підходи до активізації регіонального розвитку; унормувати зв'язок галузевих програм зі стратегіями розвитку регіонів; забезпечити узгодження засад державної регіональної політики в Україні з європейською практикою регіонального розвитку.

III. Розвиток мережі інституцій підтримки регіонального розвитку, зокрема агентств регіонального розвитку, що вимагає здійснення таких кроків:

- унормування у Законі України «Про засади державної регіональної політики» правового режиму поняття «агентство регіонального розвитку», підстав і порядку їх створення, участі у формуванні та реалізації стратегічних пріоритетів розвитку регіону тощо;
- розроблення та впровадження вітчизняної моделі функціонування агентств регіонального розвитку як повноправних суб'єктів регіональної політики;
- унормування процедур розроблення агентствами регіонального розвитку власних програмних документів довгострокового характеру щодо комплексного розвитку регіону;
- узгодження діяльності агентств регіонального розвитку між собою та з Державним фондом регіонального розвитку (ДФРР).

IV. Використання інноваційного потенціалу ДФРР, у т. ч. щодо цільової фінансової підтримки проектів, що здійснюються на регіональному (міжрегіональному) рівні. Серед базових пріоритетів діяльності ДФРР мають бути визначені:

- фінансування проектів, реалізація яких сприятиме структурно-інноваційним зрушенням, розвитку імпортозаміщення,

експортоорієнтованого виробництва товарів і послуг у пріоритетних сферах, визначених Державною стратегією регіонального розвитку України;

- надання фінансової підтримки інвестиційним проектам у сфері дорожньо-транспортного будівництва і створення транспортної інфраструктури; розвитку місцевих, регіональних і міжнародних транспортних коридорів, мереж телекомунікації та енергетики, прилеглої до них інфраструктури;
- надання фінансової підтримки інвестиційним проектам, що ґрунтуються на використанні механізмів державно-приватного партнерства (у тому числі у сфері дорожнього будівництва);
- сприяння розвитку інвестиційних та інноваційних локальних проектів у сільській та гірській місцевостях з метою подолання їх депресивності;
- надання фінансової підтримки малому та середньому бізнесу з метою збільшення зайнятості, створення нових робочих місць і підтримки самозайнятості населення у сферах, визначених як пріоритетні (наприклад, у сфері туризму та рекреації);
- сприяння формуванню на регіональному (місцевому) рівні об'єктів інфраструктури інвестиційно-інноваційного розвитку: бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, інноваційних і консалтингових центрів, венчурних фондів;

координація їх діяльності з метою реалізації пріоритетів, визначених у Державній стратегії регіонального розвитку;

- надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання усіх форм власності, що діють на певній території, з метою реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів, які мають стратегічне значення для досягнення локальної конкурентоспроможності та підвищення якості життя у регіоні (в т. ч. у сфері розвитку комунальної інфраструктури: створення та модернізації каналізаційної системи, системи водо- і теплокомунікацій, очисних споруд, проектів з утилізації твердих побутових відходів тощо);
- надання фінансової підтримки локальним проектам, орієнтованим на охорону навколишнього природного середовища, проектам із захисту довкілля та екологічно безпечного розвитку; інфраструктурним проектам, пов'язаним з екологізацією виробництва, переходом на безвідходне виробництво, екологічно зорієнтовану енергетику (енергоощадження та безвідходні технології);
- надання фінансової підтримки локальним проектам у сфері соціального та культурного розвитку;

- залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, коштів міжнародних фондів (у т. ч. структурних фондів ЄС) та організацій (у т. ч. грантів) на потреби регіонального розвитку й виконання завдань Державної стратегії регіонального розвитку;
- спрямування міжнародної технічної допомоги на здійснення заходів з економічного, соціального та екологічно безпечного розвитку регіонів тощо.

V. Налагодження ефективного міжрегіонального співробітництва та розвиток сучасних форм економічної інтеграції, що на практиці потребує:

- першочергової реалізації Плану заходів щодо стимулювання міжрегіональної співпраці, кооперації та інтеграції, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 вересня 2011 р.;
- укладання угод про міжрегіональне співробітництво між обласними радами (соціально-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво), у тому числі в галузях і сферах, що становлять для регіонів спільний інтерес;
- налагодження співпраці органів влади з підприємницькими структурами регіонів у різних галузях і сферах розвитку;
- формування державних програм розвитку окремих економічних макрорегіонів (Полісся,

Карпати, Дніпровсько-Таврійський, Азово-Чорноморський тощо);

- сприяння на рівні органів державної влади та органів місцевого самоврядування створенню та розвитку інтеграційних форм просторової організації та саморозвитку міжрегіональних економічних систем (кластерів, макрорегіонів, фінансово-промислових груп тощо);
- розроблення заходів щодо фінансового стимулювання кластерних ініціатив і наявних кластерів;
- формування на міжрегіональному рівні розвиненої інфраструктури ринків, у т. ч. оптових ринків, логістичних центрів, центрів первинного перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції тощо;
- налагодження внутрішніх соціокультурних контактів та обміну між регіонами; формування загальнонаціональних гуманітарних програм, що реалізуються силами кількох регіонів України.

VI. Подальше реформування бюджетно-податкового регулювання регіонального розвитку. Зменшення фінансової залежності регіонів від державного бюджету можливе за рахунок реалізації таких заходів:

- збільшення частки та обсягу власних надходжень місцевих бюджетів у спосіб передання до місцевих бюджетів частини податку на прибуток підприємств некомунальної форми власності;

- передавання частки надходжень від податку з доходів фізичних осіб до бюджету розвитку з метою створення фінансових можливостей для довгострокового інвестування (у т. ч. на потреби місцевого, регіонального розвитку);
- застосування гнучких ставок до податків і зборів, що надходять до місцевих бюджетів, відповідно до фази економічного циклу (на початковому етапі – у вигляді експерименту серед недотаційних місцевих бюджетів);
- інвентаризації цільових програм, що фінансуються з місцевих бюджетів, з метою концентрації витрачання фінансових ресурсів на пріоритетні напрями перетворень;
- удосконалення методики обчислення обсягу міжбюджетних трансфертів і дотацій, вирівнювання з урахуванням специфіки територій і відмінностей у вартості надання гарантованих послуг;
- послідовного розширення кількості місцевих бюджетів, що використовують програмно-цільовий метод бюджетування, введення його у всіх обласних бюджетах і бюджетах міст обласного значення;
- контролю за вчасним затвердженням умов надання субвенцій із державного бюджету;
- розширення можливостей здійснення зовнішніх запозичень до місцевих бюджетів; збільшення частки середньострокових облігацій у випусках муніципальних цінних паперів.

VII. Удосконалення інструментів реалізації інвестиційного потенціалу регіонів, що вимагає таких заходів:

- надання місцевій владі повноважень щодо розроблення основних напрямів інвестиційної політики в регіоні, залучення коштів під перспективні інвестиційні проекти та з метою координації інвестиційних проектів;
- утворення рад вітчизняних та іноземних інвесторів при місцевих органах влади і самоврядування;
- ініціювання місцевими органами влади та самоврядування створення пайових інвестиційних фондів з реалізації регіональних проектів із залученням ресурсів державного та місцевих бюджетів і приватного капіталу;
- надання інвестиційних субвенцій суб'єктам виробничої, комерційної та соціальної інфраструктури регіонів для забезпечення їх розвитку;
- здійснення місцевими органами значної інформаційної підтримки й популяризації інвестиційного потенціалу регіонів у спосіб формування інвестиційних паспортів (карт, портретів) території.

VIII. Активізація процесів міжнародного співробітництва регіонів передбачає:

- передання частини управлінських функцій і відповідальності із центру в регіони з метою

розширення впливу місцевої влади на міжнародне співробітництво, що передбачає надання органам місцевої влади повноважень з відбору та фінансування міжнародних (зокрема транскордонних) проектів;

- залучення місцевих органів влади до формування зовнішньоекономічної політики завдяки участі в розробленні та реалізації програмних документів у сфері міжнародного співробітництва;
- налагодження дійової інформаційно-комунікаційної підтримки процесів міжрегіонального співробітництва на рівні регіонів України та ЄС;
- налагодження ефективної співпраці між Державним фондом регіонального розвитку та структурними фондами ЄС щодо спільного фінансування проектів регіонального розвитку в Україні (у т. ч. за рахунок грантів ЄС);
- запровадження регіональної системи моніторингу та оцінки реалізованих міжнародних проектів, забезпечення регулярного, всебічного та доступного для громадськості висвітлення результатів реалізації цих проектів.

Навчальне видання

*Серія «Євроінтеграція: український вимір»
Випуск 22*

**Артёмов Іван Володимирович
Діус Наталія Олександрівна**

**ЄВРОРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Навчально-методичний посібник

Коректура Серета Л.І., Алексеева Т.М.
Комп'ютерний набір Діус Н.О.
Верстка і дизайн обкладинки Бродич А.І.

Оригінал-макет виготовлено
в редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ»
Адреса редакції:
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89А,
тел./факс: (03122) 66-20-51
e-mail: rvv-uzhnu@mail.ru; dep-editors@uzhnu.edu.ua

Віддруковано ПП «АУТДОР - ШАРК»
88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15/1.
тел.: 3-51-25, e-mail: office@shark.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року

Артёмов І.В., Діус Н.О.

А 24 Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навч.-метод. посібник. – Ужгород: ПП «Шарк», 2014. – 368 с.

ISBN_____

Пропонований посібник структурно є частиною навчально-методичного комплексу з дисципліни «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи», розробленого НН Інститутом євроінтеграційних досліджень університету. Це видання, як і навчальний посібник з названої дисципліни, рекомендоване Міністерством освіти і науки України для ВНЗ.

Посібник присвячено розкриттю сутності єврорегіонального співробітництва України. Розглянуто нормативно-правові та концептуальні засади, сучасний стан, проблеми і перспективи цього співробітництва з сусідніми країнами – членами Європейського Союзу.

Особливістю видання є те, що в ньому висвітлено компоненти методичного забезпечення дисципліни, методику її викладання в органічному поєднанні з психологічними особливостями молодіжної аудиторії, багатогранність процесу взаємодії викладача і студента.

УДК 327 (477.87)(08)

ББК 66.4 (4Укр – 4 Зак) я 24